

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Економіко-правовий факультет

НАУКОВА ДУМКА ЗАРАДИ
МАЙБУТЬОГО УКРАЇНИ.
НЕЗЛАМНІ. СИЛЬНІ. ЄДИНІ.

Матеріали 78-ї наукової конференції
професорсько-викладацького
складу і наукових працівників

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

22–24 листопада 2023 року
м. Одеса

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
78-ї наукової конференції
професорсько-викладацького складу
і наукових працівників
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

22–24 листопада 2023 року
м. Одеса

Одеса • 2023 • Олді+

УДК 001.9:[33+34](062.552)
М34

Відповідальний редактор:

О. В. Побережець – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і фінансів

Редакційна колегія:

Л. С. Борисова – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і фінансів;

Н. В. Добровольська – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права;

О. І. Донченко – кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права;

М. А. Кіріліна – старший викладач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування;

І. А. Ломачинська – доктор економічних наук, завідувачка кафедри економіки та підприємництва;

Є. І. Масленніков – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та інновацій;

О. В. Нарожна – старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики;

С. В. Пілюк – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

О. П. Радченко – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та інновацій;

А. Л. Святошніук – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 4 від 29.11.2023 р.)*

Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошніук та ін. – Одеса : Олді+, 2023. – 243 с.

ISBN 978-966-289-811-8

Збірник містить матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, що відбулася 22–24 листопада 2023 р.

Видання призначено для наукових працівників і викладачів, практикуючих юристів, обліковців і економістів, аспірантів і студентів спеціальностей юридичного та економічного напрямів.

УДК 001.9:[33+34](062.552)

ISBN 978-966-289-811-8

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І СУДОЧИНСТВА, ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

П. П. Білик
к.ю.н., доц.

ПОДАТКОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗМІСТУ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

Як відомо, на теренах нашої країни протягом вкрай довготривалого часу в сфері організації державно-владного впливу на суспільні відносини панувала руйнівна для прав і свобод людини ідеологія державно-управлінської організації впорядкування суспільних відносин. Її негативні прояви, попри всі намагання наукової спільноти та практики правозастосування, долаються і в умовах сьогодення щодня. Не оминули ці руйнівні засади і державно-владну сферу реалізації державної політики в галузі оподаткування. На превеликий жаль, попри всі конституційно встановлені засади людиноцентризму і соціально-орієнтованого вектору розвитку держави, сфера організації державної політики щодо оподаткування, заснована переважно на виключному підпорядкуванні платника податків владним приписам спеціально уповноважених державних органів та їх посадових осіб з віднесенням лише невеликої частини відносин на цій осі до управління платника податків і певного вирівнювання його податково-правового статусу із аналогічним статусом органів податкового адміністрування.

Така ситуація, як вбачається, є деструктивною, адже від самого початку, ставлячи платника податків в системі адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів фіскального характеру в підвладне положення не сприяє налагодженню дієвого механізму оподаткування – навпаки штовхає платника податку,

який усвідомлює безліч перешкод на шляху виконання податкового обов'язку, до пошуку ліпшого, часом неправомірного, режиму виконання податкового обов'язку, виконання його неналежним чином чи невиконання його як такого.

Вказана ситуація певним чином має нормативні підстави для вирівнювання і приведення політики оподаткування у стан, який окреслено Конституцією України – права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави (аж ніяк не обов'язки, навіть такі безумовні, як податковий обов'язок), а головним призначенням і обов'язком держави є забезпечення реалізації прав людини. Такими підставами є нормативно-правове регулювання адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів фіскального характеру.

Втім, для правильного втілення інституту адміністрування податків в практику реалізації державної політики в цій сфері, його, адміністрування, варто вірно розуміти, а не в той спосіб, що впливає із державно-управлінської концепції організації державно-владного втручання держави в суспільні відносини.

Отже, останнім часом, в адміністративно-правовій галузі здобув розвитку напрям досліджень, в межах якого доводяться переваги публічного адміністрування над державним управлінням, нового над застарілим, такого, який ставить людину в центр прийняття всіх управлінських рішень від такого, який покликаний передусім забезпечити реалізацію державних інтересів, з яких потім формується добробут людини. Втім, з зазначеними критичними поглядами важко погодитися, адже державне управління і публічне адміністрування сутнісно є аналогічними системами організації державно-владного втручання в суспільні відносини шляхом здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності для забезпечення механізму перетворення статичних норм права в динамічно реалізовані правові відносини. Публічне адміністрування так само, як і державне управління, передбачає здійснення заснованого на законі та спрямованого на організацію його виконання, владного, цілеспрямованого, організуючого впливу на суспільні відносини, що реалізується від імені держави на основі державно-владних повноважень впливу через відповідні інструменти адміністрування на суспільні відносини

шляхом конкретизації прав і обов'язків їх учасників з метою їх впорядкування.

Публічне адміністрування відрізняється якісно від державного управління. Передусім наочними є певні відмінні риси, які, на наш погляд є не декларативними, а суто практично застосовними. Отже, вони наступні: публічне адміністрування заміняє систему державного управління на виконання вимог Конституції щодо забезпечення державою статусу людини, як найвищої соціальної цінності. Основою становлення системи публічного адміністрування, і відповідно, його організаційно-правового забезпечення, є концепція людиноцентризму. Публічне адміністрування більшою мірою відповідає вимогам Конституції щодо публічно-сервісного спрямування діяльності держави. Воно здійснюється не лише у спосіб владного розпорядництва, а й має у своєму механізмі надання адміністративних послуг, процедури здійснення якого мають чітке адміністративно-правове регулювання. Через публічне адміністрування реалізується принцип субсидіарності, який полягає в організаційно-правовому забезпеченні перенесення процедури розробки та прийняття управлінського рішення на рівень, найбільш наближений до споживача результатів такого рішення. Отже, сміливо можемо стверджувати, що публічне адміністрування є новою, переведеною на новий, визначений Конституцією, якісний рівень формою державного управління.

Всі конституційно встановлені засади щодо організації діяльності держави стосуються без винятків всіх сфер її діяльності. Відповідно, адміністрування податків та зборів, логічно передбачити, також має вміщуватися в цю парадигму.

В процесі адміністрування податків маємо розуміти наявність двох взаємозалежних напрямків – позитивна юридично-значуща діяльність органів податкового адміністрування, метою якої є створення умов і усунення перешкод для належного виконання платником податків його податкового обов'язку. Друга – примусове забезпечення виконання платником податків податкового обов'язку у випадках невиконання чи неналежного його виконання. Для першої групи відносин між платником податків і органами податкового адміністрування застосовується термін «справляння податків», для другого – «стягнення податків».

Наполягаємо, що як і у всіх інших сферах організації державно-владного впливу на суспільні відносини з метою їх впорядкування, в податково-правовій сфері адміністрування має вибудовуватись, виходячи із так званих «публічних зобов'язань». Відповідно до них орган публічного адміністрування бере участь в двосторонніх зобов'язаннях з людиною, як із споживачем результатів його управлінської праці. В таких зобов'язаннях орган адміністрування має право вимагати від адресата його владних приписів їх належного виконання і, застосовуючи державний примус, забезпечувати їх належне виконання, втім і обов'язків ціла низка – діяти виключно у спосіб, визначений законодавством країни, створювати належні умови для виконання обов'язків і реалізації прав і свобод людиною, усувати будь-які перешкоди на шляху реалізації та виконання, нормативно, через видання нормативно-правових і адміністративних актів забезпечувати умови для належної реалізації прав і виконання обов'язків. В таких публічних зобов'язаннях платник податків уявляється як управлена особа в частині права вимоги від органів адміністрування податків створення належних умов для безперешкодного виконання податкового обов'язку і в частині можливості оскаржити дії, в тому числі і будь-які рішення або ж бездіяльність органів адміністрування податків в адміністративному чи в судовому порядку.

Отже, адміністрування податків, зборів та інших платежів фіскального характеру варто розуміти, як двостороннє податкове зобов'язання, що є похідним від загального публічного зобов'язання і полягає в управленні та покладанні юридичних обов'язків в галузі оподаткування на обидві сторони такого роду правовідносин – і на платника податків, і на органи адміністрування, спільна взаємна реалізація прав і виконання обов'язків якими є передумовою налагодження дієвого та ефективного механізму оподаткування в країні.

Ю. В. Заліпаєв

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. І. Миколенко

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Важливим питанням, яким слід поінформувати цим матеріалом є те, як торговельна марка на сьогодні визнається добре відомою в Україні та чому необхідна допомога в цьому питанні саме адвоката?

Конституція України гарантує, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (стаття 41) [1, ст. 6].

На часі з чим асоціюється словосполучення «Торговельна марка» – право власності, результати інтелектуальної / творчої діяльності, серйозний продукт, успішна компанія, улюблений бренд, або може логотипи на упаковках продуктів?

Отже, торговельна марка або бренд (ТМ) – це символ, слово, фраза, знак, дизайн чи комбінація цих елементів, які ідентифікують товари чи послуги одного виробника або постачальника і відрізняють їх від товарів і послуг конкурентів. Торговельна марка використовується для розрізнення продукції чи послуг на ринку та створення унікального образу бренду.

Простими словами ТМ – це зареєстроване позначення, яке відрізняє ваш продукт від інших. Саме тому позначення ТМ має бути унікальним і не мати схожості з іншими.

Реєстрація торговельної марки надає її власнику право використовувати цей знак у торговельних цілях та захищає його від незаконного використання іншими суб'єктами. Такі права дозволяють власнику контролювати ідентичність і якість своїх товарів чи послуг у споживачів. Отже ТМ є об'єктом права власності.

Тоді як за порушення цих прав і настає юридична відповідальність.

В свою чергу, охорона прав на добре відому торговельну марку визначається ст. 6 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [2, ст. 6 bis] та ст. 25 Закону

України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року № 3689–XII [4, ст. 21].

Торговельна марка може бути визнана добре відомою в Україні Апеляційною палатою Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) або судом, незалежно від реєстрації її в Україні.

При визначенні того, чи є торговельна марка добре відомою в Україні, можуть розглядатися, зокрема, такі фактори, якщо вони є доречними:

- ступінь відомості чи визнання торговельної марки у відповідному секторі суспільства;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання торговельної марки;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування торговельної марки, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг, щодо яких торговельна марка застосовується;
- тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій та/або заявок на реєстрацію торговельної марки за умови, що торговельна марка використовується чи є визнаною;
- свідчення успішного відстоювання прав на торговельну марку, зокрема територія, на якій торговельну марку визнано добре відомою компетентними органами;
- цінність, що асоціюється з торговельною маркою.

Визнання Апеляційною палатою торговельної марки добре відомою в Україні встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності.

Такий порядок визначений Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 02.03.2021 р. за № 433 [6, ст. 4].

Процедура для пересічних громадян може виявитись доволі складною, а отже з даним питанням рекомендовано звертатись до фахівця у цій галузі права, зокрема до адвоката.

Варто відмітити, що за подання заяви про визнання торговельної марки добре відомою сплачується збір.

Для визнання Апеляційною палатою торговельної марки добре відомою в Україні особі необхідно підготувати та подати

до Апеляційної палати НОІВ відповідну письмову заяву з додатками, що мають включати зображення торговельної марки, докази обставин, які містять фактичні дані, що підтверджують наявність доречних чинників, виписку з Державного реєстру свідоцтв України на торговельні марки щодо відомостей про свідоцтво України на торговельну марку або виписку з Міжнародного реєстру.

У разі визнання торговельної марки добре відомою в судовому порядку особа, торговельна марка якої визнана добре відомою, інформує НОІВ про таке рішення.

Відомості про добре відомі торговельні марки, визнані такими Апеляційною палатою або судом, вносяться НОІВ до переліку добре відомих в Україні торговельних марок та публікуються в Бюлетені. Перелік добре відомих в Україні торговельних марок має інформаційний характер, є загальнодоступним і оприлюднюється на офіційному вебсайті НОІВ.

Для прикладу можна навести добре відомі торговельні марки в Україні, зокрема як “Google”, “Nemiroff”, “McDonald’s” та інші.

Важливим моментом у цій статті слід відмітити, що відповідальність за порушення авторських прав в Україні закріплена в Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р., № 2811-IX, який набрав чинності з 01.01.2023 року [3]. Відповідно до цього законодавства, порушення авторських прав може призвести до різних видів відповідальності, включаючи і адміністративної.

Зокрема, за порушення авторських прав може передбачатися адміністративна відповідальність у вигляді штрафів або інших санкцій, які можуть накладатися компетентними органами.

В цьому контексті варто зауважити, що статтею 51⁻² Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлена адміністративна відповідальність за порушення авторських прав в Україні та передбачено – Незаконне використання об’єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об’єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом, – тягне за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення [5, ст. 22].

Варто відзначити, що в період трансформації законодавства України до законодавства ЄС, відповідальність за порушення авторських прав може змінюватися з часом, і рекомендується перевіряти останні оновлення відповідного законодавства або звертатися до фахівців у цій сфері, зокрема адвокатів, за консультаціями та захисту своїх авторських прав в Україні.

Список використаної літератури

1. Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР. ВВР України. 1996. № 30. Ст. 6.
2. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 р. Ст. 6 bis.
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р., № 2811-ІХ. Ст. 21.
4. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ. ВВР України. 1994. № 7. Ст. 36.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р., № 8073-Х. ВВР України. 1984. № 51. Ст. 22.
6. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 02.03.2021 року № 433 ; зареєстрований в Міністерстві юстиції України 07.05.2021 року № 610/36232. Ст. 4.

О. М. Ковальчук

асп., адвокат

науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Ільєва

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що адвокат є важливим учасником адміністративних правовідносин, оскільки здійснює захист прав і інтересів своїх клієнтів у цій правовій галузі. Адміністративно-правовий статус суб'єкта адміністративного права, в тому числі і адвоката, визначається обсягом та характером його правосуб'єктності, яка складається з адміністративної правоздатності та дієздатності. Правосуб'єктність адвоката відіграє важливу роль сфері адміністративного права, реалізуючи його повноваження щодо захисту прав та інтересів громадян. Саме тому

правовий статус адвоката як суб'єкта надання правової допомоги повинен бути чітко визначеним для забезпечення ефективного здійснення його професійної діяльності.

Правовий статус адвоката як суб'єкта надання правової допомоги регламентується Основним Законом – Конституцією України та чинним законодавством про адвокатуру – Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до статті 59 Конституції України, «кожен має право на захист своїх прав та свобод від незаконних посягань та зловживань» [1, ст. 59]. Коло організацій та осіб, які надають населенню правову допомогу, в Україні досить широке, при цьому значну (а в кримінальному судочинстві – основну) долю навантаження при наданні юридичної допомоги несе адвокатура.

Згідно зі статтею 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5070-VI, «адвокати мають право здійснювати захист прав та інтересів клієнтів у справах про адміністративні правопорушення та представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення адміністративного судочинства, а також в інших державних органах» [2, ст. 19].

Як професійний захисник і представник інтересів клієнта, адвокат може брати участь у величезній сфері матеріальних та процесуальних правовідносин, в яких він має певне коло завдань, прав та обов'язків, що у своїй сукупності визначають його правове становище у цих відносинах. Особливий інтерес становить правове положення адвоката в адміністративному праві, адже воно пов'язане з розв'язанням конфліктів у публічно-правовій сфері, тобто коли однією зі сторін у адміністративних правовідносинах є державно-владний або приналежний до органів місцевого самоврядування суб'єкт. А той факт, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, дозволяє адвокату більш ефективно протистояти інтересам публічних суб'єктів та їх адміністративному ресурсу.

Роль адвоката в адміністративних правовідносинах, як суб'єкта надання правничої допомоги, передбачає право адвоката на зустріч з клієнтом, участь в адміністративному процесі, внесення апеляції, пред'явлення доказів тощо. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність адвоката ґрунтується на нормах ст. 43 Кодексу адміністративного судочинства України [3, ст. 43].

На думку І. Бондаренко та В. Максименко: «зважаючи на особливості у сфері адміністративно-правових відносин, можна виділити наступні завдання адвоката, як суб'єкта надання правової допомоги: 1) захист прав, свобод та законних інтересів осіб у процесі взаємодії з державно-владними структурами. Це завдання є першочерговим, оскільки коли між сторонами виникає конфлікт, адвокат повинен вжити всі заходи, щоб забезпечити непорушність прав та свобод особи; 2) складення документів адміністративно-правового характеру (скарг, заяв); 3) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, що виникають у результаті адміністративних правовідносин; 4) представництво інтересів осіб (юридичних або фізичних) у судах в разі неможливості вирішення спорів у публічній сфері» [4, с. 39].

Спеціальні права адвоката як суб'єкта надання правової допомоги ґрунтуються на положеннях ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які надають адвокату під час здійснення представництва ширше коло повноважень, а саме: «під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги...» [2, ст. 20].

Отже, правовий статус адвоката як суб'єкта надання правничої допомоги в адміністративних правовідносинах, прямо пов'язаний з його фактичними повноваженнями щодо захисту прав та свобод людини. Правосуб'єктність адвоката у адміністративно-правовій сфері існує для ефективного розв'язання конфліктів між суб'єктами публічного адміністрування та фізичними або юридичними особами, чиї інтереси представляються адвокатурою, тобто недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 06.11.2023).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
4. Бондаренко І., Максименко В. Правовий статус адвоката в адміністративних правовідносинах. *Юридичний журнал*. 2015. № 4. С. 38–43.

О. Ю. Криворучко

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. А. В. Смітюх

ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОЗОВУ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Інститут забезпечення позову у господарському судочинстві покликаний гарантувати відновлення порушених прав позивача у разі задоволення позову та як результат – виконання судового рішення у майбутньому. Статтею 136 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що господарський суд за заявою учасника справи має право вжити передбачених статтею 137 ГПК України заходів забезпечення позову [1, ст. 136]. За своєю правовою природою інститут забезпечення позову є юридичним засобом, який запобігає потенційним порушенням охоронюваних законом прав та інтересів позивача. Проте кожна судова справа має свою специфіку, враховуючи яку суд має зважити всі «за» та «проти» та прийняти рішення із дотриманням балансу інтересів обох сторін, оскільки досягнення цього балансу належить саме до дискреційних повноважень судді.

Завданням суду є оцінка обґрунтованості доводів заявника щодо беззаперечної необхідності вжиття певного виду забезпечення позову з дотриманням балансу інтересів обох сторін. А тому будь-яке обмеження у праві користування, доступу чи розпорядження майном та іншими правами має підтверджуватися виправданими ризиками для перспективи реального невиконання рішення суду або не поновлення порушених прав та інтересів позивача у разі невжиття таких заходів.

Співмірність негативних наслідків від вжиття заходу забезпечення позову для відповідача та наслідків їх невжиття для позивача оцінюється суддею суб'єктивно, а тому вказані ухвали про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні досить часто оскаржуються у вищих інстанціях, де, наприклад, судді касаційної інстанції намагаються вивести та систематизувати критерії необхідності застосування забезпечення. Як зазначено у Постанові КГС ВС від 23.03.2020 у справі № 910/7338/19: «Співмірність передбачає співвідношення господарським судом негативних наслідків від вжиття заходів щодо забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати в результаті невжиття цих заходів, з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, вартості майна, на яке він заявляє клопотання накласти арешт, чи майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії» [2].

Досить часто суди посилаються на формулювання, що достатньою аргументацією для забезпечення позову є підтверджена доказами наявність фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного виду забезпечення позову [3]. Проте, ані наукова доктрина, ані судова практика не конкретизує, які саме фактичні обставини мають бути наявні та не встановлює вичерпний перелік доказів, які можуть ці обставини довести. Як результат, питання дотримання балансу інтересів сторін завжди є відкритим.

Менш спірна ситуація складається коли позивач може документально довести, що відповідач у минулому вже унеможливив виконання рішення суду шляхом, наприклад, продажу майна, на яке у майбутньому могло бути звернено стягнення. Але довести це у ситуації, яка склалась вперше, дуже складно, тому що не існує документальних доказів, які зможуть підтвердити можливі наміри відповідача, які існують тільки у нього в планах та думках.

При цьому, важливо чітко виявляти ситуації, коли позивач за рахунок клопотання про забезпечення позову намагається на етапі підготовчого провадження фактично вирішити судовий спір. Тобто, якщо кінцевою метою позивача є обмеження права користування приміщенням відповідача, такій особі необхідно звертатися з позовом та відповідними вимогами до суду, а не вигадувати вимоги, завдяки яким можна буде клопотати про обмеження права відповідача шляхом забезпечення позову. Сторона позивача може зловживати вказаним

правом, оскільки заява про забезпечення позову подається і вирішується швидше, аніж судова справа в цілому, оскільки процедура забезпечення не має стадій підготовчого провадження та розгляду по суті. Відповідно до ст. 140 Господарського процесуального кодексу України: заява про забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення учасників справи [1, ст. 140]. Більше того, клопотання про забезпечення позову може подаватися ще до подання самого позову.

Отже, проблема дотримання балансу інтересів сторін при застосуванні заходів забезпечення позову залишається невирішеною і наразі єдиним критерієм у судовій практиці є залежність вжитих заходів від фактичних обставин справи у кожному конкретному господарському спорі.

Список використаної літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n3437>
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23.03.2020 у справі № 910/7338/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88386312>
3. Огляд судової практики щодо спорів пов'язаних із забезпеченням позову: інформує ПЗАГС. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/oglyad-sudovoyi-praktyky-shchodo-sporiv-pov-yazanykh-iz-zabezpechenniyam-pozovu-informuye-pzags/>

В. С. Куля

асп., адвокат

науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Льєва

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Судова система України функціонує засновуючись на принципах правосуддя, які закріплені у Конституції України, процесуальних кодексах України, Законі України «Про судову систему та статус

суддів», Конвенції про захист прав і основоположних свобод. Дані принципи не оминають і адміністративний процес (як одну з форм здійснення правосуддя), який в сучасному суспільстві відіграє ключову роль у забезпеченні прав і свобод громадян, регулюванні відносин між державою та особами. Ч. 3 ст. 2 КАС України визначає окремо загальні і галузеві принципи адміністративного судочинства, і одним з таких є принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом.

Сутність цього принципу визначає не лише процесуальний аспект, але й важливі соціокультурні та правові аспекти, які впливають на функціонування правової системи. Актуальність досліджуваного питання зумовлена незначною науковою розробленістю та специфікою адміністративно-процесуальних правовідносин, в яких учасники даних правовідносин – не є рівними між собою у своїх процесуальних правах і обов'язках, але є необхідність їх урівняти якимось іншим чином з метою досягнення справедливості та законності.

Стаття 8 КАС України закріплює, що «усі учасники судового процесу є рівними перед законом і судом. Не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1, ст. 8]. Ч. 2 ст. 8 КАС України дозволяє виділити зі змісту досліджуваного принципу один з його елементів, який є лише вершиною айсбергу, адже значна доля його сутності просто прихована в інших нормативно-правових актах (наприклад вищезазначених) чи доктрині.

У Рішенні Конституційного Суду України від 12.04.2012 року № 9-рп/2012 щодо офіційного тлумачення положень ст. 24 Конституції України зазначено, що «кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій і інстанцій...» [2].

В попередніх роботах ми зазначали, що «принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом є багатоскладовим. Він витікає з конституційного принципу рівності прав і свобод людини та рівності громадян перед законом,

загальних принципів правосуддя та накладається на специфіку адміністративно-процесуальних відносин (де суб'єкти за своїм процесуальним статусом, закріпленими правами та обов'язками є нерівними за своєю суттю, проте мають бути рівними у засобах та способах їх здійснення і захисту)» [3, с. 19].

У своїй дисертації В. О. Любарський ставить питання «про існування ще одного аспекту рівності учасників судового процесу перед законом і судом, сутність якого полягає в необхідності конструювання і застосування рівних (однакових) стандартизованих підходів до прав і обов'язків усіх осіб, які займають рівне (паритетне) становище у відповідному судовому процесі» [4, с. 94].

Вважаємо, що сутність даного принципу має полягати в недопущенні та забороні дискримінації (відповідно до КАС України), відсутності обмежень в доступі до правосуддя. Також, основою принципу рівності перед законом є ідея, що правила і стандарти, які застосовуються в адміністративному процесі, повинні бути зрозумілими і однаково застосовуватися до всіх. З огляду на нерівність учасників визначеного процесу у процесуальних правах, принцип рівності також передбачає, що всі учасники адміністративного процесу мають рівні можливості виражати свою точку зору, представляти докази і захищати свої інтереси, не повинно бути ніякої переваги чи обмеження доступу до інформації, судочинства, способів захисту для певних осіб чи груп. Вважаємо, що також не має бути не передбачених законом привілеїв, втім, навіть ті, що встановлюються законом можуть порушувати основу даного принципу, тому вони потребують окремого напрацювання.

Узагальнюючи, зазначимо, що принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом є фундаментальним для нашої правової системи. Через свою багатоаспектність і особливості адміністративно-процесуальних правовідносин, даний принцип гарантує, що справедливість та права людини є невід'ємними складовими сучасного суспільства. Забезпечення повного дотримання принципу вимагає системних зусиль в різних напрямках, з боку законодавця, суду, правозахисників та громадянського суспільства. Тільки за його дотримання і постійного вдосконалення адміністративний процес буде справедливим, об'єктивним і доступним для всіх.

Список використаної літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
2. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1202.
3. Куля В. С. Підходи до визначення поняття принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. *Матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (23–25 листопада 2022 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. Одеса : Олді+, 2022. С. 18–21.
4. Любарський В. О. Рівність учасників судового процесу як конституційна засада судочинства в Україні : дис. ... к.ю.н. : 12.00.10. . Львів / Львівський університет бізнесу та права, 2021. 213 с.

О. О. Пузирний

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. І. Миколенко

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ТА ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ АДВОКАТОМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Україна, як демократична та правова держава, визнає, що найвищою соціальною цінністю є особистість, включаючи її життя і здоров'я, гідність, честь, недоторканність та безпеку [1, ст. 3]. Діяльність держави формується відповідно до принципів прав і свобод людини, а їх гарантії визначають структуру та орієнтацію відповідальності перед громадянами.

Згідно з Конституцією України, держава зобов'язана головним чином здійснювати та гарантувати права і свободи людини. Для реалізації цього завдання в країні діють різноманітні інституції, більшість з яких є важливою складовою механізму держави. Проте, окремі серед цих інститутів, хоча й виконують функції щодо захисту

та гарантування прав та свобод громадян, не мають державного характеру. Замість цього вони представляють собою результат розвитку громадянського суспільства, віддзеркалюючи важливу роль громадян у формуванні та забезпеченні правових норм.

Одним із таких інститутів є адвокатура, яка відповідно до діючого Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом [4, ст. 2].

Нормативно-правові акти, які регулюють адміністративно-процесуальний статус адвоката в Україні, головним чином включають у себе положення, визначені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Кодексі адміністративного судочинства України. Ці правові акти надають основні принципи та визначають роль адвокатів у контексті адміністративно-правових процедур.

Визначення правового статусу адвоката та його участь у справах адміністративного характеру переважно відзначені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який ставить адвоката в роль невід'ємного учасника правосуддя.

Відповідно до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення [4, ст. 1].

Оскільки в адміністративному процесі відсутні такі поняття, як «підозруваний», «обвинувачений», «підсудний», «засуджений», «виправданий», і «особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру», можна зазначити, що ці категорії термінів не застосовуються в рамках адміністративного процесу в Україні.

З урахуванням викладеного, відзначимо, що термін «захисник» не застосовується в адміністративному процесі. У контексті адміністративного права України, що визначає порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення, особа, яка виступає в інтересах порушника адміністративного закону, може визначатися терміном «представник» або «уповноважена особа». На відміну від кримінального процесу, де до сторін віднесено «захисника» [2, ст. 1], як особу, що здійснює захист прав та інтересів обвинуваченого, в адміністративному процесі використовується термінологія, яка відображає специфіку цього виду справ.

Однак, неможливо не погодитись з думкою В. Полуховича, який зазначає, що адміністративно-правовий захист законних прав, свобод та інтересів особи і громадянина являє собою сукупність застосовуваних в адміністративному порядку юридичних засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій, які спрямовані на припинення незаконного посягання на права, свободу та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їх здійсненні; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків з притягненням винної особи до відповідальності [3, с. 42].

З урахуванням викладеного можна дійти висновку, що адміністративно-правовий захист є комплексом правових та процесуальних методів, що визначаються законодавством та спрямовані на відновлення порушених прав особи. Цей механізм включає в себе різноманітні прийоми та дії, які забезпечують справедливість та відновлюють юридичні інтереси сторін відповідно до чинного законодавства.

В контексті даних правовідносин можна говорити, що адвокат, як законний представник особи, на рівних правах також здійснює такий захист, а тому, по суті являється захисником, що передбачає відстоювання та захист прав, інтересів, і гідності клієнта.

В ході своєї професійної діяльності адвокат використовує свої юридичні знання та високий рівень професіоналізму для результативного захисту інтересів свого клієнта перед органами влади або в судах адміністративної юрисдикції. Адвокат взаємодіє з органами влади, враховуючи принципи справедливості

та обґрунтованості, і сприяє створенню ефективної системи прийняття рішень. Це означає, що адвокат бере активну участь у формуванні процесу прийняття рішень та забезпеченні його відповідності основам правової держави.

Адвокат допомагає в забезпеченні справедливості і реалізації принципів правової держави, активно взаємодіючи з органами влади, і робить це на користь свого клієнта, забезпечуючи йому максимальний рівень захисту у рамках адміністративного процесу. Такий підхід підкреслює важливість адвоката як ключового учасника в системі правового захисту громадянських прав у контексті адміністративного права.

На нашу думку, з метою детального аналізу питання того, ким саме є адвокат в адміністративному процесі, варто більш детально зосередитись на спільних та відмінних рисах даних понять.

Обидві ці функції взаємодіють із системою органів влади та судових установ для забезпечення законності та справедливості. Далі розглянемо спільні риси представництва та захисту адвоката в адміністративному процесі.

Правовий захист: як представник та захисник інтересів клієнта, адвокат має за основну мету правовий захист його прав та свобод у рамках адміністративного процесу.

Взаємодія з органами влади: в обох випадках адвокат взаємодіє з органами влади з метою досягнення справедливого та обґрунтованого рішення, відповідного закону та принципам правової держави.

Комплексний підхід: в адміністративному процесі адвокат може використовувати як елементи представництва (формальна участь від імені клієнта), так і функції захисту (активна діяльність для забезпечення захисту прав та інтересів).

Вивчення відмінних рис представництва та захисту адвоката в адміністративному процесі є важливим, оскільки ці функції, хоча і мають спільні аспекти, відрізняються в підходах та стратегіях. Розуміння цих відмінностей сприяє більш ефективному вирішенню поставленого питання.

Форма виступу: представництво передбачає формальне представлення інтересів особи адвокатом в адміністративному процесі, в той час як захист може включати активну роль адвоката в забезпеченні правового захисту, використовуючи різноманітні засоби та аргументи.

Активність в процесі: представництво може бути менш активним та обмежуватися виключно формальним представленням інтересів, тоді як захист може передбачати широкий спектр дій для активного захисту прав та інтересів.

Взаємодія з клієнтом: у контексті представництва, адвокат діє від імені та на користь клієнта, виконуючи вказівки останнього. У випадку захисту, адвокат може активно консультиувати та приймати рішення для забезпечення максимального захисту клієнта.

Специфіка задач: представництво та захист можуть відрізнятися за характером вирішення завдань. У випадку представництва, основною метою може бути ефективне представлення інтересів клієнта в рамках правового процесу. У випадку захисту, акцент може бути зроблений на виявленні та вирішенні правових питань, які можуть стати загрозою для клієнта, навіть якщо це вимагає активних кроків за межами судового процесу.

Рівень самостійності: представництво може включати в себе виконання конкретних інструкцій клієнта без значних рішень адвоката, тоді як захист може передбачати більшу самостійність в прийнятті рішень. Адвокат, що захищає інтереси, може приймати активніше участь у визначенні стратегії захисту та виборі правових засобів та аргументів.

Застосування правових засобів: у випадку представництва адвокат може обмежитися лише формальним застосуванням закону та правових норм, в той час як захист може включати творче використання правових засобів, вигадливі стратегії та використання різноманітних юридичних аргументів для досягнення максимального захисту клієнта.

Сфера впливу: представництво може бути орієнтоване лише на певний аспект адміністративного процесу, тоді як захист може включати більший об'єм охоплення та захист широкого спектру прав та інтересів особи в усіх аспектах її відносин з державними органами чи установами.

Отже, на нашу думку, в адміністративному процесі адвокат виконує подвійну роль, забезпечуючи представництво та захист інтересів особи. Представництво орієнтоване на формальність та виконання процесуальних дій перед органами влади чи судом. Захист, навпаки, акцентує увагу на ефективному захисті прав

та свобод особи від неправомірних дій та обмежень. Ці дві функції, хоча і мають спільні риси, відрізняються обсягом та характером дій, які адвокат може вжити.

Здійснення адвокатської діяльності в адміністративному процесі дозволяє забезпечити повагу до прав особи та гарантує її справедливий статус перед органами влади. Розрізнення між представництвом та захистом визначається конкретними потребами клієнта та специфікою правового питання, що вирішується. Такий підхід до визначення даних понять адвоката є важливим для забезпечення повного та ефективного захисту інтересів особи в адміністративних правовідносинах.

Розрізнення понять «представництво» та «захист» у сфері адвокатської діяльності в адміністративному процесі має важливе значення для науки та практики юридичної діяльності з кількох ключових причин:

По-перше: розрізнення між цими двома поняттями дозволяє точно визначити обов'язки адвоката в конкретних юридичних ситуаціях. Це створює чітку картину того, коли адвокат виступає як представник, а коли він вживає заходів для активного захисту інтересів клієнта.

По-друге: розуміння відмінностей між представництвом та захистом дозволяє адвокатам розробляти більш ефективні стратегії захисту в кожному конкретному випадку. Це важливо для забезпечення максимального захисту прав та інтересів клієнта.

По-третє: для вивчення та підготовки нових поколінь адвокатів важливо, щоб юридичні навчальні програми та практична підготовка включали розгляд цих понять окремо. Це дозволяє юристам вдосконалювати свої навички та ефективніше використовувати їх в професійній діяльності.

По-четверте: розрізнення між представництвом та захистом також дозволяє адвокатам оптимально використовувати свої ресурси, концентруючи їх на конкретних завданнях та аспектах діяльності, що відповідають визначеним обов'язкам.

Узагальнюючи, вивчення цих понять допомагає створити чіткі рамки для професійної діяльності адвокатів, сприяє більш ефективному використанню їхніх юридичних навичок та ресурсів, а також сприяє вдосконаленню підготовки майбутніх фахівців у сфері юриспруденції.

Враховуючи важливість чіткості термінології в законодавстві, пропонуємо введення поняття «захисник» в Кодекс адміністративного судочинства України оскільки даний крок може бути доцільним для вдосконалення правової системи.

Введення поняття «захисник» в Кодекс адміністративного судочинства України є важливим кроком для удосконалення правової системи та забезпечення чіткості та ефективності у розгляді адміністративних справ. Зазначене визначення «захисника» в контексті адміністративного права має на меті забезпечити високий рівень кваліфікації та повноважень осіб чи юридичних осіб, які займаються представництвом та захистом інтересів у справах даної категорії.

Захисник може бути визначений як особа, яка має відповідну кваліфікацію (адвокат) та повноваження для ефективного представництва сторін у справах адміністративного характеру перед судом. Він відповідає за захист прав та інтересів учасників адміністративних процедур а також покликаний забезпечувати їхню результативну участь у судовому процесі.

Це визначення не лише враховує потреби осіб, які стають учасниками адміністративних процедур, але й сприяє уникненню непорозумінь та невизначеностей щодо ролі та функцій захисників прав у даному контексті. Такий підхід сприяє чіткій легітимації та регулюванню діяльності захисників, що є важливим для підвищення довіри до судової системи та забезпечення справедливості у розгляді адміністративних справ.

Такий підхід сприятиме не тільки вдосконаленню законодавства, але й забезпечить більш ефективний захист прав та інтересів учасників адміністративних процедур у судових інстанціях.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.10.2023).
3. Полухович В. Адміністративно-правовий захист особи у відносинах з органами державної влади. *Право України*. 2003. № 5. С. 41–46.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 31.10.2023)

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

І. В. Борщевський
к.ю.н., доц.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки питання, що стосуються визначення складу прийомів та засобів юридичної техніки є дискусійним з погляду на стрімкий темп розвитку правових відносин в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів, що вимагає суттєвого переосмислення сучасного стану сутності та якості юридичної техніки як елемента юридичної діяльності та правової категорії загальнотеоретичної юриспруденції.

Юридична техніка – це сукупність правил, приписів, прийомів, способів дій щодо створення, систематизації та застосування відповідними уповноваженими суб'єктами (фізичними та юридичними особами) нормативно-правових актів та юридично значущих документів, що є необхідною складовою єдиного процесу виникнення та реалізації прав, закладених у відповідній нормі чи документі [1, с. 208].

Юридична техніка як правова категорія використовується на всіх площинах правового регулювання суспільних відносин та потребує постійного удосконалення, і це пов'язано з усвідомленням науковцями важливого значення цієї правової категорії у формуванні нормативно-правових актів. Існуючий стан законодавчої бази є не в повній мірі досконалим, як в Україні, так і в багатьох європейських країнах, що негативно впливає на вирішення проблем державного управління, соціальної сфери, економіки та інших напрямків суспільного життя.

Як визначає В. І. Лебеденко, «постає проблема юридично-технічної досконалості нормативно-правових актів і можливості

їх практичної реалізації. Останнє, як відомо, досягається через послідовне, логічне та відповідне використання юридичних прийомів, засобів, способів і дотримання певних правил щодо розробки, складання та оформлення нормативно-правових документів, що в теорії права отримало назву «юридична техніка» [2, с. 53].

Зазвичай питання юридичної техніки вирішуються у межах теорії позитивного права. Відмінна риса даного наукового напрямку – розгляд не тільки самого права, але й правових явищ, що впливають з нього, включаючи юридичну техніку. Ця сторона бачення юридичної техніки, безперечно, необхідна.

В. В. Дудченко розглядає «юридичну техніку» як збірне, систематичне поняття, яке представляє собою спосіб не тільки правоутворення і правореалізації, але і як певний спосіб праворозуміння, від якості якого залежить ефективність чи неефективність правового регулювання. У цьому полягає значимість опрацювання проблеми юридичної техніки для загальнотеоретичної юриспруденції в цілому» [3, с. 12].

Більш вузьке визначення надає вчений Д. Г. Манько, а саме: «юридична техніка – це сукупність матеріально-технічних пристроїв та окремих юридичних інструментів, завдяки яким суб'єкт права має можливість формалізувати письмовий правовий акт (текст закону, комп'ютер тощо)» [4, с. 9].

Не можна не погодитись з думкою Шутак Д. І., який дає більш загальне визначення і зазначає, що юридична техніка – це сукупність правил, прийомів, способів підготовки, складання, оформлення юридичних документів, їх систематизація та облік, що забезпечує їх досконалість, ефективне використання і, водночас, це сукупність засобів і прийомів, використовуваних відповідно до прийнятих правил під час вироблення й систематизації нормативно-правових актів для забезпечення їх досконалості [5, с. 20].

На думку А. М. Кучук зміст юридичної техніки включає «техніко-юридичні прийоми і правила формального закріплення правил поведінки у законах і підзаконних нормативно-правових актах, а також складання і формулювання приписів в актах застосування норм права та інтерпретаційно-правових актах» [6, с. 91]. Саме зміст юридичної техніки окреслює в загальному вигляді її сутність, а також обумовлює взаємозв'язок між виконанням вимог

юридичної техніки суб'єктами правотворчості та правозастосування із ефективністю законодавчого процесу в цілому.

Приведені точки зору стосовно сутності та поняття категорії «юридична техніка» наводять на думку про те, що юридичну техніку слід розглядати як багатоаспектну категорію для вираження певних основних сторін, проявів юридико-технічного в праві.

Проблема визначення складу юридичної техніки, тобто набору того юридичного інструментарію, за допомогою якого забезпечується досягнення цілей юридичної діяльності, представляє значний інтерес у юридичній науці. Проблема виділення елементів юридичної техніки тісно пов'язана з її поняттям. Серед елементів юридичної техніки в літературі називаються прийоми, засоби, правила, методи, способи і т. д., але різні позиції вчених про поняття юридичної техніки говорять про різні види даних засобів та прийомів, а також про можливість наявності інших поряд із засобами та прийомами елементів юридичної техніки (правил, методів).

Так, на нашу думку, прийоми, будучи складовою юридичної техніки, перебувають у тісному взаємозв'язку із її засобами, проте, це не тотожні поняття. Дотримання правил юридичної техніки досягається шляхом правильного використання її прийомів та засобів. Використання прийому юридичної техніки представляє собою вибір сукупності її засобів, які необхідні для вирішення правотворчих завдань, а також виконання окремих дій, операцій з метою досягнення результату. Засоби юридичної техніки – це інструменти юридичного вираження та зовнішнього викладу волі законодавця, складання документів та ведення іншої роботи. Прийоми ж, у свою чергу, є порядком, способом раціонального використання зазначених засобів.

Список використаної літератури

1. Лавренко Д. Значення юридичної техніки для розвитку суспільства та держави. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 204–209.
2. Лебеденко В. І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2 (11). С. 52–56.
3. Дудченко В. В., Русавська О. О. Юридична техніка (за вченням професора Рудольфа Іерінга). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 12–17.

4. Манько Д. Г. Юридичні технології: поняття й особливості і співвідношення із суміжними категоріями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 37. С. 6–9.
5. Шутак І. Д. Юридична техніка : курс лекцій. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.
6. Кучук А. М., Замковий Є. М. Юридична техніка як засіб ефективності правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 90–97.

В. С. Веремчук
викладач

ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ МОРСЬКОГО СУДНА В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У світлі ключового значення морських перевезень для забезпечення потреб світової економіки постає необхідність міжнародно-правового визначення поняття та статусу морського судна.

Вважаємо за доцільне визначити морське судно плавучою конструкцією, що здатна пересуватись самостійно чи за допомогою буксира та призначена для здійснення промислової, дослідницької діяльності, перевезення вантажів і пасажирів. Водночас, зазначимо, що деякі з міжнародних конвенцій, які регламентують різноманітну діяльність в сфері морської індустрії, прирівнюють до категорії «судно» такі нетипові конструкції, як стаціонарні морські платформи [1] та гідролітаки [2], що є доцільним з огляду на їх мету та предмет регулювання, але «розмиває» визначення морського судна.

Оскільки морське судно може бути предметом судового спору, на нього може бути накладено арешт за рішенням суду у будь якій юрисдикції, може виникнути необхідність визначення «плавучої споруди» як морського судна. У зв'язку з цим було б доречно звернутися до вітчизняної та зарубіжної судової практики, щоб з'ясувати, як конкретизується визначення статусу морського судна у актах судової правотворчості – рішеннях вищих судів, положення яких є обов'язковими при розгляді аналогічних справ у подальшому.

Виходячи з ч. 4 ст. 236 Господарського процесуального кодексу України визначає, «при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду» [3, ст. 236].

Отже, звернувшись до Постанови Касаційного господарського суду Верховного Суду (Україна) від 08.09.2023 у справі № 916/631/23, з'ясували, що суд констатує відсутність універсального міжнародного визначення статусу судна та вказує, що «торговим судном в міжнародно-правовому сенсі є будь-яке судно, що не є військовим. До торгових суден відносяться усі самохідні і несамохідні плавзасоби, що використовуються для транспортування вантажів, пасажирів, багажу, пошти, рибного або іншого морського промислу, добування корисних копалин, рятування, буксирування, несення спеціальних служб (охорона промислів, санітарної і карантинної служби), наукових, навчальних і культурних цілей. Законодавство деяких держав відносить до торгових суден тільки судна, що використовуються для перевезення вантажів, пасажирів і багажу, встановивши для науково-дослідних суден, криголамів та інших спеціальних суден особливий правовий режим» [4].

Суд також висловив позицію, що «міжнародні угоди закріплюють лише загальне поняття судна, не виділяючи в окрему категорію морські судна. Оскільки мореплавання може здійснюватися не лише морськими, а й річковими, а також суднами змішаного (ріка-море) плавання. З погляду міжнародного морського права, всі ці судна будуть мати однаковий правовий статус при здійсненні ними мореплавання» [4]. Тобто у вказаному рішенні суд фактично поширив статус «морського судна» на усі судна, задіяні у торговельному мореплаванні незалежно від їх району плавання.

З метою дослідження підходів до визначення статусу морського судна у різних правових системах заслуговує на увагу огляд практики Верховного Суду США. Так, у справі *Lozman vs. City of Riviera Beach* (2013) Верховний Суд США визначив, що плавучий будинок, який є предметом судового розгляду, не був «судном», оскільки було встановлено відсутність рульового пристрою, силової установки, наявність «сухопутних» вікон та дверей (тобто таких, які не використовуються у конструкції судна) тощо [3]. Рішення суду базується на новому критерії визначення судна, який передбачає, чи може

«розумний спостерігач», тобто особа, що є обізнаною з особливостями конструкції морського судна, з огляду на фізичні характеристики і експлуатацію плавучої конструкції, вважати її судном, призначеним практично для перевезення людей або вантажів по воді. Таким чином, суд відхиляє підхід «судном є все, що плаває» [5].

Важливим для розуміння судових підходів до визначення статусу морського судна уявляється також рішення Апеляційного суду Англії та Уельсу у справі *R vs. Goodwin* (2006). Предметом судового розгляду було притягнення особи, що керувала гідроциклом, до кримінальної відповідальності за завдання шкоди здоров'ю внаслідок зіткнення з іншим гідроциклом. Обвинувачення стверджувало, що гідроцикл є морським судном, а, відповідно, особу, що ним керувала, можна притягати до відповідальності як капітана морського судна за законодавством Великої Британії.

Судом було висловлено позицію, що гідроцикл (водний мотоцикл) не може повною мірою вважатись морським судном, оскільки він не призначений для перевезення вантажів та пасажирів, має непридатну для морських суден конструкцію, проте він відповідає таким вимогам до морського судна, як можливість використання в навігації (для упорядкованого пересування водною поверхнею), та не втрапить цю ознаку через використання з розважальною метою, що не передбачають упорядкованого руху від точки А до точки Б. Те ж саме застосовуватиметься до інших малих суден, таких, як рибальські, прогулянкові судна, швидкісні катери, морські каяки, каное тощо.

Таким чином, прецедентним правом Великої Британії визначені такі ознаки морського судна, як можливість перевезення пасажирів та вантажів, можливість упорядкованого пересування водною поверхнею (навігації) та конструкція, здатна забезпечити виконання двох попередніх цілей [6].

Можемо констатувати, що у світовій судовій практиці приділено мало уваги безпосередньо питанню про те, що саме слід вважати морським судном. Однак суди у різних державах не погоджуються з аргументом, що судном (морським судном) є будь-яка плавуча конструкція, вказуючи, що судно має відповідати таким важливим критеріям, як можливість пересування водною поверхнею, призначення для перевезення пасажирів та вантажів із невійськовою

метою, наявність конструктивних елементів, що відповідають вимогам, які дозволяють використовувати морське судно у торговельному мореплавстві.

Разом із тим, сучасна судова практика не розглядає питання наявності екіпажу на борту як ознаку морського судна, яке, тим не менш, є актуальним в контексті існування концепцій автономного (безекіпажного) судна та дистанційної навігації.

Список використаної літератури

1. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року: Міжнародна морська організація ; Конвенція, Міжнародний документ від 02.11.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text
2. Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року: Міжнародна морська організація ; Конвенція, Міжнародний документ від 20.10.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_137#Text
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#n3304> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 08.09.2023 у справі № 916/631/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113335985> (дата звернення: 10.11.2023).
5. *Case Lozman v. City of Riviera Beach, Florida*. No. 11–626. Argued October 1, 2012 – Decided January 15, 2013. *Supreme Court of the United States*. URL: <http://www.boatinglaw.com/publications/lozmanriviera.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
6. *R v Goodwin*. England and Wales Court of Appeal (Criminal Division). Dec 7, 2005. CASEMINE. URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/5b46f20d2c94e0775e7f15cc#> (дата звернення: 10.11.2023).

О. Д. Грінь

к.ю.н, доц.

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРАВОВИХ ФІКЦІЙ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження правових фікцій зростає та потребує детального аналізу у зв'язку з тим, що сучасні дослідники не можуть прийти до єдності поглядів щодо її логіко-правової природи, сутності та загального розуміння її основних функцій,

не зважаючи на те, що ця категорія застосовується ще з давніх часів і при цьому, законодавчого визначення поняття «правова фікція» досі не існує.

Правова фікція – це засіб або прийом юридичної техніки. Вітчизняний вчений І. П. Зеленко розглядає юридичну (правову) фікцію як прийом юридичної техніки, який визнає існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, для досягнення мети правового регулювання. Цей прийом розробки права передбачає, що відповідна юридична констатація створюється при незнанні або очевидній суперечності конкретним фактам дійсності. Метою його виступає досягнення низки юридичних наслідків або бажаних судових рішень. Така констатація стає обов'язковою для всіх і перебуває під захистом від опротестування будь-ким [1, с. 14–15].

Змістовно, суть правової фікції в основному може бути зведена до неіснуючого положення, яке визнається законодавцем існуючим та перетворює тим самим в загальнообов'язкове положення. Тобто фікція є положення, яке свідомо не відповідає істині. З цього приводу слід зупинитися на дослідженні правового міфу, який має свою правову природу незважаючи на деяку схожість з правовою фікцією. Правовий міф виступає як свого роду критерій істинності та справедливості, допомагаючи оцінювати нові правові норми та практику. Він вражає суспільні та індивідуальні інтереси, фіксує «належне», бажане та очікуване в своїх образах, що використовуються для оцінки сучасності. Оцінки в масовій свідомості розподіляються від позитивних до вкрай негативних, відображаючи ступінь відповідності правової реальності цим образами. Таким чином, властивості правового міфу роблять невизначене або ідеальне положення умовно існуючим в правовій реальності.

Насамперед необхідно звернути увагу на те, що правова фікція, як і інші суміжні правові феномени, є засобом, а не прийомом нормотворчої техніки. Адже засоби – це інструментальна складова нормотворення, а прийоми – більше його процедурна складова. Фікція як засіб юридичної техніки має наступні основні ознаки: явна помилковість; незаперечність; нормативність; імперативність (хоча зустрічаються і диспозитивні фікції), навмисна деформація дійсності; визнання реальними неіснуючих обставин та заперечення існуючих; визнання існуючими обставин та ситуацій до того,

як вони стали існувати насправді або визнання того, що вони виникли пізніше, ніж це було насправді.

Враховуючи наведене, не можна не погодитись із запропонованим Косович В. визначенням «правової фікції»: це засіб нормотворчої техніки, який виражається у нормативному закріпленні можливості визнання юридично значущими неіснуючих чи недоведених фактів. У дане визначення пропонується ввести дещо нове порівняно з існуючими інтерпретаціями словосполучення «можливості визнання юридично значущими». Воно має бути також однією із ключових ознак правової фікції, оскільки неістинні, недостовірні, хибні факти «спрацьовують» лише у конкретних відносинах, за наявності певних передумов [2, с. 45].

За своєю формою юридична фікція може набувати характеру прийому юридичної техніки: саме з точки зору форми юридичні фікції розкриваються як результат використання специфічного техніко-юридичного прийому написання тексту нормативно-правового акта, який опосередковує офіційне визнання певного положення, позбавленого істинності. Але цим аж ніяк не обмежується її роль у правовому регулюванні. Важливо пам'ятати: юридичні фікції наділені тими самими ознаками, через які розкривається природа принципів і норм права: (а) обумовленість суспільними відносинами, спрямованість на захист суспільно визнаних цінностей; (б) загальнообов'язковий характер, що дозволяє виконувати функцію регулювання суспільних відносин; (в) розрахованість на багаторазове застосування. Було б помилкою вважати, що на юридичні фікції покладено завдання простої фіксації певних взаємозв'язків між явищами правової дійсності. Формулювання у вигляді фікції (як, дійсно, прийом нормотворчої техніки) не змінює природи самого припису: фікція вимагає від учасників суспільних відносин певної моделі поведінки. Отже, фікції за своїм внутрішнім змістом мають характер класичних елементів права (принципів і норм права) і виконують регулятивну функцію, вказуючи на належний варіант поведінки або висуваючи більш абстрактну вимогу, спрямовану на захист певних суспільно визнаних цінностей. Специфіка юридичних фікцій проявляється лише у способі їх зовнішнього формулювання [3, с. 99]. Тут необхідно зауважити, що правові фікції мають вагомe значення для українського

законодавства, адже в сучасних умовах законодавець часто не встигає створити правове регулювання нового правового явища, і в цей момент створюється правова фікція [4, с. 836].

Фікція спрямовує процес пізнання фактичних обставин справи на встановлення передбачуваного відповідно до закону факту в разі наявності пов'язаних із ним обставин. Фікція сприяє обґрунтуванню знання про факт. Це і є процесуальне призначення юридичного припущення – фікції. Як засіб законодавчого забезпечення пріоритетного захисту деяких суб'єктивних прав (на честь і гідність, на відшкодування збитку) воно, звільняючи відповідну особу від обов'язку надання доказів на підтвердження передбачуваного факту, полегшує тим самим її процесуальне становище [5, с. 18].

На нашу думку, правова фікція виконує функцію з охорони різних інтересів та функцію процесуальної економії, сприяючи швидкому та правильному вирішенню справи по суті та підвищуючи ефективність та якість правового регулювання, і тому відіграє виключно позитивну роль.

Список використаної літератури

1. Зеленко І. П. Підстави класифікації фікцій. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. №1 (1). С. 13–17.
2. Косович В. «Правові припущення» як засіб створення досконалих нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 44–52.
3. Явор О. А. Юридико-фактична роль фікцій у регулюванні сімейних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. С. 97–101.
4. Яслик В. І. Правові фікції в законодавстві: теоретико-прикладний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 834–837.
5. Ткачук О. С. Фікції в цивільному процесі України: питання теорії та практики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 17. Том 2. С. 16–19.

С. С. Дісюк

асп.

науковий керівник: д.ю.н., доц. Є. Д. Стрельцова

ЩОДО ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯПОНІЇ

Вивчення історії формування та модернізації джерел міжнародного приватного права Японії дає змогу зрозуміти, як саме та які чинники сприяли їх розвитку та поліпшенню. Результати проведеного дослідження можуть бути використанні в ході вдосконалення кодифікації міжнародного приватного права України.

В Японії галузь міжнародного приватного права базується на декількох джерелах, які впливають на правову систему країни. Спочатку слід зауважити, що японська правова система є унікальною сумішшю західних елементів та східно-азійської етики і звичаїв. З другої половини XIX століття, після реставрації Мейдзі в 1868 році, японська правова система значною мірою спиралася на французькі та німецькі моделі [1, с. 3].

«Хорей» або «Закон про застосування законів у цілому», який є кодексом міжнародного приватного права Японії, був оприлюднений 21 червня 1898 року як Закон № 10 і набув чинності 16 липня того ж року [2, с. 1]. За винятком кількох незначних подальших змін він продовжує діяти до сьогоднішнього дня у своєму первісному вигляді.

Втім, варто зазначити, що за результатами Другої світової війни, після поразки Японії у Другій світовій війні, правова система Японії зазнала значного впливу США. Зокрема, безпосередньо під впливом США, під час окупації, була складена нова Конституція Японії [3], що у подальшому вплинуло на перегляд правових кодексів, у тому числі значною мірою був переглянутий Хорей [4, с. 1].

Окремо слід зауважити, що японська культура та історія також мали великий вплив на формування міжнародного приватного права країни. «Японський юридичний культуралізм» вказує на унікальність та важливість культурних аспектів у правовій системі Японії, включаючи традиційні поняття справедливості, моралі та суспільної відповідальності, які можуть впливати на вирішення

міжнародних спорів. Саме тому, під впливом японської культури та історії, а також міжнародних чинників, Хорей зазнав змін, які вносилися до нього п'ять разів у різний час [4, с. 2].

У 1942 році до Хорея було внесені зміни, згідно з якими фраза «визнання позашлюбної дитини» була замінена на «визнання дитини», оскільки в Цивільному кодексі більше не використовувалося словосполучення «позашлюбна дитина». Наступний перегляд відбувся у 1947 році, коли Хорей мав пристосуватися до змін у Цивільному кодексі, які скасували два інститути шлюбу. Третій перегляд відбувся в 1964 році у зв'язку з ратифікацією Японією «Конвенції про колізії законів, що стосуються форми заповідальних розпоряджень», яка була прийнята Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права в 1961 році. Четвертий і п'ятий перегляди відбулися в 1977 і 1980 роках, коли Японія ратифікувала Конвенцію 1956 року про право, що застосовується до аліментних зобов'язань щодо дітей, і Конвенцію 1973 року про право, що застосовується до аліментних зобов'язань [4, с. 2].

Наразі, визнано існування чотирьох джерел міжнародного приватного права Японії: національного законодавства; міжнародних угод, або конвенцій; прецедентного права, або судових рішень; джорі та наукових праць авторитетних вчених [1, с. 1].

Національне законодавство в галузі міжнародного приватного права регулює питання вибору права, що в основному розглядаються в Законах про загальні правила застосування законів; про право, що застосовується до зобов'язань з утримання; про право, що застосовується до форм заповітів; про оборотні інструменти та у Законі про чеки [1, с. 1].

В свою чергу, міжнародна юрисдикція в основному охоплюється трьома законами [1, с. 2]. Зокрема, до цивільних і комерційних справ застосовується Цивільний процесуальний кодекс, а до питань особистого статусу і сімейних справ застосовується Закон про судовий розгляд справ про особистий статус та, відповідно, Закон про розгляд справ про сімейні відносини.

Питання щодо визнання іноземних судових рішень регулюється Цивільним процесуальним кодексом, Законом про судовий розгляд справ щодо особистого статусу та Законом про розгляд справ щодо сімейних відносин, а виконання іноземних судових рішень

регулюється Законом про виконавче провадження у цивільних справах. Альтернативний розгляд міжнародних приватноправових спорів у порядку міжнародного арбітражу регламентовано Законом про арбітраж.

Доцільно зазначити, що на сьогодні Японія ратифікувала сім конвенцій, прийнятих Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права [1, с. 2], а саме: Конвенцію з питань цивільного процесу, 1954 року, яка імплементована на національному рівні Законом про спеціальні положення, що стосуються цивільного судочинства на виконання Конвенції з питань цивільного процесу цивільну процедуру та інших конвенцій; Конвенцію про право, що застосовується до аліментних зобов'язань щодо дітей, 1956 року; Конвенцію від про колізії законів, що стосуються форми заповітів, 1961 року, яка імплементована на національному рівні Законом про право, що застосовується до форми заповітів; Конвенцію, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, 1961 року; Конвенцію про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, 1965 року, яка імплементована на національному рівні Законом «Про спеціальні положення, що стосуються цивільного процесуального представника при виконанні Конвенції з питань цивільного судочинства та інших конвенцій»; Конвенцію про право, що застосовується до аліментних зобов'язань, 1973 року, та Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 1980 року, яка імплементована на національному рівні Законом про виконання Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Крім того, Японія приєдналася до кількох міжнародних угод та конвенцій у конкретних сферах, які стосуються вибору права, міжнародної юрисдикції або визнання та виконання іноземних судових рішень. Зокрема, Японія є учасницею Конвенції для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, 1929 року та протоколів до неї; Конвенції про статус біженців, 1951 року; Конвенції про додаткову компенсацію за ядерну шкоду, 1997 року; Конвенції для уніфікації деяких правил міжнародних повітряних перевезень, 1999 року; Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності, 2004 року; Міжнародної конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення

нафтою, 1969 року; Міжнародної конвенції про створення Міжнародного фонду для компенсації збитків від забруднення нафтою, 1971 року.

Щодо питань міжнародного арбітражу, то Японія є учасницею Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, 1958 року, а також Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами, 1965 року.

Окрім багатосторонніх договорів, Японія уклала двосторонні договори, які регулюють визнання та виконання арбітражних рішень, з низкою країн, включаючи США, Великобританію, КНР, Пакистан, Перу, Сальвадор, Аргентину, Румунію, Польщу, Болгарію та Угорщину [1, с. 3].

Загалом, Японію прийнято вважати країною з континентальною правовою системою, де основним джерелом права є статuti, і хоча судові рішення не вважаються в Японії законом як таким, вони відіграють важливу роль у наданні необов'язкових, але переконливих рекомендацій щодо вирішення подібних справ в майбутньому [1, с. 3].

Особливий інтерес викликає джерело японського права – джорі, яке можна визначити як «загальні принципи права», «принципи розуму», “*naturalis ratio*”, «розумність» або «правило розуму» [1, с. 3].

Джорі може бути покладено в основу вирішення спорів, якщо, наприклад, немає чіткого правила або попереднього судового рішення з певного питання. Також, наприклад, під час вирішення правових питань стосовно агентських відносин, прийняття боргу та взаємозаліку, які не регламентовані положеннями Закону про загальні правила застосування законодавства, суд повинен застосовувати джорі. Іншими словами, джорі виконує функцію заповнення прогалин у японському праві.

Уявляється цікавим, що в наукових працях японських дослідників часто цитуються результати зарубіжних наукових досліджень та судові рішення, винесені у іноземних юрисдикцій, таких як Великобританія, США, ЄС, Німеччина, Франція, Італія та Швейцарія, які розглядаються в рамках джорі, що підлягають застосуванню в конкретній справі [2, с. 3]. Таким чином, наукові праці (доктрина) можуть бути використані для вирішення правових питань, однак судді, як правило, не посилаються на доктринальні праці у своїх рішеннях чи ухвалах.

Отже, на підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що незважаючи на довгу та непросту історію формування та модернізацію міжнародного приватного права під впливом політичних, економічних, культурних чинників, Японія продовжує поліпшувати його не тільки шляхом модернізації національного законодавства, а й шляхом активної участі у міжнародних зносинах.

Список використаної літератури

1. Nishioka K., Nishitani Y. Japanese Private International Law. Hart Publishing. 2021. 336 с.
2. Iwataro Kubo. The will in private International Law of Japan. *The Annals of the Hitotsubashi Academy*. 1952. Vol. 3. No. 1. С. 1–15.
3. Japanese Law Research Guide: Legal System & Statistics. *Library Research Guides*. URL: <https://libguides.uchastings.edu/japan-law/legal-system-stats>.
4. Chin Kim. New Japanese Private International Law: The 1990 Horei. *The American Journal of Comparative Law*. 1992. Vol. 40, No. 1. С. 1–35.

О. І. Донченко

к.ю.н., доц.

ЩОДО ПИТАННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У теорії прав людини поряд з трьома поколіннями прав людини, які сформувалися в процесі довготривалої боротьби людства, водночас набуває вагомого значення проблематика еволюції четвертого покоління прав людини, і питання регламентації таких прав гостро стоїть перед сучасними державами, зокрема, і в Україні [1, с. 41]. Четверте покоління прав людини зумовлене поступальним розвитком людської цивілізації та суспільних відносин, коли «права людини як первинні ціннісні категорії одні з перших реагують на новітні тенденції розвитку» [2, с. 24].

Серед четвертого покоління прав людини звертаємо увагу на таке актуальне питання, як право на одностатевий шлюб, яке вперше в історії людства має реальний шанс на нормативне закріплення. В деяких країнах питання легалізації одностатевих шлюбів вже вирішено на законодавчому рівні, а в українському суспільстві

можемо тільки констатувати певні кроки на цьому шляху. Мова йде про інститут реєстрованих партнерств, як надання рівних можливостей для одностатевих пар та альтернативу для різностатевих пар, які не бажають укладати шлюб з різних причин.

На сьогоднішній день до Верховної Ради України подано законопроект щодо впровадження можливості реєстрації цивільних партнерств. В пояснювальній записці до проекту Закону «Про інститут реєстрованих партнерств» акцентовано, що даний законопроект ініціюється в рамках євроінтеграційних процесів, а також передбачений Національною стратегією у сфері прав людини, на виконання якої «було затверджено План дій на 2021–2023 роки, де закріплено зобов'язання запровадити інститут зареєстрованого цивільного партнерства до грудня 2023 року» [3]. Міністерство оборони та Міністерство юстиції також підтримали законопроект, пояснюючи це виконанням своїх зобов'язань статті 8 Конвенції прав людини, якою передбачено право кожного на повагу до свого приватного і сімейного життя. На думку авторів даного законопроекту, це є першим прогресивним кроком до конструктивного діалогу з суспільством, метою якого є створення правового механізму захисту прав людини та її основоположних свобод. Отже, процес реального втілення в життя цього права вже запущено.

Філософсько-правовий підхід до даного питання передбачає його розгляд з точки зору співвідношення права природного та позитивного. Ідеї про те, що норми діючого права в суспільстві встановлюються державою і мають відповідати природному праву з'явилися ще в Античності, коли домінуючою була думка, що природне право йде від природи, є первинним і незмінним, а позитивне – йде від держави, є вторинним і має властивість змінюватися.

Вимоги природного права категоричні і ототожнюються з вищою, абсолютною справедливістю, вони не завжди відповідають «життєвим інтересам, кон'юктурним розумінням соціальних суб'єктів, між якими постійно виникають загострення та суперечності» [4, с. 39], а позитивне право, як продукт державної влади у вигляді нормативно-правових актів, створюється для визначення юридично дозволеного та забороненого, і має максимально відповідати природно-правовим принципам. Отже, природне право має стати орієнтиром для позитивного права,

яке в свою чергу «формулює ісконні права людини (наприклад, право на життя, право на все те, що необхідно для збереження та продовження життя) та права, що з нього випливають» [5, с. 62].

Практика сучасних демократичних держав свідчить про визнання природно-правової доктрини походження прав людини з позитивним оформленням, коли весь цивілізований світ прагне до максимального їх поєднання, але ж не всі природні права переходять в категорію позитивне право.

Це пов'язано з тим, що природних прав немає, а є природні можливості, які набувають статусу природних прав тільки в соціумі, коли більшість його членів погоджується на реалізацію конкретного природного права. Такий соціальний механізм передбачає процедуру визнання більшістю суб'єктів такої можливості як свій обов'язок гарантувати її реалізацію, тобто не заважати іншому суб'єкту використовувати свою можливість. Історія людства знає приклад з рабовласницького періоду, коли у раба не було права на життя і власність. Цими правами його наділило суспільство пізніше. Право на життя є там, де є суб'єкт, який сприймає таку можливість як обов'язок не позбавляти життя іншого. Отже, не природа, а соціальний механізм трансформує природні можливості в статус природні права.

Далі, така конструкція «природні можливості» – «природні права» за допомогою держави переходить на рівень позитивного права, тобто через державу відбувається регламентація зазначених прав як міри свободи одного суб'єкта і несвободи іншого, як міри належної поведінки одного і міри можливої поведінки іншого, а також захист такого права.

Таким чином, для того, щоб природні можливості перейшли в категорію природних прав (вічних, незмінних, що визначаються самою природою), а потім набули статусу позитивного права вони мають пройти спочатку через соціальний механізм, а потім через державний механізм. Природне право не є правом в суто юридичному значенні, а лише підставою, орієнтиром позитивного права. Поза позитивного права природне право – це регулятивна ідея, моральний ідеал від природи. Природні права є у людини як біологічної істоти, але як у істоти розумної ці права з'являються тільки тоді, коли цими правами наділяє його соціум, а держава має лише забезпечити недоторканність цих прав.

Проте природне і позитивне право не є якимись різними правами, це стани розвитку одного єдиного права на тому чи іншому етапі історичного розвитку [6, с. 88]. Права людини – явище мінливе, яке постійно еволюціонує разом з суспільством і державою.

Дійсно, право на одностатевий шлюб впливає з природного права на свободу в широкому розумінні цього слова, тобто можливості діяти на власний розсуд, коли свобода являє собою «вільний вибір, а також існування певних можливостей, які забезпечують здійснення такого вибору» [5, с. 63].

Право на свободу, як і право на життя «впливає із самої біологічної основи існування людини і воно належить їй за правом народження, а тому не може обмежуватись чи заперечуватись ні державою, ні суспільством, а тим більше приноситься у жертву будь-яким політичним інтересам» [4, с. 39].

Погоджуємося, що на сьогоднішній день існують три аспекти проблеми прав людини: а) визнання природних прав, виведених із концептуального розуміння людини як біологічного і соціального явища; б) відображення природних прав у позитивному, а значить набуття суб'єктами юридичних прав та обов'язків; в) реальні можливості держави і суспільства щодо забезпечення прав людини [7, с. 74]. Отже, на сьогоднішній день визнання права на одностатевий шлюб, як вихідне від природного права на свободу, перебуває в стадії визнання суспільством, де зберігаються гучні дискусії і різний ступінь узгодженості. Умовно суспільство можна поділити на три категорії громадян.

Перша категорія громадян вбачає в цьому моральний розпад суспільства та неприродність, сприймає це як образу релігійних та національних цінностей, порушення традиційних моральних уявлень про людину. До речі, проблеми моральності стосуються багатьох прав четвертого покоління (право на одностатевий шлюб та усиновлення дітей такою парою, право на зміну статі, право на вільне від державного втручання життя, на евтаназію тощо), вони дійсно є різким викликом, бо з появою нових прав, заперечуються інші [8, с. 216].

Деякі вчені вважають, що сексуальні права взагалі не варто виділяти в цій категорії, «а тим більш закріплювати на законодавчому рівні, тому що ці права існують у кожної особи так мовити

за умовчанням» [9, с. 39], ця сфера життя взагалі не має регламентуватись державою. Інші дослідники апелюють до визначення в українському законодавстві сім'ї, яка створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства, а отже, «при відсутності суперечностей з моральними засадами суспільства такий сімейний союз є потенційно можливим» [10, с. 24].

Друга категорія апелює до того, що дане право людини через інститут реєстрованих партнерств служать благау, захищає людину, сприяє боротьбі із приниженнями особи та зловживаннями. Як зазначено в пояснювальній записці до проєкту Закону «Про інститут реєстрованих партнерств», впровадження інституту реєстрованих партнерств є нагальним питанням, «зважаючи на постійну загрозу життю і здоров'ю людей через проведення бойових дій» [3], і насамперед це стосується права військових, оскільки не всі можуть офіційно оформити свої стосунки, бо їхні партнери чи партнерки однієї з ними статі. У випадках поранення, зникнення безвісти чи загибелі, їхні сім'ї та вони самі не мають достатнього юридичного захисту з боку держави. Крім того, захисту потребують і цивільні, «життя яких є під постійною загрозою через постійні ракетні обстріли рф» [3].

Нарешті, третя категорія громадян – це люди абсолютно байдужі до усяких ідей. Отже, частково українська громадськість висловила позитивно до цієї новації. Тепер на часі черга за законодавцем покласти крапку в цьому питанні, саме українська держава має докласти зусиль до розвитку правового регулювання відповідного права, оскільки зміни глобалізованого суспільства неможливо ігнорувати через появу нових видів суспільних стосунків, що потребує нормативної регламентації на рівні законів та Конституції [1, с. 44].

Список використаної літератури

1. Маложон О. І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 41–44. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/7.pdf
2. Жаровська І. М. Четверте покоління прав людини: до проблем узгальної класифікації. *Вісник Львівського торговельно-економічного*

- університету. *Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 19–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvika_2018_7_4
3. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1681896>
 4. Луцький Р. П. Позитивне право та природне право: опозиція категорій. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2011_4_11
 5. Ткач О. В. Право особи на таємницю про стан здоров'я як природне та позитивне право. *Web of science and Academic Researcher*. 2019. № 1. С. 61–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/wsar_2019_1_12
 6. Клім С. І. Природне та позитивне право: реальність чи ілюзорність аналогії? *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 56. С. 84–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_56_16
 7. Дзівідзінський В. Є. Природне та позитивне право: компаративний аналіз. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20. Вип. 22 (2). С. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22%282%29_17
 8. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 213–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_36
 9. Несинова С. В. Нове покоління прав людини: сучасні проблеми класифікації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 36–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdujn_2015_2_8
 10. Головка С. Г. Генеза прав і свобод людини як складових сучасної правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 3. С. 22–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_2013_3_6

Y. K. Karliuha

PhD student

PhD supervisor: PhD in Law, associate professor O. O. Nihreieva

SECONDARY SANCTIONS AS AN EFFECTIVE MEANS TO ENFORCE PRIMARY SANCTIONS PROGRAMS: THE CASE OF THE US

Russia's invasion of Ukraine in February 2022 undoubtedly brought about a change in global sanctions regimes. It marked the beginning of a “sanctions revolution” with the adoption of a set of measures

unprecedented in their scale and scope. These developments have posed new challenges, especially when it comes to the enforcement of sanctions imposed. However, it should be noted that little attention has been paid to this matter in the academic debate. This holds true for secondary sanctions, which are widely recognized as enforcement tools for primary sanctions programs. As a classic example of this approach serves the United States of America (US), a State with one of the most developed sanctions enforcement systems in the world. Against this backdrop, the present study has two objectives: (1) to provide insight into the concept of secondary sanctions in contemporary international practice, (2) to analyze the US application practice of secondary sanctions by examining the factors contributing to their effectiveness as a means of enforcing primary sanctions.

In her various reports, the United Nations Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights consistently observes the expansion of new forms and types of sanctions [1, p. 2; 2, p. 2]. In this study, the main differentiation that must be made among all existing categories of sanctions is between the primary and secondary sanctions.

According to established practice, primary sanctions are measures that either “...prohibit or condition economic relations between the territory of the targeting State (including economic agents who find themselves in that territory) and the state targeted by the sanctions, or between nationals of the targeting state and the target state” [3, art. 49]. Secondary sanctions, as their name suggests, serve as a supplement to primary sanctions [4, p. 926]. These measures are applied when primary sanctions prove ineffective with respect to the desired changes in the allegedly unlawful behavior of the target State. This occurs when third parties still have the opportunities to continue their economic activities with the primary sanctions targets [5, p. 8]. Thus, the application of secondary sanctions is conditioned by the fact that these third parties are either neutral or an ally of the initial targets and that similar sanctions applied by third countries are not in place [4, p. 926]. In turn, secondary sanctions are expected to act as anti-circumvention measures, which amplify the primary sanctions effectiveness “by imposing restrictions intended to deter third parties from entering into, or maintaining relations with, the targets of the primary sanctions” [6, p. 371].

As for the US, it has a long tradition of using sanctions, especially secondary ones, to achieve its foreign policy objectives. The specificity of such measures is that they are aimed at heightening targeted States' economic isolation by interfering in economic transactions between persons not subject to US jurisdiction [7, p. 64].

Secondary sanctions, in particular, are viewed as a means of restricting the access of foreign companies to the US markets if their operations are deemed harmful to the US foreign policy goals [8, p. 1112–1113]. In this regard, some authors draw a clear distinction between US primary and secondary sanctions. It is suggested that primary sanctions concern US persons and, as a rule, are associated with civil fines and(or) criminal prosecution. In contrast, secondary sanctions are directed primarily at foreign individuals and legal entities and involve economic measures seeking to exclude them from the US [9, p. 104–105].

T. Ruys, on the contrary, argues that a more extensive definition of US secondary sanctions should be embraced. In line with his definition, secondary sanctions shall include any measures aimed at managing economic transactions between foreign actors, including measures such as imposing civil fines, for instance. The scholar justifies this approach by arguing that, in US legal doctrine, such sanctions might be categorized as primary, as they are supposedly activated by the presence of a US connection. The latter portrays the relations governed by sanctions as ones that exist solely between the US and target States. Nonetheless, such a link is often quite dubious, which leads to the fact that in practice these sanctions actually regulate the conduct of foreign persons [5, p. 7–8], which is a characteristic of secondary sanctions.

Another distinction emerging in legal discourse has to do with generations of US secondary sanctions. According to the study conducted by M. Sossai, the first generation of secondary sanctions appeared in the 1980s–1990s and was characterized by a relatively clearly delineated scope and enforcement measures. The secondary boycotts and export bans imposed by, among others, the Helms–Burton Act of 1996 are prime examples. Specifically, the mentioned act grants US citizens the right to bring civil suits against any individual or entity engaged in the “trafficking” of property confiscated by the Cuban government in the course of the 1959 revolution. In addition, a separate provision of this law obliges the US Secretary of State to refuse visas to corporate

executives or majority shareholders of companies involved in the trade in confiscated property [7, p. 64].

The second generation, on the other hand, is described as measures with “the focus on the financial sector” [10, p. 903]. These measures encompass not only limitations on exports or imports but also “the blocking of assets and interest in assets subject to US jurisdiction; limits on access to the US financial system, including limiting or prohibiting transactions involving US individuals and businesses; and restrictions on private and government loans, investments, insurance, and underwriting” [11, p. 721].

A vibrant example of this development is the sanctions imposed by the US on Iran. Particularly, the Iran Comprehensive Sanctions, Accountability, and Divestment Act of 2010, apart from constraints on the supply by individuals and entities, both foreign and domestic, of petroleum products, additionally restricts the access of foreign financial institutions to the US financial sector if they were involved in certain transactions with Iran [12, p. 1250].

The aforementioned secondary sanctions programs are managed by multiple US agencies, where the Office of Foreign Assets Control (OFAC) plays a main role. OFAC is entitled to use a wide range of measures to enforce secondary sanctions, from placing individuals on the Specially Designated Nationals and Blocked Persons list, which leads to asset freezes and restrictions on physical and financial mobility, to bans on accessing funding from US financial institutions. Given the ambiguous legal framework within which OFAC operates and its authority to restrict access to US markets, this policy effectively places foreign persons under the agency’s jurisdiction [13, p. 1005–1006].

As D. Meagher emphasizes, this result is a consequence of the key role that the US plays in the global economy. Unquestionably, US financial institutions and the US dollar occupy a uniquely dominant position in worldwide financial markets. This, combined with the threat of OFAC sanctions, stimulates many international businesses to over-comply with established sanctions regimes [13, p. 1007].

To conclude, secondary sanctions can be defined as enforcement mechanisms accompanying primary sanctions that are applied to foreign entities and individuals allegedly associated with the initial sanctions targets. In the case of US, secondary sanctions comprise restrictions

on entry to the US and its markets, as well as civil and criminal penalties. These measures, often applied by the US, have evolved significantly and are now represented predominantly by sanctions directed at the financial sector. As real-life experience shows, the subjects of secondary sanctions often tend not only to comply with the existing restrictions but also to over-comply with them. This tendency is a peculiar feature of the application of US secondary sanctions, due to this State's principal standing in the global market and the strength of its currency, which makes third-party operators wary of entering the US market in case of non-compliance.

References

1. UN Human Rights Council Resolution № 48/59 dated 8 July 2021. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/175/86/PDF/G2117586.pdf?OpenElement> (access date: 08.11.2023).
2. UN Human Rights Council Resolution № 45/7 dated 21 July 2020. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/175/86/PDF/G2117586.pdf?OpenElement> (access date: 08.11.2023).
3. Council Regulation (EU) 267/2012 of 23 March 2012 concerning Restrictive Measures against Iran and Repealing Regulation (EU) № 961/2010. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/175/86/PDF/G2117586.pdf?OpenElement> (access date: 08.11.2023).
4. Meyer J. A. Second Thoughts on Secondary Sanctions. *University of Pennsylvania Journal of International Law*. 2009. Vol. 30, № 3. P. 905–968.
5. Ruys T., Ryngaert C. Secondary Sanctions: A Weapon out of Control? The International Legality of, and European Responses to, US Secondary Sanctions. *British Yearbook of International Law*. 2020. P. 1–116.
6. Nagel A. S. Unilateral Extraterritorial Sanctions: The Search for a Jurisdictional Justification under International Law. *LSE Law Review*. 2023. Vol. 8 (3). P. 368–395.
7. Sossai M. Legality of Extraterritorial Sanctions. *Economic Sanctions in International Law and Practice* / In M. Asada (Ed.). New York, 2020. P. 62–79.
8. Rathbone M., Jeydel P., Lentz A. Sanctions, Sanctions Everywhere: Forging a Path through Complex Transnational Sanctions Laws. *Georgetown Journal of International Law*. 2013. Vol. 44. P. 1055–1126.
9. Nephew R. Implementation of Sanctions: United States. *Economic Sanctions in International Law and Practice* / In M. Asada (Ed.). New York, 2020. P. 93–115.
10. Barry E. C., Ryan M. F. Overview and Operation of US Financial Sanctions, Including the Example of Iran. *Georgetown Journal of International Law*. 2013. Vol. 44. P. 903–913.

11. Gruson M. The U. S. Jurisdiction Over Transfers of U. S. Dollars Between Foreigners and Over Ownership of US Dollar Accounts in Foreign Bans. *Columbia Business Law Review*. 2004. Vol. 2004. № 3. P. 721–772.
12. Developments in the Law – Extraterritoriality. *Harvard Law Review*. 2011. Vol. 124. № 5. P. 1226–1304.
13. Meagher D. Caught in the Economic Crosshairs: Secondary Sanctions and the American Sanctions Regime. *Fordham Law Review*. 2020. Vol. 89. № 5. P. 999–1030.

Olena Nihreieva

PhD in Law, Associate Professor

STATE RESPONSIBILITY FOR ENVIRONMENTAL HARM IN ARMED CONFLICTS: TO THE ISSUE OF ATTRIBUTION

As of November 2023, damage caused to the environment in Ukraine by the armed conflict since 2022 has increased to almost 60 billion dollars, among which air pollution amounts to almost 30 billion, land resources degradation estimates at around 28 billion and more than 2 billion is the calculation of harm to water resources [1]. The war has affected more than 20% of conservation areas of Ukraine [2]. Obviously, the above harm should be compensated by the aggressor state after the end of the conflict. At the same time, being a relatively new task for the purposes of international legal regulation compensation for environmental harm caused in relation to armed conflicts poses many theoretical and practical questions. One of them is the issue of responsibility attribution, which becomes more complicated in the situations of armed conflicts where harm to the environment is produced by a complex set of involved actors, among which are states, their armed forces, other military and paramilitary groups and non-state actors, such as rebel groups, transnational corporations, individuals, etc. This aspect is important because, as is well-known, state responsibility will not emerge, if actors' behavior cannot be attributed to a state.

In this regard, general international legal provisions on state responsibility should be considered. For this purpose, it is important to mention Art. 31 (1) of the ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts of 2001, which establishes that

“the responsible State is under an obligation to make full reparation for the injury caused by the internationally wrongful act”. It means that all types of harm caused to a state in connection with an armed conflict, environmental harm included, should be repaired. Even though the above articles have no binding force, according to the view of many experts they reflect customary international law. The above general rule can be detailed by the provisions of the UNGA Resolution “On Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts” of 7 December 2022 in which annex the principles of it can be found. So, with regard to Principle 9 (1), “an internationally wrongful act of a State, in relation to an armed conflict, that causes damage to the environment entails the international responsibility of that State, which is under an obligation to make full reparation for such damage, including damage to the environment in and of itself”. In practice, the cases of environmental harm compensation can be found in several post-conflict settlement procedures. E.g., in the work of the UN Compensation Commission established by the UN Security Council to process claims related to the Iraq-Kuwait Gulf War of 1990–1991 and the recent ICJ Judgement in “*Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Reparations*” of 9 February 2022.

In order to answer the question about which subjects’ conduct can be attributed to a state and, consequently, bring it to responsibility, the recourse to the above Articles on Responsibility of States is needed. In this connection the provisions of Art. 4 -8 should be considered. Their content can be summed up as follows: the subjects whose conduct is under question with a view to attributing it to a state should be qualified as official organs of that state (de-jure organs) or its de-facto organs in the situations where their conduct is directed or controlled by it.

With the regard to environmental harm, the conduct of the military and its members is obviously to be attributed to a state. At the same time, it is not so clear concerning the acts of rebel groups and other military or paramilitary organizations that are not under a direct state control. As the ICJ Judgements in *Armed Activities* of 2005 and 2022 show, considering the issue of attribution the court distinguished between the occupied territory and other territories of the Congo in armed conflict. For the former it recognized the responsibility of Uganda for the conduct of its de-jure and de-facto organs. Moreover, the court found

out that being the occupying power Uganda violated its duty of due vigilance in controlling the activities of rebel groups acting on their own account on the occupied territory in order to prevent human rights and international humanitarian law violations in this territory (par. 179 of the 2005 Judgment). It gave reasons to the court to establish Uganda's responsibility for acts of looting, plundering and exploitation of the Congolese natural resources committed by the members of the Uganda army, including in the occupied territory, and for failure to comply with its obligations as an occupying power in respect of all similar acts committed there by other armed groups out of its effective control (par. 250 of the 2005 Judgment). At the same time, the court established no responsibility of Uganda for the conduct of rebel groups outside the territory under occupation, because in the view of court the necessary threshold of an effective control in their regard wasn't reached.

The above allows to draw some conclusions regarding the attribution of state responsibility for environmental harm in armed conflicts. First and foremost, a state can be held responsible for acts of its official organs and organs (groups, individuals) that are under its control and direction. For this purpose, the threshold of an effective control should be reached. At the same time, the conduct of other groups, corporations and individuals cannot be attributed to a state, which raises the question about their criminal responsibility under international or national law.

References

1. *ЕкоЗагроза*. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua>.
2. *Урядовий портал*. Новини від 06.11.23. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-viinoiu-urazhenno-ponad-20-pyrodookhoronnykh-terytorii-ukrainy>

С. В. Ромашкін

к.ю.н., доц.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Досліджувана тема є актуальною в контексті побудови у нашій країні правової держави, проблема відповідальності взагалі та юридичної в особливості набула гостре соціальне значення.

Хоча дослідженню юридичної відповідальності присвячено багато різноманітних наукових праць як вітчизняних так і іноземних науковців у галузі держави та права, але все ж необхідно відмітити, що їх роботи багато в чому відрізняються у вирішенні багатьох проблем юридичної відповідальності.

Ціннісний сенс ідеї правової держави складається в затвердженні суверенності народу як джерела влади, гарантування його свободи, в підпорядкованості держави суспільству. Саме проблема взаємостосунків особи та держави в правовій державі висувається на перший план та окреслюється як проблема їх взаємних прав та обов'язків. При цьому проблема побудови правової держави безпосередньо стикається з проблемою відповідальності особи за стан суспільних справ. Без обліку категорії обов'язку, а значить і відповідальності, не можливо зрозуміти ані сутності демократії, ані природи взаємостосунків особи та держави в правовій державі, ані соціально-правового статусу громадянина в державі.

Сучасне розуміння України як демократичної держави полягає в тому, що не громадяни служать державі, а держава є організацією на службі у суспільства. Це означає, що держава не керує громадянами, а надає їм відповідні послуги, тобто її різноманітні дії спрямовані на створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод [1, с. 9].

К. В. Басін зазначає, що у загально-філософському контексті соціальна відповідальність відображає діалектичний взаємозв'язок між особою та суспільством, який характеризується взаємними правами та обов'язками стосовно дотримання й вдосконалення соціальних норм. Отже, зміст соціальної відповідальності – поведінка особи відповідно до реальних суспільних потреб [2, с. 8].

Юридична відповідальність виступає в якості найважливішої гарантії правозахисту та організованості в нашому суспільстві. Юридична відповідальність виконує функції виховання громадян та посадових осіб, попередження правопорушень у всіх сферах суспільного життя. Вищевказані фактори обумовлюють те значення, яке у теперішній час набуває наукове дослідження проблем юридичної відповідальності.

Основні види відповідальності за законодавством України достатньо глибоко вивчаються науковцями. Існує необхідність в узагальненні проведених досліджень з ціллю розробки загальної теорії та методології дослідження юридичної відповідальності.

В правовій літературі існують достатньо різноманітні трактовки юридичної відповідальності, та судячи з цього, вже сам цей факт відбиває складність проблеми. Теорія юридичної відповідальності розроблює її загальне визначення, яке синтезує найбільш вагомі, усталені для всіх видів юридичної відповідальності родові якості.

Виявлення загального поняття юридичної відповідальності дозволить розкрити природу та значення юридичної відповідальності як правового інституту, встановити єдині підстави, умови та принципи застосування відповідальності, дасть змогу розкрити співвідношення відповідальності з юридичними санкціями, покаранням, державно-правовим примусом та іншими правоохоронними засобами.

Питання щодо визначення юридичної відповідальності є надзвичайно важливим не тільки для формування теоретичних знань в галузі юриспруденції. Правильне вирішення даного питання має велике значення й для практичної діяльності юриста, здійснюваної суб'єктами законодавчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності, для належного дотримання прав та забезпечення законних інтересів громадян.

Юридична відповідальність за правопорушення – найбільш гостра проблема правової науки. Без налагодженої системи юридичної відповідальності право стає безсилим та ненадійним, невиконуючим покладених на нього соціальних очікувань.

Правові норми, а саме виходячи з них права та обов'язки, осіб у суспільстві перетворюються у добрі побажання, якщо влада не спроможна організувати поновлення порушених прав, примус

до виконання обов'язків, покарання порушників правових заборон. З іншої сторони, державний примус, за допомогою якого охороняється право та правопорядок, найбільш всього зачіпає особистість, її інтереси, права та свободи. Якщо він застосовується для захисту несправедливого права, поза права або всупереч праву, проблема соціальної взаємодії та державного примусу стає найбільш гострою.

Інститут юридичної відповідальності ще не має повного та одностайного визначення ані в законодавстві, ані в теорії правових знань. А між цим інститут юридичної відповідальності є конче важливим за значущістю для механізму правового регулювання соціальних відносин. Тому розробка визначення відповідальності юридичною наукою, закріплення поняття юридичної відповідальності та визначення її сутєвих сторін у законодавстві є однією з першочергових завдань на сучасному етапі.

Так, на нашу думку, у порядку обговорення можна запропонувати таке визначення юридичної відповідальності – це передбачене нормами права застосування до правопорушника уповноваженими на це державними органами засобів державного примусу за скоєне правопорушення, яке пов'язано з осудом правопорушника та скоєного їм діяння зі сторони суспільства і держави та тягне негативні для правопорушника наслідки особистого, майнового або організаційного характеру.

Список використаної літератури

1. Афанасьєв К. К. Адміністративні послуги : навч. посібник / К. К. Афанасьєв ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 176 с.
2. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / К. В. Басін ; НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2006. 19 с.

Є. Д. Стрельцова
д.ю.н., професор

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПОВНОЛІТНІХ: ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЄС

Актуальність проблематики, якій присвячена тема цих тез, зумовлена значними демографічними та соціальними змінами в ЄС, які відбуваються останніми роками, а також загальним інтересом до законодавчих нововведень ЄС з боку України, зважаючи на її євроінтеграційний напрям розвитку. З одного боку, європейці живуть довше, ніж будь-коли, і віковий склад суспільства швидко змінюється. Демографічне старіння означає, що частка людей працездатного віку в ЄС скорочується, а кількість людей похилого віку збільшується; ця модель, як вважають, збережеться й у найближчі кілька десятиліть. Такі події, ймовірно, матимуть глибокі наслідки не тільки для окремих осіб, але також для урядів, бізнесу та громадянського суспільства, впливаючи, серед іншого, на системи охорони здоров'я та соціального забезпечення, ринки праці, державні фінанси та пенсійні права.

Багато держав-членів ЄС стикаються з величезними проблемами, пов'язаними з дедалі більшим старінням населення [1]. Завдяки значним покращенням медичної допомоги за останні десятиліття люди стають набагато старшими, ніж раніше, і це подовження середньої тривалості життя, у свою чергу, призводить до збільшення захворювань, пов'язаних із віком, таких як хвороба Альцгеймера. Ця демографічна зміна створює проблеми в галузі міжнародного приватного права, оскільки мобільність фізичних осіб усередині ЄС зростає. Багато людей, які залишили свою країну походження в пошуках роботи деінде в молодості чи середньому віці, не повертаються до країни походження після виходу на пенсію, а радше проводять останню частину свого життя там, де вони встановили нове звичне місце проживання. Крім того, все більше людей вирішують покинути рідну країну після досягнення пенсійного віку. Такі процеси міграції на пізній стадії життя можуть мати різні причини: деякі особи похилого віку, які переїхали, можуть хотіти уникнути важкого оподаткування свого майна, яке ляже тягарем

на їхніх спадкоємців, деякі можуть хотіти обійти інші обмеження національного законодавства про спадщину, наприклад, право на обов'язкову частину, інші можуть просто забажати провести решту свого життя в більш м'якому кліматі, наприклад, Середземномор'я, або шукати місце для проживання, де вартість життя нижча, наприклад, в деяких країнах Східної Європи.

Однак коли ці особи починають страждати від погіршення або недостатності своїх особистих здібностей, що більше не дозволяє їм самостійно захищати свої інтереси, можуть виникнути складні правові питання, пов'язані з вирішенням колізійних проблем, наприклад: органи чи суди якої держави мають юрисдикцію вживати заходів захисту щодо вразливих повнолітніх або їхнього майна? Який закон підлягає застосуванню до таких заходів? За яких умов захисні заходи, вжиті в одній державі, можуть бути визнані та виконані в інших державах? Це призводить до ситуацій, коли повнолітні, їхні сім'ї та їхні представники відчують значну юридичну невизначеність щодо того, які правила застосовуватимуться до їх справи, а також щодо результатів процедур та формальностей, які їм необхідно виконати. Щоб гарантувати, що їхній захист продовжується через кордони або що вони мають доступ до своїх прав за кордоном, їм часто доводиться проходити довгі та дорогі процедури. У деяких випадках їх захист та повноваження, покладені на їх представників, зрештою не визнаються ні іноземними судами, ні позасудовими суб'єктами, такими як банки, медичний персонал чи агенти з нерухомості.

Для вирішення цих проблем під егідою Гаазької конференції з міжнародного приватного права було прийнято Конвенцію про міжнародний захист повнолітніх від 13 січня 2000 року (Гаазька конвенція), яка містить вичерпний звід норм про міжнародну юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання заходів захисту, а також положення про повноваження представництва. Вона також визначає механізми співпраці між органами влади та центральними органами влади країн, які ратифікували Конвенцію (Договірних сторін) [2]. Цю Конвенцію однострійно вважають ефективним інструментом міжнародного приватного права, який відповідає меті на глобальному рівні, проте лише 12 держав-членів наразі є сторонами цієї Конвенції, тому Європейський парламент

активно підтримав не лише ратифікацію Конвенції всіма державами-членами, але й можливу законодавчу ініціативу ЄС у сфері захисту повнолітніх на доповнення до Конвенції. На рівні ЄС було прийнято більше 20 постанов ЄС для гармонізації норм міжнародного приватного права, і в результаті багато бар'єрів у судовій співпраці між державами-членами було усунено на основі принципу взаємної довіри, однак між державами-членами не існувало жодного документа, який б регулював судову співпрацю у сфері захисту повнолітніх.

З цією метою 31 травня 2023 року Європейська комісія представила пропозицію про Регламент про юрисдикцію, застосовне право, визнання та забезпечення дотримання заходів та співробітництво у питаннях щодо захисту повнолітніх (далі – Регламент ЄС) [3]. Цей документ частково замінює та доповнює Гаазьку конвенцію.

Щодо сфери дії Регламенту, ст. 59 Регламенту містить докладні правила взаємодії між Регламентом та Гаазькою конвенцією. Основним фактором застосування Регламенту є звичайне місце проживання вразливої повнолітньої особи на території держави-члена (стаття 59 (1)). Проте з цього правила є деякі винятки, щоб забезпечити безперешкодну координацію з Договірними державами Конвенції, які не є державами-членами Регламенту (див. ст. 59 (1)(b) та (2)). Основна сфера дії Регламенту багато в чому аналогічна сфері дії Конвенції, хоча слід зазначити, що ст. 2 (2) Регламенту веде мову про «питання», до яких застосовується Регламент, тоді як ст. 3 Гаазької конвенції використовує більш вузький термін «заходи». Це дозволяє включити представницькі повноваження *ex-lege*, які безпосередньо не охоплюються Гаазькою конвенцією. Суб'єктна сфера дії Регламенту визначена у ст. 3 (1), в якій вказано, що для цілей Регламенту повнолітньою вважається особа, яка досягла віку 18 років. Хоча Регламент багато в чому став відповіддю на проблеми, створювані старінням населення, все ж сфера його дії не обмежується людьми похилого віку, а охоплює всіх дорослих віком від 18 років, і за наявності виняткових умов, передбачених ст. 2 (2), стосується навіть молодих людей, які не досягли 18-річного віку.

Щодо правил про юрисдикцію, Регламент здебільшого посиляється на Гаазьку конвенцію, проте з однією істотною відмінністю. Конвенція не допускає прямої пророгаційної юрисдикції, оскільки

існували побоювання, що неконтрольована свобода пророгаційних повноважень влади іншої держави може бути на шкоду відповідній повнолітній особі. Ст. 8 (2)(d) Конвенції просто надає владі Договірної держави, яка має юрисдикцію згідно зі ст. 5 або 6 Конвенції, можливість звернутися до влади іншої Договірної держави, призначеної відповідним дорослим, щодо вжиття захисних заходів. Попри такий обмежувальний підхід, ст. 6 (1) Регламенту передбачає, що органи влади держави-члена ЄС, відмінної від держави-члена ЄС, в якій постійно проживає повнолітня людина, мають юрисдикцію за дотримання всіх наступних умов:

- повнолітня особа обрала органи влади цієї держави-члена, коли вона ще була в змозі захистити свої інтереси;
- здійснення юрисдикції в інтересах повнолітньої особи;
- органи держави-члена, що мають юрисдикцію відповідно до ст. 5–8 Конвенції, не виконали свою юрисдикцію.

Наступні пункти 2–3 ст. 6 Регламенту стосуються формальних вимог та інтеграції вибору повнолітньою особою суду в юрисдикційну систему Конвенції. Можливість вибору компетентних органів є бажаним доповненням до положення про вибір права щодо повноважень представництва в ст. 15 Конвенції.

З метою визначення застосовного права ст. 8 Регламенту посиляється на розділ III Конвенції. Як і в Конвенції, немає конкретних колізійних норм для *ex-lege* повноважень представництва. Більше того, попередні медичні розпорядження, які не поєднуються з представницькими повноваженнями (стаття 15 Гаазької Конвенції), не підпадають під дію ні конвенції, ні Регламенту. Оскільки органи, які здійснюють свою юрисдикцію у рамках Гаазької конвенції, зазвичай застосовують власне право відповідно до ст. 13 (1), просторове охоплення юрисдикційних норм Конвенції також опосередковано визначає сферу дії її колізійних норм.

Визнання заходів, вжитих в інших державах-членах ЄС, регулюється ст. 9 та 10 Регламенту. Незважаючи на взаємну довіру Регламент, як і раніше, містить положення про публічний порядок (ст. 10(b)). З метою виконання ст. 11 Регламенту скасовує заяву про примусове виконання (екзекватуру), яка, як і раніше, потрібна згідно зі ст. 25 Конвенції, що дозволяє спростити процедури правозастосування в ЄС.

Головне нововведення міститься у розділі VII. Регламент запровадить Європейський сертифікат представництва (ст. 34), який замінить сертифікат згідно зі ст. 38 Конвенції. Сертифікат видається для використання представниками, яким в іншій державі-члені ЄС необхідно використовувати свої повноваження щодо вразливої людини (стаття 35 (1)). Свідоцтво може бути використане для демонстрації того, що представник уповноважений на підставі певного заходу чи підтверджених повноважень представляти інтереси повнолітньої особи у різних питаннях, визначених у ст. 35 (2) Регламенту. Окрім цих істотних досягнень, Регламент містить необхідні правила щодо процедурних і технічних питань, таких як співпраця між компетентними органами (розділ VI), встановлення та взаємозв'язок реєстрів захисту (розділ VIII), цифровий зв'язок (розділ IX), а також захист даних (Розділ X). Ці правила також призведуть до значної модернізації порівняно зі старими правилами Конвенції.

Загалом, пропозиція про Регламент значно посилить міжнародний захист уразливих повнолітніх у межах ЄС.

Список використаної літератури

1. Ageing Europe – statistics on population developments Eurostat. Statistic explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Main_Page
2. Proposal for a Regulation of the EU Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of measures and cooperation in matters relating to the protection of adults. Brussels, 31.5.2023 COM(2023) 280 final 2023/0169 (COD). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10108-2023-INIT/en/pdf>
3. Convention on the International Protection of Adults, 2000. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=71>

РОЗДІЛ 3 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

С. Ф. Гут

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. В. Степанова

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ЯК РІЗНОВИДУ ПРИМИРНИХ ПРОЦЕДУР

Врегулювання спору за участю судді як різновид примирних процедур з'явилося в господарському, цивільному та господарському судочинстві в ході реформи 2017 року. І на даний час сформувалася неоднозначна практика застосування даного інституту в Україні і неоднозначне відношення до нього суддів та учасників справи.

Іноді врегулювання спору за участю судді вважають судовою медіацією, однак після прийняття Закону «Про медіацію» в 2021 році вже не виникає сумнівів, що це різні інститути, які мають суттєві відмінності.

По-перше, медіація – це інститут, який пов'язаний із залученням до примирних процедур незалежної нейтральної фігури, яка пройшла навчання навичкам, необхідним для роботи медіаторів, та отримала документ, підтверджуючий не тільки підтвердження опанування теоретичними основами, але й практичними навичками організації процедури медіації та врегулювання конфліктів.

А за вітчизняними процесуальними кодексами врегулювання спору за участю судді відбувається виключно суддею, який розглядає конкретну справу.

На жаль, на сьогоднішній день загальновідомим є механізм затягування справи або усунення певного судді від справи, коли, керуючись положеннями процесуальних кодексів, сторони, заздалегідь

не збираючись шукати консенсус, приймають рішення про застосування у справі інституту врегулювання спору за участю судді.

При негативному сценарії закінчення процедури врегулювання спору за участю судді сторони не доходять будь-яких домовленостей між собою, але суддя більше не може розглядати дану справу. Після повернення до розгляду справи даний суддя має бути обов'язково замінений на іншого суддю, визначеного автоматизованим розподілом справ.

Таким чином сторони можуть усунути від справи суддю, поведінка або позиція якої ними не підтримується, або затягнути справу, оскільки після призначення нового судді розгляд справи починається спочатку, зважаючи на принцип безпосередності.

Незважаючи на те, що кодекс встановлює певний запобіжник: даний інститут може бути використано лише один раз в одному процесі, тим не менш, сторони іноді зловживають застосуванням даного інституту.

При вирішенні даної проблеми, на нашу думку, можна піти двома шляхами:

I. З урахуванням положень Закону України «Про медіацію» у випадках, якщо сторони хочуть використати примирні процедури, запропонувати їм звернутися до незалежного медіатора. Список таких медіаторів може бути в розпорядженні суду.

II. Після прийняття сторонами рішення про використання в процесі інституту врегулювання спору за участю судді дану процедуру проводить не той суддя, який по суті розглядає вказану справу, а інший суддя, призначений автоматизованим розподілом справ.

Позитив першого шляху в тому, що примирними процедурами займатимуться справжні фахівці, які пройшли належну підготовку. На даний момент деякі асоціації медіаторів сформували списки медіаторів, які містять характеристику та навіть фото таких осіб, сферу медіації, в якій у них є досвід (наприклад, бізнес-медіація, шкільна медіація, сімейна медіація та ін.). Таким чином, на відміну від судді, такі особи можуть все життя спеціалізуватися на медіації в певних сферах, мати великий досвід та розвинені навички.

Недоліком першого шляху є те, що не завжди сторони готові довірити свою проблему сторонній особі, яка лише організує перемовини між сторонами та розробку спільного рішення, однак така

угода за результатами медіації навіть за Законом «Про медіацію» не має примусової сили. І у випадку, якщо сторони не виконують домовленості добровільно, все одно необхідно звертатися до суду для отримання рішення, яке може бути виконано в примусовому порядку.

Можливим вирішенням даної проблеми може стати прискорення розгляду справи, яка до цього була вирішена шляхом медіації. Доречно закріпити в процесуальних кодексах, що за наявності медіаційної угоди за підсумками проведення медіації, позивач може клопотатися, а суд – задовольними клопотання про розгляд справи в наказному провадженні.

Другий шлях може стати альтернативою тим учасникам справи, які не довіряють інституту медіації і медіаторам, як стороннім особам. Крім того, є деякі категорії справ, по яких медіація є недоречною.

У такому випадку можна закріпити в процесуальних кодексах, що сторони можуть звернутися до судді, який розглядає справу, для проведення процедури врегулювання спору за участю судді, однак це буде інший суддя, який також пройшов навчання медіативним навичкам, в тому числі має необхідну кількість «практики» застосування медіаційних навичок, що підтверджено відповідними документами. Такі судді також мають бути внесеними до відповідного переліку суддів з певною «спеціалізацією» (спеціалізацією врегулювання спору за участі судді), і автоматизований розподіл справ у випадку призначення суддею даної процедури буде обирати лише з переліку суддів, які пройшли відповідне навчання.

Якщо ж врегулювання спору за участю судді не буде успішним, то суддя, який первісно розглядав справу, продовжить її розгляд.

При закріпленні вищевказаних положень, по-перше, не будуть затягуватися строки розгляду справ, по-друге, буде усунуто можливість зловживань з боку сторін, що спостерігається зараз, по-третє, примирні процедури здійснюватимуться фахівцями у цій сфері (суддями або не суддями, які пройшли відповідну підготовку).

Вважаємо, що запропоноване значно підвищить якість примирних процедур у судовому процесі. Одночасно слід визнати, що подальші розробки в цьому напрямі видаються своєчасними і важливими.

М. С. Кастрова

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. В. Степанова

ІНСТИТУТ ВІДВОДУ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Зараз в Україні судова реформа спрямована, зокрема, на руйнування корумпованої судової влади та запобігання вирішення судових спорів шляхом фальсифікації, родинних зв'язків, знайомств і грошей. Вона спрямована на неупереджене і справедливе судочинство, завдяки якому кожна людина, яка звертається до суду, має бути впевнена в справедливості ухваленого рішення. Відвід судді та складу суду є невід'ємною складовою цієї реформи, забезпечуючи впевненість громадян в можливості захисту себе.

Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права гарантують кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Інститут відводу є важливою складовою такої гарантії та запроваджено задля неупередженого та справедливого розгляду справи за відсутності підзори з боку учасників процесу щодо справедливості ухваленого рішення та справедливості судочинства.

На жаль, в процесуальному законодавстві відсутнє загальне визначення терміну. Виходячи з теорії процесуального права, відвід – це «усунення від участі в цивільному, кримінальному, господарському або адміністративному процесі окремих його учасників, якщо хтось із них особисто (прямо чи непрямо) заінтересований у справі, але не є стороною чи третьою стороною у цивільному процесі» [1, с. 404].

За аналізом чинного процесуального законодавства підстави відводу складу суду, секретарю, спеціалісту, перекладачу, арбітражному керуючому, слідчому судді та іншим учасникам процесу, в залежності від виду процесуального права, однакові, а саме:

1) «особа є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка,

брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) особа брала участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання, або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) особа прямо чи побічно заінтересована у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності складу суду» (ст. 35 ГПК України, ст. 20 ЦПК України, ст. 36 КАС України, ст. 75 КПК України).

Відвід складу суду може бути поданий як до відкриття провадження, з моменту авторозподілу позовної заяви між суддями та визначення складу суду для розгляду даного позову (тобто навіть до моменту складання ухвали про відкриття провадження), так і під час підготовчого провадження і розгляду справи по суті відповідно до положень вітчизняного процесуального законодавства.

Актуальною проблемою застосування відводу судді та складу суду вбачається затягування розгляду справи. Користуючись правом на справедливе та неупереджене судочинство, учасники процесу використовують цей механізм як зловживання процесуальним правом, прикриваючись конвенціями, юридичною доктриною та судовою практикою при розгляді судових справ.

Часто сторони, вбачаючи власний інтерес або затягуючи час і порушуючи строки розгляду справи, подають заяви про відвід. Вітчизняна судова практика має багато прикладів такого.

Так, в практиці судів міста Одеси є цікава справа, коли для ініціювання мотиву заявити відвід судді сторона вписала помічника головуючого судді в заповіт.

Яскравим прикладом зловживання процесуальним правом шляхом відводу судді є справа № 916/1066/22 [2], що розглядалась кількома складами суду Господарського суду Одеської області, оскільки

з перших засідань сторона заявляла безпідставні відводи суддям, намагаючись шляхом маніпулювання та погрожування відводом задовольнити власні клопотання, а саме заявлявся відвід судді через відмову в задоволенні клопотання про витребування доказів, які не мали відношення до предмету спору.

Автор даної доповіді, перебуваючи на посаді секретаря судового засідання Господарського суду Одеської області, сама стала причиною відводу секретарю судового засідання та судді, а також першим секретарем, якому заявили відвід, мотивуючи конфліктом інтересів у справі № 916/1638/20 [3], не зважаючи на те, що жодного разу не приймала участь в судових засіданнях по даній справі.

З іншого боку, інститут відводу існує для таких випадків, які відбулись нещодавно на Вінниччині, в вересні цього року. Суддю визнали винною у конфлікті інтересів. Розглядаючи кримінальну справу, вона приховала свій зв'язок із обвинуваченим. І це був не знайомий, друг або родич, а співмешканець, якого суддя називала своїм чоловіком. І проживаючи в маленькому місті, де це стало явним, сторони про справу мали можливість заявити мотивований відвід судді та передати на розгляд справедливому та неупередженому складу суду [4].

Аналізуючи вказані приклади, слід дійти висновку, що дотепер в реалізації даного інституту є певні прогалини, які потребують подальшого дослідження, в тому числі на науковому рівні. У зв'язку з цим проблема відводів у процесуальному праві видається важливою та актуальною як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Список використаної літератури

1. Матвійчук К. М. Відвід судді в цивільному процесі. *Грані права: XXI століття* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / за ред. Г. О. Ульянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 404–406. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10077/11_%d0%9c%d0%b0%d1%82%d0%b2_%d0%b9%d1%87%d1%83%d0%ba_404-406.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Ухвала Господарського суду Одеської області від 26.05.2023 у справі № 916/1066/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111121514> (дата звернення: 10.11.2023 р.).
3. Ухвала Господарського суду Одеської області від 03.02.2021 у справі № 916/1638/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94590983> (дата звернення: 10.11.2023 р.).

4. Салій І. Суддя два роки судила співмешканця і ніхто не помічав. *Судовий репортер*, від 06.11.2023 р. URL: <https://sudreporter.org/yak-suddya-2-roky-sudyla-svogo-spivmeshkanczya-i-cze-nihto-ne-pomichav/> (дата звернення: 10.11.2023 р.).

А. В. Левенець

к.ю.н., доц.

ІНДИКАТОРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Доброчесність є однією з конституційних вимог, якій має відповідати суддя/кандидат на посаду судді, передбачених ст. 127 Конституції України. З моменту встановлення цього критерію у Конституції та діючому законодавстві внаслідок конституційно-судової реформи 2016 року, не припиняються дискусії як серед науковців, так і серед практиків щодо поняття, змісту та критеріїв визначення доброчесності. Нами також неодноразово розглядалися питання морально-етичної природи категорії «доброчесність», правового статусу суб'єктів її визначення, проблемні аспекти взаємодії цих суб'єктів між собою та наслідки негативних висновків щодо відповідності вимозі доброчесності суддів/кандидатів.

Основним органом, відповідальним за перевірку суддів/кандидатів на посаду судді вимогам компетентності та доброчесності в Україні, є Вища кваліфікаційна комісія суддів (далі – ВККС). Допоміжним органом, утвореним при ВККС саме для встановлення фактів відповідності/невідповідності судді/кандидата на посаду судді вимогам доброчесності, є Громадська рада доброчесності (далі – ГРД). Обсяг та специфіка даного виду дослідження не дозволяють нам у повному обсязі розглянути питання правового статусу, складу та порядку формування відповідних органів, тому зупинимо увагу лише на індикаторах визначення суддівської доброчесності, які застосовуються ними під час роботи, а також принципів застосування відповідних індикаторів.

Слід зазначити, що у листопаді 2023 року вперше перелік індикаторів доброчесності суддів/кандидатів на посаду судді були

розроблені спільно ВККС та ГРД, а також зазначено про подальшу співпрацю у цьому напрямку. Позитивність подібного кроку полягає саме у організованій співпраці двох зазначених суб'єктів, оскільки до цього досвід їх взаємодії свідчив скоріше про конфліктність та відсутність конструктиву, ніж про бажання досягти спільної мети у забезпеченні доброчесного та компетентного кадрового складу суддівського корпусу. В окремі періоди така співпраця заходила у глухий кут, крайніми проявами чого були навіть випадки припинення діяльності ГРД на певний час.

Зазначений перелік індикаторів складається з 18 пунктів, які умовно можна розподілити на певні групи:

індикатори, пов'язані із майновими питаннями: сумніви щодо походження майна, невідповідність отриманих доходів здійсненим витратам, отримання суддею сумнівних доходів та благ (п. 1, 2);

індикатори, пов'язані із порушеннями процесуального порядку слухання справи: необґрунтоване затягування справи, істотні порушення прав і свобод учасників процесу, винесення рішення без фактичного слухання справи (п. 3, 7, 8);

індикатори, пов'язані із питаннями неупередженості та незалежності суддів: здійснення правосуддя в умовах особистого інтересу або під впливом політичних, економічних, фінансових мотивів, прийняття рішення під впливом іншої особи, надання істотної переваги одній зі сторін процесу, використання родинних, дружніх та інших відносин для просування по суддівській кар'єрі (п. 4, 5, 13, 14, 15);

індикатори, пов'язані із питаннями використання суддівського статусу на власну користь або на користь інших осіб: використання адміністративних, організаційно-розпорядчих та інших повноважень для тиску на іншого суддю, вчинення дій, направлених на уникнення люстрації судді та інших осіб, ухиляння від процедур, направлених на встановлення фактів притягнення до адміністративної, кримінальної чи дисциплінарної відповідальності (п. 6, 11, 12);

індикатори, пов'язані із втручанням у політичну діяльність: встановлення необґрунтованих обмежень щодо права на мирні зібрання, зв'язок із політичними силами та їх вплив на кар'єрні досягнення судді, порушення принципу політичної нейтральності (п. 9, 10);

індикатори, пов'язані із відносинами з країною-агресором: спілкування з членами терористичної організації, представниками окупаційної влади РФ, підтримка агресивних дій РФ чи їх виправдання (п. 16, 17);

дотримання правил академічної доброчесності при проведенні наукових досліджень [1].

Фактично окреслений перелік індикаторів охоплює всі найголовніші сфери, у яких можна оцінити стан дотримання суддею або кандидатом на посаду судді вимог доброчесності. Проте вважаємо більш логічним та систематизовано викладеним перелік індикаторів доброчесності судді, затверджений ГРД від 11 січня 2019 року та уточнений 16 грудня 2020 року. При тому, що більшість позицій збігається, все ж таки структура документу побудована за принципом визначення критеріїв доброчесності та їх показників. До переліку критеріїв, які до речі корелюються з міжнародними стандартами (Бангалорські принципи поведінки судді від 19 травня 2006 року та ін.), належать: незалежність, неупередженість, чесність та непідкупність, дотримання етичних норм, рівність, старанність. Кожен з означених критеріїв визначається за допомогою низки показників або ж індикаторів, яких у результаті нараховується значно більше, ніж той спільний перелік, проаналізований нами вище.

Окрім переліку індикаторів доброчесності, спільний документ містить також принципи їх застосування: 1) у процесі оцінювання можуть використовуватись будь-які джерела інформації без часових та територіальних обмежень; 2) невідповідність критеріям доброчесності може бути встановлена у випадку «обґрунтованого сумніву», при цьому достатньо встановлення факту невідповідності хоча б одному критерію; 3) наявність рішення або висновку національного чи міжнародного органу не є наперед визначальним чи обов'язковим при оцінюванні кандидата; 4) у будь-якому випадку виникнення сумнівів у доброчесності враховується істотність порушення.

Якщо за аналогією з критеріями порівнювати принципи застосування критеріїв доброчесності, передбачені у спільному документі ВККС та ГРД, окреслені вище, та принципи, які містяться у документі, затвердженому ГРД самостійно у 2020 році, можна

зазначити, що у другому випадку значно більша увага приділяється саме «обґрунтованим сумнівам» та способам їх встановлення. Так зазначається, що ««обґрунтовані підстави» можуть існувати не лише у випадку, якщо є перевірені факти, що вказують на невідповідність критеріям доброчесності чи професійної етики, але також внаслідок певних обставин особа з погляду розумного спостерігача сприймається невідповідною цим критеріям, що впливає на довіру до судової системи» [2]. Вважаємо такий підхід більш виваженим, оскільки, враховуючи складну природу самого поняття «доброчесність» та суб'єктивний характер більшості індикаторів, деталізація питання щодо способів їх визначення та встановлення маркерів оцінювання мають надважливе значення. Спрощений підхід до встановлення відповідності або невідповідності індикаторам доброчесності може мати наслідком як допуску до професії недоброчесних кадрів, так і відсіювання тих, хто справді відповідає зазначеним вимогам та гідний суддівської посади.

Список використаної літератури

1. Перелік індикаторів, що вказують на недоброчесність. URL: [indykatory_yaki_vkazuuyut_na_nedobrochesnist_finalizovano_09.11_15_05.docx \(live.com\)](#)
2. Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики: Затв. рішенням Громадської ради доброчесності від 16.12.2020. URL: [Indykatory-HRD-vid-16.12.2020.pdf \(grd.gov.ua\)](#)

Л. А. Ольховик

к.ю.н., доц.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ

Відповідно до статті 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування.

У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності [1]. Громадянин може обирати де йому лікуватись: в комунальному закладі, в приватній клініці України чи в закордонній. Якісні медичні послуги, особливо при складних захворюваннях, вимагають досить серйозних фінансових витрат, тому медичне страхування в наші дні життєво необхідне. Сьогодні сучасні медичні технології творять чудеса, все залежить від ціни питання. Складні операції, діагностика, і навіть консультація у висококваліфікованого лікаря – коштують недешево, тому багато українців вчасно не звертаються до лікарів і запускають хвороби, причина цьому – відсутність фінансових можливостей. Саме медичне страхування покликане вирішити цю проблему.

До питання медичного страхування зверталися: Я. С. Новосад, Д. Д. Третяк, Н. Я. Климук, В. Ю. Стеценко, А. Р. Окунський, О. О. Пунда, Д. А. Арзянцева.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» Загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – соціальне страхування) – розглядає як систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (далі – кошти соціального страхування), коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством [2].

Закон України «Про страхування» у ст. 1 визначає страхування як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [3]. Закон України про страхування трактує страхування тільки як вид цивільно-правових

Відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб, і нічого не говорить про немайнові інтереси, а здоров'я відноситься саме до немайнових інтересів. «Медичне страхування – система громадської охорони здоров'я, економічною основою якої є фінансування медичних витрат зі спеціальних страхових фондів» [4, с.17]. Пропонуємо авторське визначення терміну медичне страхування як виду цивільно-правових відносин щодо захисту немайнових інтересів фізичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів. Медичне страхування буває обов'язкове і добровільне.

Обов'язкове медичне страхування (ОМС) – вид обов'язкового соціального страхування, що представляє собою систему створюваних державою правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення (при настанні страхового випадку) гарантованого безкоштовного надання застрахованій особі медичної допомоги за рахунок коштів обов'язкового медичного страхування у межах територіальної програми ОМС і у випадках, встановлених законом, у межах базової програми ОМС [4, с. 26].

До обов'язкового медичного страхування закон України «Про страхування» у ст. 7 відносить:

- медичне страхування;
- особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків;
- особисте страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України), пожежної охорони, основних працівників пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення місцевої пожежної охорони та членів пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони;
- страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини;

– страхування працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України), які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, в тому числі здійснюють догляд за особами, які страждають на психічні розлади;

– страхування фінансової відповідальності, життя і здоров'я тимчасового адміністратора, ліквідатора фінансової установи та працівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, які визначені ним для вирішення питань щодо участі держави у капіталізації банку;

– страхування життя і здоров'я фахівців з розмінування (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на період їхньої участі у виконанні робіт з гуманітарного розмінування;

– страхування життя і здоров'я журналістів та інших працівників засобів масової інформації на період їх відрядження на території активних бойових дій або тимчасово окуповані Російською Федерацією території України, які включені до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, що визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку.

Медичне страхування як добровільний вид страхування – «це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства» [3].

Закон України Про страхування до видів добровільного медичного страхування відносить:

- страхування від нещасних випадків;
- медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);
- страхування здоров'я на випадок хвороби;
- страхування медичних витрат;
- страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги.

Що ж до добровільного медичного страхування, то його суть полягає в тому, що людина, яка купує річний поліс, при настанні

страхового випадку отримує право на безкоштовну і позачергову медичну допомогу в межах тих бюджетів і переліку послуг, які він передбачає.

Слід звернути увагу на те, що добровільне медичне страхування здійснюється страховими компаніями, і тому, щоб оформити зі страховою компанією страховий договір потрібні відповідні фінансові вклади. Сума фінансових вкладів дуже різноманітна, так як це все залежить від різноманітних факторів як: від переліку наданих послуг; від бонусних програм; від категорії медичних установ, включених у пакет обслуговування; кількості застрахованих; регіону обслуговування; стану здоров'я клієнта тощо. І тому середньостатистичний розмір внеску становить від 400 грн до 6000 грн.

З огляду на потреби сьогодення, на те, що наша країна вже майже 2 роки живе в умовах війни необхідно разом з мобілізацією запровадити обов'язкове державне медичне страхування військовослужбовців, яке покривало б усі витрати пов'язані з лікуванням військовослужбовців від первинної допомоги до реабілітації, протезування і психологічної допомоги. Це не має бути проблемою рідних, близьких, волонтерів з пошуку коштів на лікування і відновлення військовослужбовця, це проблема держави, яку ці військовослужбовці захищають ціною свого здоров'я і життя. Тому пропонуємо внести відповідні зміни до ст. 7 Закону України Про страхування та доповнити її пунктом 3-1 страхування військовослужбовців, що беруть безпосередню участь у бойових діях.

Отже, в результаті проведеного дослідження ми запропонували авторське визначення терміну медичне страхування як виду цивільно-правових відносин щодо захисту немайнових інтересів фізичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів. Запропонували доповнити ст. 7 пунктом 3-1 страхування військовослужбовців, що беруть безпосередню участь у бойових діях, яке включає в себе первинну медичну допомогу, оперативне втручання, реабілітацію, протезування, відновлення, психологічну допомогу. Для того, щоб положення Конституції існували не тільки де юре, щодо надання медичної допомоги людині, а й де факто,

необхідно, щоб держава більше уваги приділяла медичному страхуванню, як обов'язковому, так і добровільному.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Економіка охорони здоров'я. Медичні вказівки : посібник. Харків : ХНМУ, 2018. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 10.11.2023).

С. В. Пілюк

к.ю.н., доц.

РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-ЮРИСТІВ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні питання правового захисту населення набуло особливої значущості, зросла потреба в безоплатній правовій допомозі та в правовій обізнаності населення країни. Сьогодні, як ніколи, питання підвищення ефективності правової освіти, формування правової свідомості населення та, як наслідок, забезпечення дії принципу верховенства права, є актуальними та заслуговують підвищеної уваги. В цьому аспекті юридична клінічна освіта потребує аналізу її теоретичних, методологічних засад та нормативно-правових засобів організації та діяльності юридичних клінік в Україні, визначення їх місця у державній системі правової освіти.

Розкриваючи роль та значення юридичних клінік у освітньому процесі студентів-юристів, перш за все необхідно визначитись з їх правовим статусом. Діяльність юридичних клінік в Україні на даний час регулюється Типовим положенням про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592.

Відповідно до п. 1.1 Типового положення юридична клініка створюється як структурний підрозділ вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [1, п. 1.1]. Згідно тексту цього Положення, юридична клініка не має правового статусу юридичної особи, і фактично повинна бути створена як база для практичного навчання студентів. Слід зазначити, що в підзаконному акті прямо не закріплено, що юридична клініка зобов'язана надавати правничу допомогу особам, які можуть звернутись за отриманням такого роду допомоги. Водночас, метою та завданнями юридичних клінік, в тому числі, зазначається надання громадянам соціально вразливих верств населення суспільства безоплатних юридичних консультацій; формування правової культури громадян через проведення заходів з правової освіти населення та ін. [1, п. 2.1, 2.2].

У Стандартах діяльності юридичних клінік України, затверджених Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік 19 червня 2014 року надано власне визначення цього терміну. Пропонується розуміти юридичну клініку в якості структурного підрозділу вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців у галузі «Право», створений як база для практичного навчання та проведення практики студентів шляхом надання безоплатної правової допомоги та здійснення правопросвітницької діяльності [2].

Отже, юридичні клініки визначені як підрозділи закладів вищої освіти, які є базою практики для здобувачів вищої освіти та сутність діяльності яких виявляється у наданні правової допомоги студентами під час проходження ними практики особам, які звернулись до юридичної клініки за отримання консультацій з правових питань, а також у правопросвітництві, тобто у поширюванні знань про права, свободи людини та їх захист серед населення країни.

Погоджуючись з вітчизняними науковцями, М. Лоджук, С. Нечипорук та ін., які досліджували різні аспекти виникнення та розвитку юридичної клінічної освіти, ролі юридичних клінік у забезпеченні доступу громадян до правової допомоги, а також місця юридичних клінік у системі надання безоплатної правової

допомоги, слід зазначити, що «сама характеристика терміну «юридична клініка» в основному зводиться до двох підходів: інституційний та навчально-програмний. Згідно з першим підходом, юридична клініка – це структурно оформлений підрозділ вищого юридичного навчального закладу чи його факультету, громадської організації чи правової консультації, а згідно з другим – є складовою частиною навчального процесу (спецкурсом) у вищому навчальному закладі, інноваційною (інтерактивною) методикою вироблення у студентів практичних навичок» [3, с. 37].

Дослідниками у сфері права, такими, як Р. Ю. Келемен, Н. В. Міловська, І. В. Юркевич, які визначають сутність діяльності юридичних клінік та оцінюють їх роль і значення для правничої освіти, зазначається, що «створення юридичних клінік спрямоване на підвищення практичного рівня юридичної освіти та надання правових послуг населенню на безоплатній основі; юридичну клініку розуміють як структурний підрозділ закладу вищої освіти України. Основним завданням юридичних клінік є набуття студентами практичних навичок професії правника у процесі надання безоплатної допомоги; юридичну клініку – це найбільш дієвий інструмент набуття практичних навичок студентами юридичних факультетів. Отже, науковці наголошують на виконанні юридичними клініками певних завдань – надання населенню правових послуг на безоплатній основі [4, с. 13].

Спираючись на наукові дослідження та на багаторічний досвід діючих юридичних клінік в країні, можна дійти наступного висновку.

Клінічна юридична освіта, яку отримують в юридичних клініках, є методом навчання праву, заснованим на практичному навчанні, який сприяє зростанню знань, особистих навичок і цінностей. У широкому значенні такий метод охоплює різновиди формальних і неформальних освітніх програм і проєктів, в яких використовуються практично орієнтовані, орієнтовані на здобувачів вищої освіти, інтерактивні методи навчання, включаючи, окрім іншого, практичні методи навчання, наприклад, роботу студентів над реальними справами, збір та аналіз матеріалів справи, вирішення юридичних питань за участю реальних людей та безпосередньо надання консультацій з правових питань під керівництвом

викладачів-кураторів закладів вищої освіти та спеціалістів-практиків. Крім того, юридичні клініки знайомлять студентів з новими навичками управління бізнесом у сфері юридичних послуг, сприяючи зміні поведінки у юридичних професіях шляхом обміну ідеями з успішними юридичними підприємцями та професійними тренерами.

Юридичні клініки розвивають юридичну клінічну освіту надаючи студентам теоретичні знання, практичні навички та етику. Фактично, в рамках юридичних клінік студенти-юристи вивчають правила етики, опрацьовують гіпотетичні та реальні відносини, що підкреслюють етичні проблеми, та досліджують зобов'язання юриста перед клієнтами, третіми особами, колегами, судовими органами та ін. Юридичні клініки є комплексним підходом до юридичної освіти, оскільки вони дозволяють розвивати мережі ідей, окремих осіб та установ для просування викладання та навчання, вони слугують взірцем для наслідування в юридичній практиці щодо того, як має поводитися юрист, що практикує, і що означає етичне ухвалення рішень. У клінічному контексті студенти беруть на себе високий ступінь відповідальності, отримуючи певні завдання правового характеру від осіб, які звернулись за правовою допомогою, і вони отримують користь від спільного навчання, де вони почнуть розвивати глибоке розуміння професіоналізму, етики та юридичної практики. Широке коло питань з різних галузей права, з якими звертаються особи до юридичних клінік, які підлягають вивченню та опрацюванню студентами-клініцистами, допомагають останнім опанувати якомога більше теоретичного матеріалу та здобути навички застосування цих знань на практиці. Такий підхід до визначення кола суб'єктів звернення до юридичних клінік, а також питань, що підлягають розгляду, на нашу думку, є більш доцільним для досягнення практичних завдань клініки.

Список використаної літератури

1. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від 03 серп. 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> (дата звернення: 12.11.2023).
2. Стандарти діяльності юридичних клінік в Україні : схвалені Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік 19 черв. 2014 року.

URL: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnyh-klirik-ukrayiny/>
(дата звернення: 10.11.2023).

3. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 328 с. URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/Lodzhuk_monografiya.pdf
4. Мудрак Р. Правовий статус юридичних клінік в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 4 (28). С. 11–17. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46483/1/Мудрак.PDF>

О. В. Прієшкіна

д.ю.н., проф., заслужений юрист України

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Побудова демократичної, правової, соціальної держави об'єктивно вимагає оптимальних соціально-політичних модернізацій сучасного українського суспільства та вдосконалення механізму державної влади.

Наразі для України найбільш ефективно реформування системи державно-владних відносин є шлях децентралізації.

Децентралізація (від латинського “de” – «заперечення», “centralize” – «середній, центральний») означає знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав низових органів управління [1, с. 85].

Поняття «децентралізація державної влади» означає передачу або делегування державно-владних повноважень від центрального органу до місцевих органів влади. Саме тому проблема децентралізації є однією з найбільш важливих та найбільш складних, які породжують багато запитань та дискусій [1, с. 87].

Сам процес децентралізації публічної влади було задекларовано на законодавчому рівні на початку 90-х років ХХ століття з прийняттям 7 грудня 1990 року першого Закону «Про місцеве самоврядування в Україні». У 2010–2013 роках відбулася централізація публічної влади, яка призвела до Революції Гідності, після якої розпочався перехід від декларації до реального впровадження децентралізації, а сам принцип децентралізації закріплено в Європейській

хартії місцевого самоврядування, Проекті Європейської хартії регіональної демократії тощо.

Слід відзначити, що сучасний етап децентралізації в Україні розпочато в 2015 році, що знайшло своє відображення у внесенні змін до Бюджетного та Податкового кодексів України.

Необхідність та важливість децентралізації як складової нової політики України визначені в основних документах – Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [3], Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [4], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [5].

Важливе значення для проведення реформи децентралізації має власне муніципальна реформа, яка передбачає удосконалення системи управління органів місцевого самоврядування, при цьому дотримуючись волі та інтересів народу, держави, територіальних громад.

Саме завдяки децентралізації апарат сучасної держави звільняється від адміністративно-бюрократичного тиску за рахунок передання багатьох бюрократичних, фіскальних та владно-виконавчих функцій на місця; стає більш ефективним управління, що є однією з ознак децентралізації.

Вважаємо, що тісний взаємозв'язок децентралізації з утворенням нових центрів, якими стають міста, що є особливо важливим в силу динамічного розвитку процесів урбанізації, оскільки всі проекти децентралізації передбачають роздержавлення місцевої влади, так як вони переходять до органів місцевого самоврядування.

Важливо відзначити, що реформа децентралізації передбачає збільшення кількості загальнодержавних податків та зборів, а також ту їх частину, яка залишається безпосередньо на місцях. Так, податок на доходи фізичних осіб сплачують всі громадяни, які отримують дохід у вигляді заробітної плати, гонорарів, інших виплат та винагород, а також громадяни, які отримують пенсію, що перевищує три мінімальні зарплати та деякі види пасивних доходів.

Варто відзначити, що важливе значення для проведення реформи децентралізації має нова редакція Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженої

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 року № 688-р, згідно якого повинно бути забезпечено:

розроблення навчальних програм для посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, державних службовців;

надання консультативно-методологічної допомоги органам місцевого самоврядування з питань організації діяльності центрів надання адміністративних послуг;

заслуховування звітів відповідних центральних органів виконавчої влади щодо стану виконаних завдань, передбачених цим планом заходів [6].

Вважаємо за доцільне відзначити проблеми, які стримують реформу децентралізації. Це, перш за все:

недостатність фінансування територіальних громад (насамперед, об'єднаних територіальних громад);

обмежені права громадян щодо проведення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади;

не завершено роботу з кадрового забезпечення обласних державних адміністрацій за напрямками проведення муніципальної реформи;

недостатня інтенсивність комунікаційної підтримки реформ.

Резюмуючи, можна дійти висновку, що процес децентралізації на сучасному етапі є незавершеним. Одним із головних завдань є подальше роздержавлення органів місцевого самоврядування та децентралізація системи державної виконавчої влади. Децентралізація виступає однією із форм демократії, активізує населення, кожного члена територіальної громади на вирішення власних проблем та інтересів, звужує сфери впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами, що приведуть до якісних і позитивних змін в суспільстві та державі.

Крім того, реалізація реформи децентралізації залежить від активної та цілеспрямованої участі в політичному процесі кожного громадянина України, кожного члена територіальної громади. Проте виникають сумніви щодо практичної реалізації муніципальної реформи, децентралізації влади в Україні в умовах сьогодення через поспішну розробку законопроектів і через «неготовність» територіальних громад (насамперед, об'єднаних територіальних громад), що отримують широкий спектр повноважень.

Список використаної літератури

1. Прієшкіна О. В. Децентралізація державної влади та розширення прав місцевого самоврядування. *Право України*. 2006. № 11. С. 85–87.
2. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
5. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 688-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

М. О. Саракуца

к.ю.н., доц.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У відповідь на початок військового вторгнення росії на територію України 4 березня 2022 року Рада Європейського Союзу одно-стайним рішенням країн-членів активувала Директиву про тимчасовий захист 2001/55/ЄС [1], надавши українським біженцям новий правовий статус. Перевагами статусу тимчасового захисту, на відміну від статусу біженця, можна вважати наступні:

1) можливість отримання статусу тимчасового захисту у будь-якій комфортній країні ЄС;

2) доступ до соціально-економічних прав та ринку праці країни з моменту отримання відповідного статусу тимчасового захисту;

3) можливість безперешкодно повернутися до України на певний термін без втрати існуючого статусу.

Найсерйозніші проблеми, з якими стикаються українські біженці у країнах ЄС на даний момент, пов'язані з працевлаштуванням, розміщенням та житлом, а також з соціальними виплатами та допомогою. Також актуальною проблемою на рівні ЄС є неузгодженість багатьох питань щодо єдиних стандартів міграційної політики. Для громадян України, які знайшли прихисток у ЄС, заборонені поїздки по території інших країн, що входять до Шенгенського простору (у зв'язку із закінченням 90 безвізових днів). В результаті цього при виїзді з території країни, що надала прихисток, люди не мають можливості повернутися до неї через інші країни Шенгенського простору.

Необхідно зазначити, що фінансування перебування українців створило нові виклики для бюджету ЄС, в якому не було передбачено такі витрати. Щодо пошуку шляхів майбутньої фінансової підтримки, європейські спеціалісти схиляються до двох можливих сценаріїв: збільшення загальної суми семирічного бюджету або створення нового фонду за межами бюджету. Новий фонд поза межами семирічного бюджету мав би перевагу в тому, що його можна було б адаптувати до конкретних потреб українських біженців. З іншого боку, для створення такого фонду знадобиться нове законодавство [2, с. 27].

Окрема проблема пов'язана з перспективами правового статусу українських біженців у Європі після закінчення терміну дії тимчасового захисту. 28 вересня Рада ЄС подовжила тимчасовий захист для українців, що тікають від війни, до 4 березня 2025 року, що є максимально можливим терміном дії Директиви. Подальша доля українських біженців, згідно оцінок експертів, може вирішуватися країнами Європи двома шляхами. Перший з них – це ухвалення рішення щодо перебування українців кожною країною-членом окремо залежно від національних інтересів, розстановки політичних сил, ситуації на ринку праці тощо.

Другий можливий шлях визначення подальшої долі українських біженців в Європі після закінчення строку дії Директиви про тимчасовий захист – ухвалення колективного рішення. Це потребуватиме складної процедури узгодження позицій країн-членів, проте, ураховуючи однаковість у наданні допомоги українським біженцям війни, є цілком можливим. Однак, оскільки чисельність

українських біженців у країнах є різною, внутрішньополітична та економічна ситуації також відрізняються, найімовірніше, що на рівні ЄС будуть визначені загальні рамки, тоді як на національному рівні – ухвалюватимуться конкретні рішення [3].

Вже зараз деякі країни ЄС змінюють власне законодавство щодо надання допомоги українцям. У вересні про можливе скорочення обсягів допомоги українцям заявила Польща. Йдеться про вимоги до проживання, видачу дозволів на роботу, безкоштовний доступ до шкіл, медичне обслуговування та сімейні пільги. Вдвічі скоротити витрати на біженців 2024 року збираються і у Німеччині [4]. До цього українці отримували достатні для життя виплати за умови відвідування обов'язкових курсів з німецької мови. Зараз німецьке керівництво планує стимулювати українців виходити на роботу для зменшення фінансового тягаря для держави.

На сьогодні законодавство країн ЄС не враховує період проживання в рамках захисту для подальшого отримання права на постійне проживання. Звісно, вивчена мова та соціалізація стануть в нагоді для подальшої інтеграції, але юридично наявність статусу тимчасового захисту не надасть жодних переваг.

Перспективи українських біженців війни за кордоном залежать, безумовно, не лише від політики країн перебування, а й від ситуації в Україні – скільки триватиме небезпека, як швидко відновлюватиметься країна. Але вже зараз статистичні дані свідчать, що повернутися додому планує в кращому випадку 50 % українців. Зі збільшенням тривалості перебування за кордоном частка не поверненців тільки зростатиме. Тому Європейському Союзу потрібно вже зараз вирішувати проблему щодо нормативного закріплення подальшого статусу українських біженців. Доцільним було б прийняття наднаціональних нормативних актів з цього питання, а також гармонізація національного законодавства країн-членів ЄС.

Список використаної літератури

1. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. *OJ L* 212. 7.8.2001. P. 12–23.
2. Matteo Villa, Chiara Gesmundo. After Ukraine: Are EU Migration Policies Fit for Purpose? *ISPI Policy Paper*. September 2022. 43 p.

3. Малиновська О. Перспективи правового статусу українських біженців у Європі після закінчення терміну дії тимчасового захисту / Національний інститут стратегічних досліджень. 20.10.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/perspektivy-pravovoho-statusu-ukrayinskykh-bizhentsiv-u-yevropi-pislya> (дата звернення: 09.11.2023)
4. Гончаренко А. Працюй, або їдь геть: чому у ЄС хочуть, щоб українці поверталися додому та як змінюється ставлення до них. ТІН. 28.10.2023. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/pracyuy-abo-yid-get-chomu-u-yes-hochut-schob-ukrayinci-povertalisya-dodomu-ta-yak-zminyuyetsya-stavlennya-donih-2437483.html> (дата звернення: 11.11.2023)

В. Ю. Сопільняк

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. А. В. Левенець

ВІДВІД СУДДІ: УПЕРЕДЖЕНА НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ

Статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі також – Конвенція) [1, ст. 6] гарантовано кожному право на справедливий суд. Однак, що означає «справедливий суд», які є ознаки справедливості або навпаки – несправедливості, як бути у випадку очевидної чи прихованої несправедливості, чи є у сторони спору можливість впливати на забезпечення «справедливості» під час вирішення її спору? Ці та багато інших питань постають майже у процесі розгляду кожної судової справи.

Попри те, що розуміння «справедливості» здебільшого залежить від суб'єктивних чинників, як то: життєвий досвід, власне розуміння людських цінностей, особисте сприйняття обставин, рівня емпатії, тощо, впевнено можна стверджувати, що однією з гарантій, яка входить до змісту концепції «справедливого суду» є вирішення справи незалежним та безстороннім судом. Зі змісту вищевказаної статті Конвенції експліцитно випливає, що справедливим судом є тільки суд незалежний та безсторонній.

У демократичному суспільстві саме суд уповноважений захищати права людини та забезпечувати верховенство права. Проте, окрім своєї інституційної ознаки, суд у державі, яка керується правом, повинен володіти свободою від зовнішнього впливу інших

гілок влади або сторін спору. Окрім цього суддя не повинен буди зацікавлений – прямо або опосередковано – в результаті вирішення правових питань.

Процесуальні кодекси України містять перелік обставин, за наявності яких суддя не має права приймати участі у розгляді справи (ст. 36, 37 ЦПК України [2]; ст. 35, 36 ГПК України [3]; ст. 36, 37 КАС України [4]; ст. 75, 76 КПК України [5]). До таких обставин належать, наприклад, перебування судді у близьких стосунках з кимось із учасників справи; участь судді у справі як свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, представника, адвоката, секретаря судового засідання; факт наявності доказів, що суддя прямо чи побічно зацікавлений у результаті розгляду справи; порушення порядку визначення судді для розгляду справи та ін. Зазвичай в таких ситуаціях суддя, не чекаючи відповідної реакції від сторін справи, заявляє самовідвід, посилаючись на один (або на декілька) з зазначених підстав.

Проте, закон також вказує, що за наявності інших обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді, такий суддя підлягає відводу. Застосування цієї підстави викликає найбільших труднощів у правників, оскільки процесуальні кодекси не пояснюють того, який та у кого має виникнути сумнів, якого рівня має досягти цей сумнів для того, аби можна було клопотати про відвід судді, тобто чи достатньо будь-якої найменшої підозри необ'єктивності, або ж неупередженість потрібно доводити доказами.

Суд повинен задовольнити відвід, якщо дійде до висновку про його обґрунтованість. У питаннях щодо вирішення відводів, національна судова практика здебільшого покладається на практику Європейського суду з прав людини (далі також – ЄСПЛ), правові позиції якого наряду із самою Конвенцією визнані джерелами права в Україні.

Безсторонність означає відсутність упередженості чи необ'єктивності [6, п. 93]. У своїй практиці ЄСПЛ виробив тест, за допомогою якого оцінюються обставини про те, чи був суд «незалежними і безстороннім». Цей тест складається з суб'єктивного та об'єктивного критерію. Для того, щоб задовольнити вимогу «безсторонності та неупередженості», суд має відповідати як суб'єктивному так і об'єктивному критеріям [7, п. 46].

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, під час перевірки «суб'єктивного критерію» мають враховуватися особисті переконання

та поведінка конкретного судді, тобто, чи дотримувався суддя будь-яких особистих упереджень. Головним питанням, яке постає під час оцінювання неупередженості за суб'єктивним критерієм, є те, чи можна за обставинами справи довести, що суддя проявив особисту упередженість до сторони [7, п. 47]. У зв'язку з цим існує спростовна презумпція суб'єктивної неупередженості судді до того моменту, поки не будуть надані докази особистої упередженості [8, п. 119]. Наприклад, ЄСПЛ розглядатиме питання «суб'єктивного тесту» у випадку, коли суддя впливав на те, аби справу надали вирішувати саме йому, або коли суддя назвав в засобах масової інформації особу «злочинцем» ще до набрання вироком законної сили, тощо, чи коли суддя має власний інтерес у справі.

Отже, даючи відповідь на одне з зазначених вище питань, можна стверджувати, що застосування у конкретній справі «суб'єктивного критерію» необхідно доводити доказами. Це означає, що недостатньо лише твердження про особисту зацікавленість судді. Сторона повинна надати відповідні докази про чіткі факти. Тому, за відсутності належних доказів того, що суддя виявив під час розгляду справи до винесення рішення, або в інший момент поза формальною процедурою, своє ставлення чи то до сторони, чи до питань, які мають вирішуватись під час винесення рішення, вважатиметься, що такий суддя є неупередженим та об'єктивним.

Об'єктивний критерій означає встановлення того, чи надав суд достатні гарантії для виключення будь-яких законних сумнівів у його неупередженості. Об'єктивний тест відповідає доктрині, яка існує в англійському праві: «правосуддя повинно не лише відбуватися, а й має бути видно, як воно чиниться». В цьому контексті Європейський суд звертає увагу перш за все на зовнішні чинники, якими супроводжується розгляд справи. ЄСПЛ часто у своїх рішеннях повторює, що в такому випадку під загрозою стоїть довіра, яку суди в демократичному суспільстві мають вселяти кожному. Так, кожний суддя стосовно якого існують будь-які сумніви щодо недостатньої неупередженості, повинен відмовитись від розгляду справи [6, п. 98].

Отже, об'єктивний тест буде застосовним у випадку наявності легітимного, тобто обґрунтованого сумніву в неупередженості, навіть якщо такий сумнів не призвів до суттєвих наслідків. Істотним у цьому випадку є те, чи можна такі сумніви в неупередженості

«об'єктивно пояснити» [7, п. 48]. Показовою у цьому випадку є справа «Совтрансавто Холдинг проти України», в якій до закінчення розгляду українськими судами справи іноземної компанії, Президент України наголосив на необхідності захисту інтересів держави. У цій справі ЄСПЛ дійшов до висновку, що незалежно від того, чи вплинуло це на результати вирішення справи, втручання президента призвело до появи «правомірних сумнівів» у незалежності та безсторонності суду [10, п. 80].

Разом з тим, не існує чіткого поділу між суб'єктивною та об'єктивною неупередженістю, оскільки поведінка судді може не лише викликати об'єктивні сумніви щодо неупередженості з точки зору зовнішнього спостерігача (об'єктивна перевірка), але також може стосуватися питання про його особисте переконання (суб'єктивна перевірка). Таким чином, у деяких випадках, коли може бути важко зібрати докази, за допомогою яких можна спростувати презумпцію суб'єктивної неупередженості судді, вимога об'єктивної неупередженості забезпечує додаткову важливу гарантію [9, п. 75].

Проте практика застосування національними судами суб'єктивного та об'єктивного критеріїв під час вирішення питання щодо відводу судді, заявленого стороною, не завжди співпадає із позиціями Європейського суду.

Наприклад, в одній адміністративній справі, яка перебуває на розгляді в апеляційному суді, представник позивача (скаржника за апеляційною скаргою) заявив відвід судді у зв'язку з тим, що останній є близьким родичем (батьком) службовця, який проходить службу в правоохоронному органі – відповідача у цій справі. Оскільки позивач оскаржує наказ керівника підрозділу, в якому працює син судді, то є обґрунтовані підстави вважати, що цей керівник має можливість впливати на проходження підлеглими служби в очолюваному ним підрозділі, в тому числі й сином судді, його переведення (переміщення) між посадами, заохочення, припинення до відповідальності чи припинення контракту. Такий вплив керівника відповідача на кар'єру сина судді може позначитись на об'єктивності та справедливості винесених ним рішень. Для цього необов'язково, щоб вказаний суддя був особисто заохочений в певному результаті вирішення спору. Навіть без конкретного умислу він може стати на бік такого рішення, яке непрямо

сприятиме службі його сина або доброго до нього ставлення з боку керівника.

Отже, з викладених обставин видно, що позивач обґрунтовував сумніви в неупередженості судді саме за об'єктивними критеріями.

Проте, суд відмовився задовольнити відвід. Головним аргументом такого рішення стало те, що позивач на надав доказів, які б підтверджували пряму чи опосередковану заінтересованість судді у результаті розгляду цієї справи, або наявність обставин, які обґрунтовано викликають сумнів у їх неупередженості. Іншими словами, суд зосередив свою увагу на оцінці застосовності «суб'єктивного тесту».

У подальшому цей суддя заявив про самовідвід, який був задоволений судом. Підставою для самовідводу суддя вказав необхідність забезпечення достатніх гарантій для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів безсторонності судді, з метою уникнення будь-яких сумнівів у сторін та інших учасників судового процесу щодо неупередженості суду.

Тобто, спочатку суд відмовив у задоволенні заявленого позивачем відводу через те, що вважав непідтвердженими названі ним обставини упередженості, а згодом, задовольнив самовідвід судді, посиляючись на те, що у сторони, все ж таки, існує обґрунтований сумнів.

На нашу думку, вказаний випадок розгляду питань відводу, який є поширеним в судовій практиці, свідчить про недостатнє розуміння суддями значення та суті інституту «відводу», а також змісту суб'єктивного і об'єктивного критеріїв оцінки неупередженості судді. Судді вважають, що краще задовольнити самовідвід, заявлений суддею, ніж погодитись з відводом, про який стверджує сторона.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 06.11.1991 (в редакції від 03.10.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 (в редакції від 03.10.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.11.1991 (в редакції від 03.10.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 (в редакції від 03.10.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
6. Рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі Micallef v. Malta [GC] (№17056/06, 15.10.2009, п. 97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22аррno%22:%2217056/06%22> (дата звернення: 12.11.2023).
7. Рішення ЄСПЛ у справі Hauschildt v. Denmark (№ 10486/83, 24.05.1989, п. 46). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57500> (дата звернення: 12.11.2023).
8. Рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі Kuprianou v. Cyprus [GC] (№ 73797/01, 15.12.2005, п. 119). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-71671> (дата звернення: 12.11.2023).
9. Рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі Morice v. France [GC] (№ 29369/10, 23.04.2015, п. 75). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265> (дата звернення: 12.11.2023).
10. Рішення ЄСПЛ у справі Sovtransavto Holding v. Ukraine (№ 48553/99, 25.07.2002). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-60634> (дата звернення: 12.11.2023).

РОЗДІЛ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

Ю. С. Клецько

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. М. Миколенко

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ ОСОБИ У ПРОВАДЖЕННІ "IN ABSENTIA"

Законом України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» було запроваджено процедуру "in absentia".

Законодавчо не передбачено єдиного визначення даного поняття, однак, аналізуючи перехідні положення Кримінального процесуального кодексу України, можна зробити висновок, що процедура "in absentia" є спеціальною процедурою кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) за відсутності обвинуваченого та застосовується до таких злочинів:

- злочини проти основ національної безпеки України;
- злочини проти громадської безпеки;
- злочини проти миру;
- безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Окрім того, положення спеціального розслідування також поширюються на провадження щодо підозрюваного, який понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України [1].

У межах дослідження процедури "in absentia" актуальним та малодослідженим залишається питання забезпечення та реалізації права особи на захист. Відсутність чіткого законодавчого

закріплення призводить до порушень прав підозрюваного / обвинуваченого, у зв'язку з чим, виникає необхідність у дослідженні саме особливостей реалізації права на захист особи у провадженні “in absentia”.

Перш за все, варто відзначити, що існує ряд процедурних проблем, які виникають внаслідок відсутності закріплення порядку здійснення спеціального кримінального провадження “in absentia”. Сюди відносяться: неможливість забезпечення доступу підозрюваного до судового розгляду, проведення підготовчого судового засідання без участі обвинуваченого, не визначення порядку виклику обвинуваченого щодо якого здійснювалося спеціальне досудове розслідування до суду, не забезпечено права на перегляд справи, якщо обвинувачений зрештою дізнається про вирок проти нього та інші.

Внаслідок цього утворюються колізії та неузгодженості законодавства, що призводить до порушення принципу змагальності сторін та права особи на захист.

Окрема група проблем пов'язана безпосередньо з відносинами захисника та підозрюваного/обвинуваченого.

Найперша – відсутність контакту між підозрюваним/обвинуваченим та його захисником, а також його фактична неможливість. Зазвичай підозрюваний, обвинувачений зареєстрований та/або фактично перебуває на окупованих/непідконтрольних територіях України. Це зумовлює ряд проблем серед яких: відсутність поштового/мобільного зв'язку; неможливість проведення особистої зустрічі для узгодження правової позиції по справі, інформування про перебіг справи пов'язані з загрозою життю та здоров'ю як захисника, так і підозрюваного/обвинуваченого. Окрім того, вказані території є частиною України, що унеможлиблює використання механізму міжнародно-правової допомоги. Як наслідок виникає неузгодженість у тактиці захисту.

Крім того, законодавець не передбачив переліку прав, якими може користуватись сторона захисту в процесі заочного кримінального провадження, що неприпустимо у зв'язку з особливостями цього провадження [2, с. 146].

Дискусійним є питання ефективності залучення захисника у спеціальне кримінальне провадження за призначенням. За таких умов може виникнути проблема пасивного захисту, коли участь

захисника стає лише формальною, а не націленою на максимальне виконання професійних обов'язків.

Є. Пеліхос пропонує вирішення даної проблеми. Перш за все повинен бути передбачений комплекс процесуальних та інших засобів, здатних забезпечити реалізацію права підозрюваного (обвинуваченого) на ефективний захист захисниками, залученими в порядку надання вторинної правової допомоги, під час здійснення кримінального провадження *in absentia*, що включає в себе покладення обов'язку не тільки щодо забезпечення права на захист, а й щодо оцінки ефективності такого захисту та відповідного процесуального реагування в разі очевидної нездатності захисника ефективно представляти інтереси підзахисного. По-друге, у нормах КПК України пропонує передбачити обов'язкову участь не менше двох захисників щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне кримінальне провадження, для здійснення захисту за призначенням, що деякою мірою компенсує відсутність підозрюваного (обвинуваченого), підсилить забезпечення необхідної й адекватної правової допомоги та створить рівні умови стороні захисту зі стороною обвинувачення. По-третє, ввести додаткові вимоги щодо спеціалізації адвокатів, які здійснюють захист у кримінальних провадженнях "*in absentia*" [3, с. 727].

На нашу думку більш доцільною та такою, що сприяє ефективному використанню процесуальних ресурсів, є думка О. Маленко, згідно якої захисник зобов'язаний під час спеціального досудового розслідування або спеціального судового провадження в усіх випадках подавати скарги на бездіяльність слідчого або прокурора, апеляційні скарги на процесуальні рішення слідчого судді, апеляційні та касаційні скарги на рішення суду, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами тощо [4, с. 86].

На підставі викладеного доходимо до висновку, що розгляд кримінальних проваджень за спеціальною процедурою "*in absentia*" має важливе значення для забезпечення ефективності провадження, дотримання розумних строків та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту на території України. Однак, для досягнення максимального результату використання даного інституту необхідно провести його вдосконалення, враховуючи зазначені законодавчі та практичні прогалини.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.11.2023).
2. Назарук О. І., Кислюк Р. Л. Актуальні питання кримінального провадження in absentia. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 144–148.
3. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні in absentia. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 725–728.
4. Маленко О. В. Проблемні питання участі захисника у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. С. 84–86

О. В. Нарожна

ст. викладач

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ СУДОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОШКОДЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У світовій кримінальній практиці судові антропологи тісно співпрацюють із судово-медичними експертами та слідчими (детективами). Експерти-антропологи надають цінну інформацію та підтримку при розслідуванні правопорушень, зокрема, пошкодження об'єктів культурної спадщини. Методи судової антропології є корисними в різних аспектах такого розслідування.

Судові антропологи сприяють судовим справам в різних формах, в тому числі за допомогою реконструкції скелетонізованих чи частково декомпонізованих тіл людей, що були знайдені поза приміщеннями; аналізу людських останків за елементами біологічного профілю (вік, стать, походження, зріст); визначення травм і їх потенційної причини; оцінки тривалості часу, коли індивідуум був мертвий (посмертний інтервал), а також за допомогою надання інформації із каталогізованих банків даних, котра може виявитися корисною в процесі позитивної ідентифікації особистості різноманітним медико-правовим установам [1, с. 167].

Процес встановлення тотожності особи (ідентифікації) є одним з основних методів як криміналістики, так і антропології. Завдяки методам судової антропології можливо встановити особу людини, що залишила свої сліди на місці пошкодження об'єкту культурної спадщини. Здатність визначати такі антропологічні характеристики як вік, стать, зріст, зовнішні особливості за допомогою скелетних решток або фізичних слідів може виявитися корисною для слідчого при визначенні підозрюваних.

Колосальним поштовхом для розвитку процесу ідентифікації особи стала поява генетичного аналізу, який дозволяє секвенувати ДНК навіть зі слідів, знайдених на місці правопорушення. Ідентифікація особи за допомогою ДНК має велике значення при розслідуванні правопорушень і в судовій практиці. ДНК-аналіз є потужним засобом ідентифікації, оскільки ДНК є унікальним для кожної особи, крім однойцевих близнюків.

При розслідуванні правопорушень, зокрема, пошкоджень об'єктів культурної спадщини, ДНК-аналіз дозволяє:

- 1) з високою точністю встановити причетність особи до місця правопорушення або до знайдених доказів. Визначення ДНК профілю правопорушника може допомогти впізнати підозрюваного або з'ясувати, чи відповідає він певним критеріям пошуку;
- 2) визначити ідентичність жертви правопорушення;
- 3) встановити спорідненість між людьми, наприклад, визначити батьківство, родинні зв'язки;
- 4) виключити невинуватість підозрюваних або осіб, які були помилково звинувачені у вчиненні правопорушення;
- 5) ідентифікувати невпізнаних осіб, причому не лише на місці правопорушення, а й у випадку природніх катастроф, геноциду, воєнних злочинів [2].

Методами судової антропології можливо дослідити природу та механізм пошкоджень культурних об'єктів для встановлення того, які предмети були пошкоджені, який вид правопорушення був вчинений, а також для визначення мотивів та професійних навичок правопорушників.

Також антропологи проводять експертизу знайдених артефактів і зразків, визначають їх вік, походження, стан збереження та автентичність. Таким чином можливе встановлення правовласника

артефактів, а також виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які намагаються незаконно реалізувати культурні цінності.

Методи судової антропології варто використовувати при проведенні слідчого експерименту, коли з'ясовується механізм події. Подобиці та динаміка правопорушення можуть бути «прочитані» завдяки скелетним решткам та іншим слідам на місці правопорушення.

При співпраці та взаємодії з іншими експертами судові антропологи допомагають розслідуванню, забезпечуючи комплексний підхід (археологи, художники, консерватори тощо). Судові антропологи працюють разом з іншими професіоналами, які застосовують право або медичну науку, такі як фахівці з балістики, патології, серології, токсикології та вибухових речовин [3].

Судова антропологія і криміналістика пов'язані між собою через спільну мету: вивчення та розслідування кримінальних проваджень. Однак, ці дві науки мають різні підходи та методи роботи, але доповнюють одна одну, сприяючи розслідуванню та забезпеченню справедливості. Криміналістика, завдяки використанню методів судової антропології, має можливість більш ефективно збирати, аналізувати та інтерпретувати докази на місці правопорушення. Криміналісти досліджують різні сліди, які залишаються після злочину, такі як відбитки пальців, ДНК, волосся, кров, зброя тощо, документи, фотографії та інші матеріали, які можуть відіграти роль у розслідуванні. Антропологія займається невеликою частиною таких слідів, але найінформативніших – людських останків.

Висновки. Судова антропологія та криміналістика можуть співпрацювати в розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема, пошкоджень об'єктів культурної спадщини, доповнюючи одна одну своїми специфічними знаннями та методами. Антропологія має великий потенціал у наданні цінних висновків та інформації для розслідування пошкодження об'єктів культурної спадщини, що сприяє їх захисту та відновленню.

Список використаної літератури

1. Сапицька О. М. Польові науково-дослідні антропологічні лабораторії судово-медичної експертизи в США. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 32. С. 165–175.

2. Forensic Anthropology by Beth Shook, Katie Nelson, Kelsie Aguilera, & Lara Braff, Eds. is licensed CC BY-NC 4.0. *Explorations: an open invitation to biological anthropology* : веб-сайт. URL: <https://explorations.americananthro.org>. (дата звернення: 20.10.2023).
3. Історія судово-медичної антропології, що вивчає і відділяє. *Thpanorama*: вебсайт. URL: <https://ua.thpanorama.com/articles/cultura-general/antropologia-forense-historia-qu-estudia-y-ramas.html> (дата звернення: 20.10.2023).

Б. М. Орловський

д.ю.н., доц.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У КРИМІНОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Одним із спеціальних різновидів злочинності у кримінологічній науці виступає жіноча злочинність. Це пов'язано не лише із особливим суб'єктом її вчинення, яким виступає жінка-злочинець, але й з рядом специфічних ознак, що характеризують її структуру, визначають її детермінанти та впливають на динаміку її розвитку. Приріст жіночої злочинності у державі завжди пов'язаний із негативними тенденціями розвитку суспільства, падінням економіки та соціальних стандартів, розпадом сімей і соціальних структур, втратами моральних цінностей тощо. Зазначене обумовлює актуальність та важливість дослідження детермінант жіночої злочинності для вивчення передумов, що сприяють її зародженню та розвитку.

Детермінанти жіночої злочинності формують комплексну послідовну систему і мають свої особливості. Їх можна поділити на наступні види:

1) економічні причини та умови:

– безробіття серед жінок (втрата чи скорочення робочих місць), що відбувається внаслідок економічної кризи на ринку праці. Ця детермінанта дає основний вплив на сучасну кількість жіночої злочинності в Україні, оскільки саме 70–75 % серед жінок-злочинців складають безробітні особи за 2021–2023 роки [3];

– низький рівень оплати праці, коли заробітна плата сплачується на рівні мінімальної, в тому числі за рахунок неофіційного працевлаштування жінки й з відсутністю оплачуваних соціальних

стандартів чи допомоги. Це призводить до недостатнього заробітку жінки і пошуку незаконних шляхів для збільшення свого доходу та втягнення у фонові явища (проституцію, ігроманію тощо) [2];

- економічна нестабільність (втрати) у родині, що є наслідком економічних негараздів у членів сім'ї жінки (наприклад, втрата роботи чоловіком, батьками жінки) або ж може виникнути внаслідок розпаду сім'ї (наприклад, розірвання шлюбу, зміни місця проживання тощо);

- економічна нерівність (дискримінація) на ринку праці у певних професіях або сферах діяльності для жінок;

2) соціальні причини та умови:

- насильство в сім'ї та насильницькі стосунки, які можуть спричинити психологічне чи фізичне травмування жінки і викликати її злочинну поведінку як реакцію на приниження власних прав (під впливом емоцій, афекту) [1];

- залучення до антигромадських груп та організацій, які можуть втягувати жінок у групову злочинну діяльність (28–29% жіночої злочинності за 2021–2023 роки пов'язані із участю у злочинній групі) [3];

- негативний вплив мас-медіа та соціальних мереж (інтернету) із антисуспільним чи аморальним контентом, що призводить до неумисного та несвідомого поширення жінкою такого контенту у особистих «історіях»;

- вплив наркоманії та алкоголізму як фонових явищ, які можуть спричиняти недостатність коштів та мотивувати жінку до злочинних дій;

- соціальна ізоляція жінки та недостатність спілкування, що може призвести до пошуку соціальної підтримки у певній злочинній групі за «будь-яку» ціну;

- відсутність належної соціальної допомоги та підтримки жінки у суспільстві під час вагітності, народження дитини, досягнення пенсійного віку тощо [2];

3) зовнішні причини та умови:

- збройні конфлікти та воєнні дії, які несуть значні та неконтрольовані прояви насильства, безпосередніми учасниками якого можуть ставати жінки;

– міграція (внутрішня та зовнішня) у випадку втрати місця проживання, житла або належних умов існування внаслідок воєнних дій та збройного конфлікту;

4) політичні та правові причини й умови:

– політичні конфлікти у владі за вплив, що призводять до нестабільності управління суспільством, відсутності вирішення проблем населення;

– поширення корупції, яка викликає нерівність у суспільстві, невпевненість жінок у результаті власних дій, потрапляння жінок у «корупційні пастки», образи та зневіри у можливості досягти чогось законним шляхом;

– знецінення законів та законодавства, якщо прийняті державою закони, в тому числі про захист жінок, не виконуються у повному обсязі чи не мають механізмів ефективної практичної реалізації [1];

5) ідеологічні причини та умови:

– наявність гендерних ролей і стереотипів, що можуть обмежувати можливості жінки і визначати для неї певну дозволена модель поведінки в суспільстві [2];

– наявність ідеологічних субкультур (наприклад, патріархальної), що передбачають обмеження жінки у правах та впливають на її статус у сім'ї.

Отже, за результатами проведеного кримінологічного дослідження, були виділені та розкриті основні групи детермінант жіночої злочинності, які визначають формування злочинної мотивації жінки у відповідь на негативні зовнішні фактори, що виникають в економічній, соціальній, військовій, політичній та ідеологічній сфері. Можна стверджувати, що проведення комплексного дослідження детермінант жіночої злочинності сприятиме розробці ефективних заходів її запобігання та профілактики.

Список використаної літератури

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. 32 с. Ст. 35.
2. Неживець О. М. Основні причини, умови та механізми, що детермінують злочинну поведінку жінок. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2012. № 3. С. 119–122.

3. Статистична інформація щодо кількості кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://new.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 24.10.2023).

Д. С. Півнів

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. А. Чуваков

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Нестабільна соціально-економічна ситуація, низький рівень правосвідомості та правової культури населення, насильство різних форм, скрутні життєві ситуації, неможливість нормальної життєдіяльності та збройний конфлікт у сукупності створюють сприятливі умови для розвитку торгівлею людьми не тільки на території незалежної України, а й на тимчасово окупованих територіях. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році загострило проблеми торгівлі людьми, які вийшли на новий рівень як у територіальному аспекті, так і виникненню нових форм цього тяжкого злочину.

Кримінальний кодекс України визначає об'єктивну сторону кримінального правопорушення як торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію [1, ст. 149].

Крім того окремі питання поводження на окупованих територіях з місцевим населенням також регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, які застосовуються під час збройних конфліктів та встановлюють права та обов'язки суб'єктів міжнародного права. Серед них варто відзначити Женевські конвенції, а саме, в контексті досліджуваної теми, Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни [2].

Після звільнення окупованих територій ставали відомі страшні обставини катування, насильства, вбивства окупантами людей

(як приклад, після деокупації частини Херсонської області). Крім того відомі випадки незаконного позбавлення волі («утримання на підвалі»), примус до вчинення різних дій (обслуговування окупаційних сил та інші дії, які в подальшому можуть бути класифіковані як допомога ворога або колабораційна діяльність) через залякування, побиття, застосування методів шантажу, трудова експлуатація у власних цілях.

Загалом, торгівля людьми на окупованих територіях набуває нових форм, які не притаманні мирному життю. Наприклад, примусове вивезення людей та неповнолітніх осіб з окупованих на територію Білорусі та російської федерації, насильницьке всиновлення дітей у російських сім'ях, незаконне утримання дітей на території держави-агресора. Ще у квітня 2022 року колишня Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Денісова Л. Л. зазначала, що громадяни України з Донецької та Луганської області без їхньої згоди відправлялись до Ростовської, Белгородської, Владимирської, Пензенської областей та в Крим [3].

Ще однією формою торгівлі людьми на окупованих територіях стає примусове використання населення у збройному конфлікті. Відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах [2, ч. 1 ст. 51]. Однак, незважаючи на це, громадян України, переважно чоловіків, які залишились на окупованих територіях, експлуатують (із застосуванням чи погрозою застосування насильства) шляхом використання у збройних конфліктах, виконання бойових завдань на користь ворога, які пов'язані із посяганням на державний суверенітет України. Тому такі дії можуть бути, водночас, класифіковані як воєнні злочини, так і злочини проти волі, честі та гідності особи.

Вважаємо за доцільне зазначити, що 21 жовтня 2023 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець на своїй офіційній сторінці у соціальній мережі Facebook повідомив, що «за 9 місяців цього року (2023 – прим. автора) в Україні встановлено вже 86 статусів осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Серед постраждалих: 33 чоловіків, 38 жінок, 8 дівчат і 7 хлопчиків. Проте ці цифри не відображають загальний стан справ у цій сфері» [4].

Проблема торгівлі людьми на окупованих територіях, враховуючи терористичний характер дій агресора, набуває великих масштабів і ускладнюються неможливістю фактичного перебування уповноважених органів на цих територіях та фіксації торгівлі людьми.

Отже, торгівля людьми на тимчасово окупованих територіях є чудовим фундаментом для порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина, що безпосередньо пов'язане з непідконтрольністю цих територій Україні та неможливістю запобіганню скоєнню таких злочинів шляхом запровадження та дотримання міжнародних стандартів у вказаній сфері.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n942> (дата звернення 03.11.2023).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.11.2023).
3. «Ми вже шукаємо понад 16 тисяч людей» – Денісова про воєнні злочини, зниклих безвісти та вивезених у РФ. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/232328-mi-vze-sukaemo-ponad-16-tisac-ludej-denisova-pro-voenni-zlocini-zniklih-bezvisti-ta-vivezenih-u-rf/> (дата звернення: 03.11.2023).
4. Лубінець Д. Людина – не товар, не можна її привласнювати чи використовувати у своїх цілях під впливом тиску чи обставин. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/dmytro.lubinets/posts/pfbid02KA2QrVy6JNqGxcWuu7WXyvoH4QR7PUFK3zppZcc2ZeJUFB1BmncCD8tcdYJVLNYZl> (дата звернення: 03.11.2023).

Т. В. Родіонова

к.ю.н., доц.

ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Українська держава щорічно через систему органів і установ виконання покарань пропускає тисячі громадян, при цьому значна частина усіх засуджених відчують на собі максимальний комплекс правообмежень під час відбування покарань. Однак відповідно до існуючої доктрини кримінально-правового впливу вважається,

що сама по собі ізоляція не в змозі досягти поставленої перед покаранням мети, тому до засуджених має також застосовуватись значний спектр різноманітних заходів впливу.

На сучасному етапі розвитку системи органів і установ виконання покарань одним із найважливіших напрямів діяльності є забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених, особливо тих, яким судом призначено покарання у вигляді позбавлення волі з метою убезпечення суспільства та можливості його нормального функціонування в контексті забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань.

Питання соціальної реабілітації останніми роками набувають особливо важливого значення при визначенні напрямів та способів запобігання злочинності. Соціальна реабілітація – це комплексний процес збереження, набуття чи відновленні засудженим або звільненим функцій та навичок, необхідних для законослухняного самостійного життя в суспільстві. Саме соціальна реабілітація засуджених в період відбування покарання полягає у формуванні в них норм, ідеалів, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, а також навичок, якостей, компетенцій, знань та вмій відповідно до певної моделі соціальної поведінки.

Найбільш розробленою проблема соціальної реабілітації нині є у галузі педагогіки та соціальних наук, в яких вона досліджувалась за кількома напрямками: як окрема галузь загальної педагогіки; як структурний компонент соціальної педагогіки; як складова спеціальної педагогіки; як один із напрямів галузі охорони здоров'я [1, с. 71].

За визначенням А. Г. Шевцова, є доволі складним, практично неможливим, виділення технології соціальної реабілітації в «чистому вигляді», адже заходи із соціальної реабілітації за своєю суттю містять психологічні, педагогічні, медичні, правові компоненти [2, с. 481].

В. Н. Наливайко представляє структуру ресоціалізаційного процесу як інтеграцію таких етапів: адаптація до умов виконання кримінального покарання і перевиховання; підготовка засудженого до звільнення; звільнення і соціальна адаптація до умов життя на волі [3, с. 10].

Деякі вчені зазначають, що ресоціалізація засуджених повинна проходити наступні стадії: 1) віднесення засудженого до одного

з умовних соціальних типів; 2) збереження соціально-корисних зв'язків засуджених; 3) виправлення засуджених; 4) підготовка засуджених до звільнення; 5) виключення або нейтралізація несприятливої дії навколишнього соціального середовища; 6) працевлаштування і побутовий пристрій за місцем проживання; 7) контроль за виконанням умов умовно-дострокового звільнення спеціалізованим державним органом [4, с. 131].

Саме соціальна реабілітація в період відбування покарання полягає у формуванні в них цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, а також навичок, якостей, знань та вмінь відповідно до певної моделі соціальної поведінки.

У період відбування покарання можна вести мову виключно про початковий етап (напрям) соціальної реабілітації, оскільки це зумовлено обмеженнями місць позбавлення волі, про те, що вона відбулася можна стверджувати лише після звільнення та усунення всіх чинників, які сформували злочинну поведінку особи. Після звільнення з місць позбавлення волі повинні запроваджуватись заходи, спрямовані на закріплення та практичне впровадження набутих в період перебування особи в умовах ізоляції навичок та вмінь. Звідси, можемо констатувати, що соціальна реабілітація включає у себе два основні етапи: 1) пенітенціарний, що полягає у формуванні в них норм, ідеалів, цінностей, компетенцій, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, перелік яких обмежений умовами перебування в ізоляції; 2) постпенітенціарний – розширення кола тих навичок, норм, цінностей, які необхідно сформувати для життя в суспільстві, реалізації відповідної моделі соціальної поведінки.

Оскільки пенітенціарний етап соціальної реабілітації пов'язаний, переважно, з впливом на особистісні якості засудженого, та їх корекцію, то постпенітенціарний етап більше зв'язаний зі зміною навичок певної поведінки та безпосереднім впливом на криміногенні фактори, вплив на які був унеможливлений під час перебування в умовах ізоляції. І саме на їх усунення й має спрямовуватись діяльність із соціальної реабілітації звільненого, подальшої роботи з ним.

Відповідно до КВК України, програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати можливості

виховної функції режиму відбування покарання, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі, самодіяльних організацій засуджених, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також залучення засуджених до самовиховання.

Нині на практиці робота з засудженими відбувається шляхом їх залучення до участі в програмах диференційованого виховного впливу на засуджених. Зазначене, передбачено наказом Мін'юсту від 16 травня 2016 р. № 1418/5 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 17 травня 2016 р. за № 727/28857) [5]. Згідно з цим наказом затвердили положення про наступні програми диференційованого виховного впливу на засуджених: «Освіта»; «Професія»; «Правова просвіта»; «Духовне відродження»; «Творчість»; «Фізкультура і спорт»; «Подолання алкогольної залежності»; «Подолання наркотичної залежності»; «Підготовка до звільнення».

Натомість жодних позитивних результатів участі в таких програмах, як і відповідності їх змісту потребам засуджених, не наводиться. Як немає й чітких алгоритмів або конкретних програм подолання виявлених криміногенних чинників, що є основною передумовою успішної соціальної реабілітації засуджених та звільнених.

Як у національних, так і у міжнародних дослідженнях наголошується, що безпосередньо, умови відбування покарання в місцях позбавлення волі, переважно, не сприяють виправленню та ресоціалізації, більшою мірою негативно впливають на особистість засуджених.

Різні види реабілітаційної діяльності, що повинні впроваджуватися щодо засуджених, є доволі вагомими, однак лише всі вони в комплексі можуть забезпечити ефективність системи реабілітації у цілому.

Список використаної літератури

1. Коношенко С. В. Теоретико-методичні основи реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 492 с.
2. Шевцов А. Г. Освітні основи реабітології : монографія. Київ : Леся, 2009. 483 с.

3. Наливайко В. С. Кримінологічні проблеми ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2000. 174 с.
4. Автухов К. А., Гель А. П., Колб О. Г. Права і законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.
5. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених : Наказ М-ва юстиції України від 16.05.2016 р. № 1418/5 : станом на 02.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

О. Г. Чекал

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. А. Чуваков

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки відновлення соціальних зв'язків із суспільством особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є пріоритетним напрямом діяльності кожної цивілізованої країни. Особливої уваги потребує можливість подальшого активного соціального життя неповнолітнього після скоєння кримінально караного діяння.

Під відновним правосуддям для неповнолітніх слід розуміти процес примирення у ході якого правопорушник та потерпіла особа приймають рішення про можливі варіанти усунення шкоди, заподіяної неповнолітнім та має на меті запобігти в майбутньому повторення скоєння правопорушення.

Україна наразі стикається зі складними викликами, оскільки в умовах воєнного стану завжди є порушення прав людини та зростає рівень злочинності, в тому числі серед неповнолітніх. Навіть такі обмеження, введені через воєнний стан, як комендантська година та відсутність можливості вільно пересуватись територією України – можуть спонукати на вчинення кримінального правопорушення.

З 2019 року по всій території України впроваджений пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які

є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», затверджена наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України. Зазначений проект, незважаючи на труднощі його реалізації в умовах воєнного стану – довів свою ефективність, адже, протягом 2019 – 2021 років 95 % неповнолітніх, які брали участь у Програмі, не вчинили повторних кримінальних правопорушень [1].

В рамках цього проекту передбачається застосування процедури медіації за допомогою посередника для врегулювання конфлікту шляхом укладення угоди про застосування Програми. Мета Програми полягає у тому, щоб надати можливість дитині усвідомити вчинене правопорушення, створити простір для конструктивного діалогу з потерпілим, відшкодувати завдану шкоду та створивши таким чином всі необхідні умови для ресоціалізації неповнолітнього злочинця – вивести його із кримінального процесу.

Зазначена Програма відновлення для неповнолітніх може бути застосована лише при сукупності всіх умов: наявності потерпілої сторони, якій завдано шкоду, вчинення неповнолітнім кримінального проступку або нетяжкого злочину вперше, визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення та надання згоди як потерпілого так і неповнолітнього на участь у Програмі [2, ст. 4].

Відновне правосуддя, як альтернатива традиційному судовому покаранню, набуває особливого значення в цьому контексті, воно спрямоване на відновлення відносин, реабілітацію та зменшення рецидиву серед неповнолітніх правопорушників. Відновне правосуддя сприяє підвищенню довіри до системи правосуддя у суспільстві, особливо в умовах воєнного конфлікту, де довіра до офіційних установ може бути підпорядкована сумнівам та стресу. У контексті військових дій впровадження відновного правосуддя для неповнолітніх набуває важливості, оскільки воно сприяє розбудові мирного суспільства та розвитку довіри між учасниками конфлікту.

Серед основних переваг застосування саме відновного правосуддя для неповнолітніх в умовах воєнного стану можна виділити наступні: зниження психологічного тиску на дитину у зв'язку з участю посередників програми (медіатор, психолог тощо) та зменшенням часу спілкування з представниками правоохоронних органів та суду; скорочення витрат бюджетних коштів

на судовий розгляд; врахування специфіки конфлікту, оскільки відновне правосуддя дозволяє враховувати специфічні аспекти військового конфлікту, такі як тиск на неповнолітніх та їхнє залучення до дій, які вони могли не усвідомлювати; відновлення відносин між неповнолітнім та потерпілою особою, за участі останнього у перевихованні правопорушника та відновленні зв'язків з суспільством; при участі в Програмі громадських організацій та соціальних служб неповнолітнього залучають до суспільно корисних робіт, які сприяють виправленню поведінки останнього; підвищується рівень обізнаності про медіацію як інструмент розгляду кримінальних справ згідно з принципами відновного правосуддя зниження рівня рецидиву серед неповнолітніх правопорушників.

Через військову агресію російської федерації проти України відновне правосуддя стикнулось з рядом проблем, оскільки не всі зможуть прийняти участь в Програмі. Майже половина усіх кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми, є правопорушеннями проти власності. Відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX кримінальні правопорушення, передбачені статтями 185, 186, 187, 189, 191 Кримінального кодексу України тепер мають бути кваліфіковані як тяжкі та особливо злочини [3]. Також чинним кримінальним законодавством вчинення правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану є обставиною, яка обтяжує покарання [4, ст. 67].

Так, на нашу думку, зазначені обставини призводять до того, що станом на сьогодні відновне правосуддя щодо неповнолітніх в Україні в умовах воєнного стану належно не функціонує, що у свою чергу порушує принцип забезпечення прав та інтересів дитини та не дозволяє забезпечити право дитини на безпеку, зокрема психологічну.

Список використаної літератури

1. Відновне правосуддя для неповнолітніх в умовах воєнного стану: як працює Програма та що змінилось. *Міністерство юстиції України* : вебсайт. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/novyyny/4298-vidnovne-pravosuddia-shchodo-nepovnlitnikh-v-umovakh-voiennoho-stanu-iak-pratsuiue-prohrama-ta-shcho-zminylos> (дата звернення: 03.11.2023).

2. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 03.11.2023).
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 03.11.2023).
4. Кримінальний Кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.11.2023).

О. А. Чуваков

д.ю.н., проф.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА» У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Національна безпека, як і безпека в цілому, становить собою одну з основних, пріоритетних категорій соціально-політичної життєдіяльності сучасного українського суспільства, що знаходить своє вираження як у науково-теоретичних дослідженнях, так і в практичній сфері державного управління, забезпечення інформаційної, економічної й екологічної безпеки, а також в інших сферах розвитку нашої державності.

Такий стан речей багато в чому визначає існуючу об'єктивну дійсність, яка характеризується глобальним зростанням науково-технічного прогресу, стрімким розвитком гуманітарних і природничих наук, збільшенням політичної активності мас, що сприяє виникненню реальних загроз як внутрішній, так і зовнішній безпеці держави. Загострення різних суперечностей у масштабах світового співтовариства створює людству достатню кількість політичних, соціальних, ідеологічних, економічних і екологічних криз, що безпосередньо відображається на крихкості й уразливості нашого буття. У таких умовах проблема створення ефективної системи у сфері охорони безпеки особистості, суспільства і держави є однією з найбільш пріоритетних у сучасній Україні.

У діючому Законі України «Про національну безпеку України» законодавцем під «національною безпекою» розуміється – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних [1, ст. 1, п. 9].

Поняття «національна безпека», по суті, не розроблено в теорії кримінального права. Певні спроби на розкриття його змісту містяться в одному з виступів першого Президента України Л. М. Кравчука: «В новому, широкому розумінні національну безпеку України визначаємо як стан захищеності життєво важливих інтересів особи (громадянина України), народу України в цілому і власне Української держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [2, с. 73].

Як відомо, категорію «національна безпека» відносять до міждисциплінарних [3, с. 4] чи інтегративних понять [4, с. 108], що використовуються у досить широкому колі наук: юридичних, економічних, математичних і військових, у політології, теорії міжнародних відносин, конфліктології та в спеціальних оперативних дисциплінах [5, с. 84]. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним. Відповідно, слід погодитись з тезою, що національна безпека України є багатограним, багатоаспектним, системним явищем [6, с. 4].

Така позиція була визнана дискусійною Г. В. Новицьким, який дійшов висновку, що «Проблема не в тому, що національна безпека є динамічним процесом. Проблема в тому, що національна безпека може досліджуватися з позицій досить широкого спектра гуманітарних і технічних наук. Кожна з цих наук, досліджуючи конкретну складову національної безпеки, може сформулювати власне визначення поняття «національна безпека» і, відповідно, оперувати ним. Намагання ж сформулювати згадане визначення в настільки загальному вигляді, щоб задовольнити всі можливі в сучасній науці підходи, є, з одного боку, безперспективними, а з іншого – абсолютно не потрібними, оскільки подібне визначення не можна застосувати в конкретних галузях і сферах науки» [5, с. 46].

Тому, питання про зміст поняття «національна безпека» в цьому контексті є спірним. По-перше, яку безпеку слід мати на увазі: держави, суспільства, окремих осіб? По-друге, чи стосується національна безпека захисту прав та інтересів лише українського народу, його державних та громадських утворень і діячів,

чи вона поширюється на захист прав та інтересів того, хто називається «народ України». Головний аргумент на користь цього підходу: без гарантії безпеки всіх націй, які проживають на території України, не може бути гарантована безпека українського народу.

Отже, слід зазначити, що змістом національної безпеки є корінні, основоположні інтереси забезпечення державності українського народу, його самобутнього розвитку, гідного існування в європейській і світовій цивілізації.

З чого випливає, що в процесі розробки концепції національної безпеки, як системи науково-теоретичного й офіційно регламентованого розуміння про комплекси заходів і засобів, необхідних для ефективного охорони життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, встановлення ступеня небезпеки існуючих загроз зазначеним благам, а також рівня розробленості методики їх охорони, необхідно сформулювати визначення національної безпеки.

З урахуванням досліджених теоретичних положень про поняття «національна безпека», а також відповідно до законодавчого трактування розглянутого терміна можна констатувати, що національна безпека України – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, гарантований ефективно функціонуючим державним механізмом із забезпечення і реалізації таких інтересів, що сприяє сталому розвитку суспільства, своєчасному виявленню, запобіганню і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам.

Таким чином, визначення понятійного апарата, сутності національної безпеки України дозволяє визначити коло суспільних відносин, суспільних інтересів, що можуть бути узяті під охорону діючим кримінальним законодавством України.

Список використаної літератури

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Т-во «Знання», 2000. 771 с.
3. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: Теорія і практика : автореф. дис. ... докт. наук з держ. управління : 25.00.01. Київ, 2004. 40 с.

4. Ліпкан В. А. Основи права національної безпеки. *Право України*. 2009. № 1. С. 108–116.
5. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2008. 496 с.
6. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 18 с.

РОЗДІЛ 5

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ПРИВАТНОПРАВОВІЙ СФЕРІ

О. В. Байло
к.ю.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ ЙОГО ГІДНОСТІ

Відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Зазначеному праву кореспондує обов'язок держави не тільки утримуватися від посягань на гідність людини і громадянина, але й забезпечити ефективний захист кожному від посягань на гідність з боку третіх осіб.

У трудових правовідносинах цей обов'язок держави виражається у забезпеченні права працівника на захист його гідності від протиправних дій (бездіяльності) з боку роботодавця та інших працівників.

Ратифікувавши Законом від 14 вересня 2006 року Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 року, Україна взяла на себе зобов'язання вважати обов'язковими пункти 1, 2 статті 26 «Право на гідне ставлення на роботі», в якій йдеться про забезпечення Сторонами ефективного здійснення права всіх працівників на захист їхньої гідності на роботі.

Право працівника на захист гідності є комплексним за своєю структурою і включає право працівника на захист від мобінгу, право на захист персональних даних і право на захист недоторканості приватного життя.

16.11.2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», яким власне було закріплена дефініція

поняття мобінг, як «систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність» [1].

Безумовно, вчинення мобінгу у будь-якій формі будь-яким суб'єктом трудових правовідносин заборонено. Серед новел законодавства варто відзначити про те, що вчинення мобінгу тягне накладання адміністративних стягнень як на працівника, який вчинив мобінг, так і на фізичну особу – підприємця, що використовує найману працю, так і на посадову особу юридичної особи; визначено обов'язок роботодавця здійснювати інформаційні, навчальні та організаційні заходи щодо запобігання та протидії мобінгу; відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівнику провадиться в тому числі внаслідок мобінгу.

Вивчення судової практики щодо забезпечення права працівника на захист його гідності свідчить про недосконалий механізм реалізації. Перш за все, варто відзначити про те, що «за оцінками фахівців, принаймні 53,03 % від загальної кількості європейських працівників бодай один раз стикались із мобінгом протягом свого професійного життя (до вибірки належить і Україна) [2]. Проте в межах нашої держави статистика щодо фіксування випадків мобінгу не ведеться.

Попри доволі високий рівень залученості суб'єктів трудових правовідносин у мобінг спостерігається доволі низький рівень звернення до судового захисту.

Так, відповідно до положень КЗпП «особи, які вважають, що вони зазнали мобінгу (цькування), мають право звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або до суду» [3, ст. 2²]. Серед способів захисту від мобінгу можна визначити такі як визнання такого факту та його усунення та відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок мобінгу.

Відсутність належного галузевого захисту трудових прав викликає низку труднощів для працівників. Так, серед судових рішень по справі про визнання факту вчинення мобінгу в більшості випадків прослідковується думка про недоведеність позовних вимог у зв'язку із відсутністю судового рішення, що набрало законної сили, про притягнення за ст. 173–5 Кодексу України про адміністративні правопорушення до адміністративної відповідальності.

У літературі зустрічаються погляди і про доцільність посилення адміністративної відповідальності за мобінг та криміналізації таких діянь. Так, на думку Т. В. Михайліної та Л. П. Амелічевої варто «доповнити Кримінальний кодекс України нормою, частина 1 якої встановлювала б кримінальну відповідальність за «мобінг (цькування), якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки, або вчинені службовою особою, або вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною 2 статті 173–5 Кодексу України про адміністративні правопорушення». Частиною 2 цієї статті доцільно встановити кримінальну відповідальність за «ті ж самі діяння, якщо вони спричинили особливо тяжкі наслідки» [3, с. 231].

Отже, ефективність позитивних змін у національному законодавстві у сфері праці, які спрямовані на детермінізм мобінгу та боротьбу із ним в Україні, може бути дискредитована недосконалістю механізму реалізації права працівника на захист його гідності, в тому числі від мобінгу.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#n8>
2. Mobbing and harassment: staffordshire university. URL: <https://www.staffs.ac.uk/students/support/equality-diversity-inclusion/equalityisues/bullying-and-harassment>
3. Кодекс законів про працю України : затверджено Законом УРСР від 10.12.1971, № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50 (Додаток). С. 375.
4. Михайліна Т. В., Амелічева Л. П. Новели юридичної відповідальності за мобінг у контексті прав людини на особисте життя та належні безпечні і здорові умови праці. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 36. С. 225–233.

Н. М. Булат
PhD (Право), доц.

ПІДХОДИ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ СХОЖОСТІ ДОМЕННОГО ІМЕНІ ТА ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ П. 4(А)(І) «ЄДИНОЇ ПОЛІТИКИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ПРО ДОМЕННІ ІМЕНА»

Популярним механізмом захисту від недобросовісної реєстрації та використання доменних імен є «Єдина політика вирішення спорів про доменні імена» (“Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy”, далі – UDRP), затверджена Інтернет-корпорацією з призначення імен і номерів (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, далі – ICANN) [1]. UDRP застосовується в арбітражних установах, акредитованих ICANN, серед яких – Центр арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – Центр арбітражу та медіації VOIB) [2].

Відповідно до п. 4(а) UDRP власник торговельної марки для задоволення своїх вимог має довести три умови: 1) доменне ім’я є тотожним (схожим до ступеня змішування) із відповідною торговельною маркою; 2) реєстрант доменного імені не має щодо нього прав і законних інтересів; 3) доменне ім’я зареєстроване та використовується недобросовісно [1, п. 4(а)]. Раніше нами приділялася увага аналізу другої та третьої умов [3]. Водночас перша умова також може викликати складнощі на практиці. Метою статті є аналіз підходів до встановлення схожості доменного імені та торговельної марки. Для цього звернімося до практики Центру арбітражу та медіації VOIB.

Відповідно до “WIPO Jurisprudential Overview 3.0” (документа, що є результатом узагальнення практики Центру арбітражу та медіації VOIB з вирішення доменних спорів) для встановлення, чи є доменне ім’я тотожним (схожим до ступеня змішування) з торговельною маркою, на практиці відбувається порівняння доменного імені зі словесною частиною відповідної торговельної марки, щоб оцінити, чи можливо впізнати торговельну марку в доменному імені [4, с. 20].

За загальним правилом при встановленні схожості береться до уваги лише словесна частина торговельної марки, проте графічні елементи можуть враховуватись у виняткових випадках (наприклад, коли доменне ім'я відтворює у буквеній формі відповідний графічний елемент) [4, с. 24].

Варто зауважити, що у разі, коли торговельну марку можна впізнати в доменному імені, додавання в доменному імені інших термінів (загальноживаних слів, географічних назв, торговельних марок третіх осіб, негативних термінів) не має впливати на встановлення схожості [4, с. 22, 27–28]. Наприклад, доменні імена “revloncosmetics.info”, “revlononline.info” та “revlonstore.info” були визнані схожими з торговельною маркою “Revlon” [5].

Також, якщо в доменному імені представлена словесна частина торговельної марки, написана з очевидною помилкою, таке доменне ім'я визнається схожим з торговельною маркою [4, с. 23]. Прикладом можуть слугувати торговельна марка “Google” та доменне ім'я “googla.com.ua” [6].

Аналогічно – доменне ім'я, яке складається з перекладу або транслітерації торговельної марки, зазвичай вважається ідентичним або схожим до ступеня змішування з такою торговельною маркою, якщо торговельна марка або її варіант включена в доменне ім'я або іншим чином розпізнається в ньому завдяки такому перекладу/транслітерації [4, с. 29].

Зазвичай домени верхнього рівня в доменному імені не беруться до уваги при встановленні схожості між доменним ім'ям і торговельною маркою [4, с. 26]. Так, домен верхнього рівня може мати значення тільки при встановленні добросовісності чи недобросовісності реєстрації та використання доменного імені [4, с. 26]. Водночас, коли домен верхнього рівня разом з приватним доменом відтворює відповідну торговельну марку, можливо враховувати доменне ім'я в цілому (включно з доменом верхнього рівня) для визначення схожості з торговельною маркою [4, с. 26]. Прикладом є справа *Tesco Stores Limited v. Mat Feakins*, де Центр арбітражу та медіації BOIB встановив схожість доменного імені “tes.co” з торговельною маркою “Tesco”, врахувавши домен верхнього рівня при порівнянні [7].

У деяких справах, коли неможливо однозначно встановити схожість доменного імені та торговельної марки, можна брати до уваги зміст вебсайту [4, с. 30].

Отже, для задоволення вимог заявника за правилами UDRP обов'язковим є встановлення тотожності (схожості) між доменним ім'ям і торговельною маркою. При цьому Центр арбітражу та медіації ВОІВ, який уповноважений розглядати спори відповідно до UDRP, виробив певні підходи, що є корисними при вирішенні питання про наявність (відсутність) схожості між доменним ім'ям і торговельною маркою на практиці: схожість у випадках поєднання словесної частини торговельної марки з іншими термінами, написання торговельної марки з помилкою, перекладу чи транслітерації, можливість у певних випадках брати до уваги при порівнянні такі особливості, як графічні елементи торговельної марки, домен верхнього рівня, зміст вебсайту. На нашу думку, ці підходи можуть бути корисними для встановлення схожості між доменним ім'ям і торговельною маркою під час розгляду доменних спорів в українському судочинстві.

Список використаної літератури

1. Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy : Approved by ICANN on October 24, 1999. URL: <https://www.icann.org/resources/pages/policy-2012-02-25-en> (last accessed: 26.10.2023).
2. List of Approved Dispute Resolution Service Providers. URL: <https://www.icann.org/resources/pages/providers-6d-2012-02-25-en> (last accessed: 26.10.2023).
3. Булат Н. М. Ключові положення Єдиних правил розгляду спорів про доменні імена та практика їх застосування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 73–82.
4. WIPO Overview of WIPO Panel Views on Selected UDRP Questions, Third Edition (“WIPO Overview 3.0”) (including additional filing resources). World Intellectual Property Organization, 2017. 148 p.
5. ADMINISTRATIVE PANEL DECISION “Revlon Consumer Products Corporation v. Domain Manager, PageUp Communications”, Case No. D2003-0602 / WIPO Arbitration and Mediation Center. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2003/d2003-0602> (last accessed: 26.10.2023).
6. РІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ КОМІСІЇ “Google LLC проти Александр Дмитрович Бутенко», Справа № DUA2020-0009 / WIPO Arbitration and Mediation Center. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/domains/search/text.jsp?case=DUA2020-0009> (last accessed: 26.10.2023).

7. ADMINISTRATIVE PANEL DECISION “Tesco Stores Limited v. M. F.”, Case No. DCO2013-0017 / WIPO Arbitration and Mediation Center. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/domains/search/text.jsp?case=DCO2013-0017> (last accessed: 26.10.2023).

О. О. Волошкевич

асп.

науковий керівник: к.ю.н. О. В. Толкаченко

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОНУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКАХ УКРАЇНИ

Біосферні заповідники є науково-дослідними природоохоронними установами міжнародного значення, які створюються з метою дослідження природних процесів та збереження в природному стані типових та унікальних природних комплексів, екологічного моніторингу навколишнього природного середовища, розробки наукових засад охорони природи, організації раціонального використання природних ресурсів та екологічної освіти населення. Тому, відіграючи важливу роль у збереженні біорізноманіття, біосферні заповідники стають і фундаментальною ланкою в системі раціонального природокористування.

Природокористування – це система заходів з освоєння, використання, відновлення, перетворення та охорони природного середовища і природних ресурсів [1, с. 346]. Згідно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» «використання природних ресурсів в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального використання» [2, ст. 38, а. 1], що передбачає відповідальне, збалансоване та раціональне використання природних ресурсів в інтересах сталого розвитку особливо цінних територій. Слід зазначити, що на території біосферних заповідників впроваджуються обидва види використання.

Важливою особливістю природокористування в біосферних заповідниках є те, що воно відбувається відповідно до функціонального зонування території і режиму кожної зони. Режим заповідної

зони (суворої охорони), згідно Закону «Про природно-заповідний фонд України» «визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників» [3, ст. 18]. В ній «забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти» [3, ст. 16].

Основні види природокористування в біосферних заповідниках здійснюються в буферній та антропогенній зонах, рідше в зоні регульованого заповідного режиму. В антропогенній зоні обмеження щодо природокористування є мінімальними. Так, наприклад, на території Дунайського біосферного заповідника в цій зоні розташовані сади та городи, здійснюються масштабне промислове рибальство, зимова заготівля очерету, лісівництво, розведення риби в ставках і випас худоби. Є навіть глибоководний судовий хід «Дунай-Чорне море» з постійними днопоглиблювальними роботами, порт «Усть-Дунайськ», функціонує піщаний кар'єр.

Існує досить значна правова проблема щодо режиму саме заповідної зони, враховуючи, що тут «забороняється будь-яка господарська та інша діяльність» [3, ст. 16]. Необхідно прийняти до уваги, що існують окремі традиційні види природокористування, які мають надзвичайне велике середовищеутворююче значення для збереження екосистеми в тому стані, в якому її заповідали при утворенні біосферного заповідника. В першу чергу це випас худоби, який необхідно зберігати для попередження заростання цінних ділянок степу чагарниками та деревами, що дуже актуально для Асканії-Нова. В даному випадку свійські тварини виконують роль диких копитних, які раніше мешкали на цих територіях. Аналогічна роль випасу і у водно-болотних угіддях для збереження цінних лучних ділянок з їх великим біорізноманіттям для попередження заростання агресивним видом – очеретом, що актуально для Дунайського біосферного заповідника. Подібну роль має і традиційне викошування рослинності на таких територіях. Заборона випасу та інших видів вилучення рослинності призводить до того, що досить швидко формується інша, менш цінна екосистема, ніж та, яку заповідали.

В Законі України «Про природно-заповідний фонд України» режим різних зон біосферних заповідників описаний дуже

лаконічно і не враховує значні специфічні відмінності заповідників в режимі їх охорони та природокористуванні [3, ст. 18]. Так, наприклад, біосферні заповідники – гірський лісистий Карпатський, степовий Чорноморський з великою ділянкою моря та Дунайський з величезними водно-болотними угіддями, дуже відрізняються. При організації біосферних заповідників на територіях, які передаються їм у постійне користування, як правило, створюються саме заповідні зони, в яких «забороняється будь-яка господарська та інша діяльність» [3, ст. 16]. В результаті виникають різні проблемні і конфліктні ситуації. Так, наприклад, всесвітньо відомі вольєри з різноманітними тваринами в біосферному заповіднику «Асканія-Нова» розташовані в заповідній зоні, де на сьогоднішній день здійснюється господарська діяльність. На протязі майже 40 років в заповідній зоні Дунайського біосферного заповідника (яка раніше була природним заповідником) здійснювалося промислове рибальство, передбачене при організації заповідника та закріплене в Положеннях як про природний, так і про біосферний заповідник. Це протирічило вищезазначеному режиму заповідної зони, викликало багато проблем, починаючи зі скарг, закінчуючи судовими процесами, що в свою чергу призвело до перезонування біосферного заповідника та відобразилося в Положенні і в Проекті організації території та охорони його природних комплексів.

При цьому, згідно програми Літопису природи для заповідників і національних парків, затверджених Мінприродою України і НАН України, заповідна зона біосферного заповідника повинна ще і займати понад 33–50 % території заповідника, в залежності від ступеню стабільності екосистем та рівня антропогенних перетворень природних ландшафтів у відповідній фізико-географічній зоні [4, п. 8.13–8.15].

У частині другій ст. 18 Закону України «Про природно-заповідний фонд» закріплено: «у межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включені регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони, встановлених цим Законом» [3, ст. 18]. Визначення такої зони дано лише одним реченням, а категорії об'єктів ПЗФ, які можуть до неї входити, мають зовсім різні режими охорони – від суворого

в заповідних урочищах до зонування території в ландшафтних парках. Тому доцільним, на наш погляд, є розширення поняття зони регульованого заповідного режиму.

Варто зазначити, що тривають дискусії щодо необхідності розширити і більш деталізувати режими зон біосферних заповідників в існуючому законі або додати нові з урахуванням специфіки цих об'єктів. В вищезазначеній програмі Літопису 2002 р. закріплено, що «на основі наукових обґрунтувань заповідна зона може поділятися на дві підзони – абсолютної та регульованої заповідності» [4, п. 8.4]. Абсолютно заповідний режим застосовується для екосистем, які не потребують втручання і можуть самостійно екологічно збалансовано розвиватися в недоторканому стані. Регульовано заповідний режим застосовується для екосистем, в яких при абсолютно заповідному режимі відбуваються небажані негативні природні або антропогенні зміни, що призводять до деградації заповідних екосистем чи їх компонентів. Така конкретизація в законі вкрай необхідна, проте втілити її поки що не вдалося.

Треба наголосити, що в наукових кругах пропонується ще один варіант вирішення питань зонування біосферних заповідників, який є, на наш погляд, досить вдалим. Це прийняття окремого закону, в якому буде детально враховано специфіку біосферних заповідників, в тому числі, і з огляду на існуючі проблеми зонування та їх впливу на природокористування. Для порівняння, в Румунії по транскордонному резервату «Дельта Дунаю» прийнятий окремий Закон, який враховує всю специфіку його діяльності на площі 600 тис. га, що складає 2,5% території держави, де знаходиться зона екологічної реконструкції, куди віднесені території колишніх ставків, чеків, садів, городів, які необхідно відновлювати.

Список використаної літератури

1. Мусієнко М. М., Серебряков В. В., Брайон О. В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. Київ : Т-во Знання ; КОО, 2002. 550 с. URL: <https://archive.org/details/ekolohiia2002/page/346/mode/2up>
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>

4. Про затвердження Програми Літопису природи : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 25.11.2002 р. № 465/430. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v465_737-02#Text

В. В. Криворучко

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. С. М. Клейменова

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ РЕКЛАМНИХ ПОСЛУГ

Сучасний світ насичений великою кількістю інформації та споживчими можливостями, а реклама стала ключовим інструментом для підтримки продуктів та послуг, а також створення нових брендів та конкуренції. В наш час реклама переповнює всі сфери повсякденного життя, пов'язуючи між собою виробників і споживачів, підприємства та клієнтів. В розумінні Закону України «Про рекламу»: «реклама – інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтере́с щодо таких особи чи товару» [1, ст. 1].

Хоча в наш час реклама користується великою популярністю, рекламодавці, розповсюджувачі/розробники реклами, а також замовники часто допускаються грубої помилки не укладаючи договорів, що закріплюють умови їхньої співпраці, що іноді спричиняє чимало неприємностей та наслідків для кожної із сторін зобов'язання. Саме у зв'язку з тим, що відносини з надання рекламних послуг починаються з укладання договору, останній потребує відповідної уваги та правового регулювання з боку, як сторін договору, так і законодавців та юристів.

Варто зазначити, що сучасне цивільне законодавство не містить такої групи договорів як договір про надання рекламних послуг, що суттєво впливає на процес формування та оформлення такого договору. Враховуючи відсутність в законодавстві вказаного виду договору, відсутній й спеціальний перелік істотних умов до нього, а також його обов'язковий зміст. У зв'язку з вищевикладеним, до договору про надання рекламних послуг, на сьогодні, належить

застосовувати не лише положення глави 63 Цивільного кодексу України «Послуги. Загальні положення», а і загальні вимоги договірної права [2, ст. 901].

Договір про надання рекламних послуг (реklamний договір) є юридичною угодою між двома сторонами, де одна сторона (розповсюджувач або постачальник рекламних послуг, виконавець) зобов'язується надавати рекламні послуги іншій стороні (клієнтові, рекламодавцю, замовнику) з метою просування продуктів, послуг або бренду. Договір регулює всі аспекти рекламної діяльності (кампанії), включаючи обсяг робіт, терміни, вартість, права та обов'язки сторін, інтелектуальну власність, конфіденційність, контроль якості та інші умови співпраці.

Основною метою договору про надання рекламних послуг є забезпечення ефективної рекламної діяльності, яка сприяє досягненню цілей замовника, таких як збільшення продажів, підвищення впізнаваності бренду, залучення нових клієнтів тощо. Договори цієї природи можуть бути дуже різноманітними та включати в себе різні види рекламних послуг, від друкованої реклами до рекламних кампаній в Інтернеті та соціальних мережах.

Саме з огляду на зазначене, вказаний вид договорів про надання послуг має досить багато особливостей та умов регулювання.

Так, предметом договору про надання послуг є процес надання послуги, що не передбачає досягнення матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності. Якщо внаслідок надання послуги й створюється матеріальний результат, то він не є окремим, відділним від послуги як нематеріального блага, об'єктом цивільних прав, через що відповідний результат не є обігоздатним сам собою. [3, с. 5] Предметом договору про надання рекламних послуг в мережі інтернет можуть виступати послуги зі створення, налаштування, помісячного ведення рекламної кампанії (обслуговування), розповсюдження реклами.

Один з основних аспектів договору надання рекламних послуг – це визначення змісту та умов співпраці, чіткого визначення прав та обов'язків кожної із сторін. Такий договір повинен чітко визначати види рекламних послуг, їхню тривалість, способи подання та місце публікації чи розповсюдження. Конкретний перелік таких послуг обов'язково повинен бути деталізований та визначений

договором або додатком до нього, який буде невід'ємною частиною договору.

Угода також може включати умови щодо інтелектуальної власності, правил користування рекламними матеріалами, а також контролю якості та звітності. Оскільки рекламні кампанії часто містять конфіденційну інформацію, договори надання рекламних послуг повинні містити положення про захист конфіденційної інформації та відповідні обов'язки сторін. З огляду на зростання обробки персональних даних, вказані договори також повинні враховувати вимоги щодо захисту цих даних відповідно до законодавства та можливість їх використання за певних умов та в певний період.

Також одним з ключових моментів таких договорів є можливість будь-якої із сторін у разі порушення умов договору вимагати відшкодування збитків. Договір має передбачати відповідальність сторін за неналежне виконання умов угоди. Замовник та виконавець послуги повинні забезпечити взаємні гарантії, що гарантують відповідність рекламних послуг умовам договору та звільнення від відповідальності у випадку обставин непереборної сили або інших непередбачуваних обставин.

Крім того, договори про надання рекламних послуг також можуть містити положення щодо дотримання стандартів та етичних норм реклами. Вони можуть містити вимоги щодо відповідності рекламних матеріалів законодавству та обмежень реклами в певних сферах, а також вимоги щодо обмежень реклами в певних сферах, таких як медицина, алкоголь, тютюн та інші.

Договори надання рекламних послуг повинні містити положення про умови завершення зобов'язання та процедури вирішення спорів. Це може включати в себе регламентацію розірвання договору, судові процедури або ж процедури переговорів та інші методи вирішення конфліктів.

Важливу роль відіграє також законодавство України про рекламу, яке на даному етапі розвитку технологій, суспільства та правових норм має безліч «білих плям», які потребують детального та досконалого вивчення, з метою подальшого закріплення певних новел на законодавчому рівні, в тому числі й щодо особливостей договорів про надання рекламних послуг.

Таким чином, особливості договорів про надання рекламних послуг включають визначення обсягу робіт, умови виконання, вартість, відповідальність сторін, конфіденційність і дотримання стандартів реклами. Завдяки договорам про надання рекламних послуг сторони мають можливість чітко визначити свої права та обов'язки, що сприяє успішному проведенню рекламної діяльності та досягненню цілей замовника. Договір про надання рекламних послуг – це не лише юридичний документ, але і інструмент для досягнення ефективних та впливових рекламних кампаній. Саме правильно оформлений та виконаний договір створює основу для успішної співпраці, сприяє досягненню цілей та підвищенню якості рекламної діяльності будь-якої із сторін.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4305>
2. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського від 7 липня 2022 року у справі № 910/1801/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105178962>

М. С. Федорко
ст. викладач

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ІНСТИТУТУ ЗАПЕВНЕНЬ ПРО ОБСТАВИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Запевнення про обставини є новою договірною конструкцією, що була запроваджена у Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) у зв'язку з прийняттям Закону «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 року. Відповідно до статті 650¹ ЦК України «сторони можуть погодити перелік запевнень, що надаються стороною або сторонами щодо обставин, які мають значення для укладення, виконання або припинення такого договору. Сторона, яка умисно або з необережності надала

іншій стороні неправдиві запевнення про обставини, що мають значення для укладення, виконання або припинення договору, зобов'язана відшкодувати стороні, яка покладалася на такі запевнення, збитки, завдані у зв'язку з неправдивістю таких запевнень, якщо інше не передбачено договором» [1, ст. 650¹].

Практичне значення запевнень про обставини полягає в оптимізації часових та грошових ресурсів, адже, у зв'язку з наданням запевнення/запевнень, відпадає необхідність з'ясування певних фактів, які мають значення для будь-якої стадії договірної зобов'язання. Так, запевнення про обставини можуть надаватися щодо предмета договору, тобто сторона повідомляє про характеристики предмета договору, відсутність обтяжень, обмежень, заборон на відчуження з боку третіх осіб. Також запевнення про обставини можуть надаватися щодо змісту самого договору, зокрема, запевнення в тому, що для вчинення правочину отримано всі необхідні дозволи, згоди, відмови від використання переважного права купівлі; про те, що виконавчий орган юридичної особи має всі необхідні повноваження на укладення договору та інше.

З часу впровадження інституту запевнень про обставини у ЦК України, судова практика України поповнилась нечисельними судовими актами, в яких суд бере до уваги положення щодо запевнень про обставини [2; 3]. Проте, ані в мотивувальній частині, ані в резолютивній частині відповідних судових актів, положення щодо запевнень про обставини та їх правові наслідки у спірних договорах не знаходять розвитку, а норми ст. 650¹ ЦК України свого застосування, а в окремих випадках, застереження про які йдеться у рішенні суду, з посиланням на ст. 650¹ ЦК України [4], взагалі не мають відношення до запевнень про обставини у розумінні ст. 650¹ ЦК України.

Таке становище зумовлено, на нашу думку, фрагментарністю положень ст. 650¹ Цивільного кодексу України, суперечливою правовою природою, відсутністю узагальнення судової практики з питань застосування запевнень про обставини.

Виходячи зі змісту положень ч. 2 ст. 650¹ ЦК України можна дійти висновку, що у разі, якщо у діях сторони, яка надала неправдиві запевнення про обставини присутня вина, то можуть настати певні правові наслідки. Диспозитивність зазначеної норми, дозволяє

стверджувати, що такі наслідки не обмежуються лише відшкодуванням збитків. На нашу думку, правові наслідки можуть також полягати у сплаті неустойки або розірванні договору.

Вважаємо, що конструкція запевнень про обставини надає захист стороні, якій надано такі запевнення, лише у разі її добросовісності. Отже, у разі, якщо сторона яка отримала запевнення від самого початку знала про недостовірність такого запевнення або не могла не знати про неправдивість запевнення, такій особі має бути відмовлено у захисті.

Аналіз ч. 1 ст. 650¹ ЦК України дозволяє виявити наявність окремих ознак деліктної природи конструкції запевнення про обставини, оскільки відповідальність особи, яка надала неправдиві відомості настає незалежно від форми вини. Проте, диспозитивність норми ч. 2 ст. 650¹ ЦК України, про яку зазначалося вище, дозволяє застосовувати альтернативний спосіб захисту, зокрема, неустойка, відмова від договору та його розірвання, що нівелює висновок про деліктну природу запевнень про обставини.

Оскільки, особа може навмисно надати неправдиві запевнення про обставини, викликає запитання співвідношення положень ст. 650¹ ЦК України з положеннями ст. 230 ЦК України, відповідно до якої, «в разі якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним» [1, ст. 230]. Зіставлення положень ст. 230 та ст. 650¹ ЦК України дозволяє дійти висновку, що ст. 650¹ надає стороні, яка поклалася на запевнення про обставини ширші можливості захисту своїх порушених прав, адже, дозволяє застосувати правові наслідки не тільки у разі навмисного введення в оману, а й у разі коли неправдиві запевнення було надано з необережності.

Крім того, положення ст. 650¹ ЦК України не закріплюють пов'язаності правових наслідків надання недостовірних запевнень із визнанням договору недійсним, на відміну від положень ст. 230 ЦК, відповідно до якої правочин визнається судом недійсним. Зазначене дозволяє виявити переваги застосування положень ст. 650¹ ЦК України, адже сторона, яка отримала недостовірне запевнення про обставини не завжди зацікавлена у недійсності договору, оскільки це зумовить повернення всього отриманого

за правочином. Також обман може не підірвати інтерес до договору в цілому, тому у разі, коли адресат недостовірних запевнень має інтерес у збереженні договору, він може застосувати положення ст. 650¹ ЦК України про відшкодування збитків, не анулюючи при цьому договір.

Порівнюючи категорії «запевнення про обставини» та «зобов'язання», можна дійти висновку, що вони є подібними за правовими наслідками їх порушення. Так, відшкодування збитків, як й сплата неустойки, або розірвання договору є правовими наслідками порушення зобов'язання рівно, як й порушення запевнень про обставини або їх неточність є підставою для застосування зазначених санкцій. Проте, сутність та мета досліджуваних категорій є різними. Відповідно до ст. 609 ЦК України «Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1, ст. 609].

Запевнення про обставини не передбачає обов'язку вчинення певної дії чи утримання від такого вчинення, а передбачає встановлення конкретних обставин (фактів), які мають значення для будь-якої стадії договору, навіть, на переддоговірній стадії. Таким чином, можна припустити, що запевнення про обставини це статична конструкція, яка не передбачає вчинення певної дії. Зазначене має практичне значення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 549 ЦК України «неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання». Відповідно до ч. 3 ст. 551 ЦК України «розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення» [1, ст. 551]. Виникає питання: чи може неустойка за недостовірне запевнення про обставини бути зменшена за правилами, встановленими для зниження неустойки, що стягується у разі неналежного виконання зобов'язання? Якщо виходити з того, що запевнення про обставини не є зобов'язанням, то до неустойки із запевнень не мають

застосовуватись правила про неустойку з порушених зобов'язань, у тому числі правила щодо можливості її зниження на розсуд суду.

Метою зобов'язання є його виконання, а метою запевнень про обставини є розподіл ризиків між сторонами, оскільки основна функція інституту запевнень про обставини полягає в тому, що одна сторона знімає з себе відповідальність за виконання зобов'язання, якщо інша сторона надасть недостовірні запевнення.

Розмежування запевнення про обставини та зобов'язання дозволяє стверджувати, що до запевнень про обставини масив норм зобов'язального права не має застосовуватися, а отже, його регулювання фактично зводиться лише до ст. 650¹ ЦКУ України.

Але, на природу запевнень про обставини можна подивитися крізь призму обов'язку щодо надання достовірних відомостей. В цьому випадку, неустойка є наслідком запевнення, що містить неправдиву інформацію, адже у цьому випадку йдеться про порушення зобов'язання про надання достовірного запевнення, тобто, запевнення є елементом цього зобов'язання. Вважаємо, що оптимальним було б розглядати запевнення про обставини не як самостійну конструкцію, а як елемент відповідного зобов'язання особи, яка надає запевнення. Це дозволить включити запевнення в існуючу систему понять зобов'язального права та уникнути правової невизначеності. Безумовно, використання інституту запевнень про обставини може стати ефективним інструментом оптимального розподілу ризиків між сторонами, а також захисту прав постраждалої сторони, але зазначений інститут потребує подальших напрацювань.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Рішення господарського суду Черкаської області від 04 квітня 2023 року по справі № 925/185/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110230838>
3. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 21 березня 2023 р. по справі № 910/5013/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110336827>
4. Рішення господарського суду Вінницької області від 09 грудня 2022 року по справі № 902/609/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107960786>

РОЗДІЛ 6

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

А. О. Войцеховська

асп.

науковий керівник: д.е.н., доц. І. А. Ломачинська

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ

Цифрова трансформація нашого світу та неминуча взаємодія між людьми, цифровими технологіями та фізичними активами створюють швидко змінюване і складне середовище, що вимагає від організацій більшої гнучкості, кращої пристосованості та готовності прийняти нові способи роботи. Бізнес приходить до усвідомлення необхідності змін, щоб успішно працювати у цифрову епоху. У період глобальної цифровізації інформаційно-комунікаційні технології – це один із найважливіших аспектів існування для бізнесу, який робить його більш ефективним, дозволяє оперативно реагувати як на зовнішнє середовище, що швидко змінюється, так і на потреби клієнтів [1].

Поява штучного інтелекту докорінно змінила саме значення ідей, інновацій та винаходів. Незважаючи на те, що нові технології певною мірою зрівнюють ступінь впливу стрімко зростаючих інтелектуальних цифрових даних на підприємства з різних галузей, необхідно розуміти, які інші параметри допоможуть визначити індивідуальний та колективний успіх у розвитку можливостей організації. Одним із таких факторів для бізнес-організацій може стати штучний інтелект.

З появою штучного інтелекту починається нова ера, і компанії мають можливість створювати нові ринки. У четверту індустріальну епоху відбувається злиття штучного інтелекту, робототехніки, аналітики та інших передових технологій, тому без надійної бізнес-моделі на основі штучного інтелекту компанія не зможе отримати повну цінність ідеї чи технології.

Бізнес-моделі, побудовані на ідеї використання штучного інтелекту, допомагають підприємцям розуміти мінливі потреби своїх клієнтів і адаптувати операції та продукти відповідно до їх бажань та запитів. Алгоритми штучного інтелекту можна використовувати і для того, щоб знайти тенденції, які приваблюють найбільше клієнтів. Саме він більш ніж здатний допомогти бізнес-лідерам створити більше цінності для своїх організацій і клієнтів, оскільки може допомогти краще розуміти причинно-наслідкові зв'язки різних бізнес-елементів.

Так, платформи самообслуговування зі штучним інтелектом, чат-боти та інтерактивні автовідповідачі з голосовими функціями природньої мови, можуть підтримувати клієнтів у цілодобовому режимі, а у разі складних інцидентів інтелектуально перенаправляти споживачів до потрібних операторів, рекомендувати продукти та онлайн-сервіси, складати список рекомендованих подальших дій та відповідати на часті запитання [2]. Інші інструменти штучного інтелекту здатні персоналізувати клієнтський досвід за допомогою систем рекомендацій на базі, що акумулює клієнтські дані. Штучний інтелект може розширювати продукти та послуги як додатковий елемент, який додає автономної та адаптивної поведінки до продуктів та послуг, створюючи при цьому нову ціннісну пропозицію з уже існуючої. Завдяки штучному інтелекту ключові види діяльності можуть змінюватись. Протягом усього процесу розробки та створення вартості штучний інтелект спонукає компанії робити бізнес-моделі більш інноваційними. Але попри це, цим компаніям також необхідно подолати виклики та обмеження, пов'язані з впровадженням штучного інтелекту, в тому числі й етичні питання його використання. Щоб вижити та процвітати в умовах конкуренції, компанії повинні бути об'єктивними та неупередженими у використанні штучного інтелекту для зростання, а не використовувати його для активного мікроуправління внутрішньою продуктивністю [3].

Розвиток можливостей штучного інтелекту має значний потенціал для стимулювання інновацій бізнес-моделей та нових джерел доходу та конкурентоспроможності для виробників. Для інноваційної бізнес-моделі штучного інтелекту центральними є три ключові принципи: гнучке спільне створення клієнтів (створення цінності),

керовані даними операції доставки (доставка цінності), масштабована інтеграція екосистеми (захоплення цінності).

Отже, штучний інтелект – це здатність системи правильно інтерпретувати зовнішні дані, вчитися на таких даних і використовувати ці знання для досягнення конкретних цілей і завдань шляхом гнучкої адаптації. Здатність навчатися та діяти способами, які здаються навмисними, робить штучний інтелект розумним і відрізняє його від попередніх поколінь інформаційних технологій. Ці можливості штучного інтелекту можуть мати серйозні наслідки для цифрової трансформації бізнес-процесів, оскільки штучний інтелект створює основу для підтримки прийняття рішень завдяки цінним ідеям і результатам, які через опрацювання великих і складних даних стискаються в керовану форму. Використання технологій штучного інтелекту впливає на всі складові бізнес-моделі організації. І слід розуміти, що крім позитивних прикладів впливу штучного інтелекту на бізнес-модель та ціннісні пропозиції, існують і ризики, пов'язані з неправильним налаштуванням системи штучного інтелекту або некоректним розрахунком інвестицій у технологію, оскільки для сприятливого впровадження необхідна побудова нової інфраструктури, навчання чи найму компетентних співробітників у галузі штучного інтелекту.

Список використаної літератури

1. Ломачинська І., Войцеховська А., Чуркіна І. Трансформація бізнес-моделей підприємницької діяльності в умовах цифровізації економіки та фінансового сектору. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2021. Том 20. Вип. 3 (49). С. 97–113.
2. Lee J., Suh T., Roy D., Vaucus M. Emerging technology and business model innovation: The case of Artificial Intelligence. *Journal of Open Innovation Technology Market and Complexity*. 2019. V. 5. No. 3. P. 44.
3. Amazon's sexist hiring algorithm could still be better than a human. *IMD: International Institute for Management Development*: website. URL: <https://www.imd.org/research-knowledge/digital/articles/amazons-sexist-hiring-algorithm-could-still-be-better-than-a-human/>.

О. В. Горняк
д.е.н., проф.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасний інституційний потенціал України формується в умовах агресивної війни Росії, яка супроводжується руйнуванням виробничої та соціальної інфраструктури, але при цьому відбуваються активні інтеграційні процеси, що свідчать про перспективи повоєнного розвитку України. В економічній літературі, на наукових конференціях і круглих столах науковці обговорюють головні напрями інституціоналізації соціально-економічного розвитку України. Йдеться перш за все про адаптацію «механізмів взаємодії між органами державної влади, місцевим самоврядуванням, бізнесом та інститутами громадянського суспільства» [1] з урахуванням досвіду розвинених країн.

У ході війни відбулися кардинальні зміни у діяльності усіх інститутів життєдіяльності суспільства, розпочинаючи з принципів організації соціально-політичної діяльності, переорієнтації економічної політики і закінчуючи суттєвими трансформаціями бізнесу, соціальної сфери та її механізмів. Це вимагає розробки нових підходів до управління економічними процесами в умовах війни. В той же час слід мати на увазі повоєнну відбудову України з тим, щоб інститути, сформовані у воєнний час, були придатні для повоєнного розвитку. У зв'язку з цим, важливого значення набуває досвід розвинених держав, що надає можливість сформувати ефективні організаційно-управлінські та фінансові інститути повоєнного відновлення. Своєрідними носіями інституційної пам'яті щодо відновлення економіки після війни, є міжнародні організації. Перш за все, це – МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Рада Європи, Центральноєвропейська ініціатива, Енергетичне співтовариство, ЮНІСЕФ та інші органи ООН.

Так, співпраця з МВФ надає можливість Україні отримати не лише фінансові ресурси зі спеціального адміністративного рахунку, але й консультаційну допомогу щодо їх використання, а також оцінки

фінансових потреб. Крім того, представники МВФ надають рекомендації щодо модернізації країни, забезпечення її безпеки у майбутньому, лібералізації дозвільних процедур, зниження податкового навантаження на економіку (диференціація ПДВ, зниження податків на працю, нівелювання митних бар'єрів). Слід відзначити, що деякі з цих рекомендацій в Україні активно впроваджуються.

Слід мати на увазі, що ці зміни суттєво обмежують соціальні видатки, але війна засвідчила, що соціальні програми не мають значення, якщо країна не може забезпечити оборону і захист населення від зовнішніх ворогів. Тому в сучасних умовах основні засоби забезпечення соціального захисту є збільшення видатків на оборону країни, включаючи розвиток підприємницької діяльності.

Повоєнний розвиток України передбачає використання різних інститутів, включаючи інститут громадських робіт. Його формування необхідно розпочати вже під час війни. Наразі цим займається в основному інститут волонтерства, який можна розглядати як елемент механізму виживання під час війни. Інститут громадських робіт має більш широкий контекст. Він передбачає і підтримку армії, і цивільного населення не лише в зоні воєнних дій, але й на всій території країни, включаючи відбудову інфраструктурних об'єктів, сортування і розподіл гуманітарної допомоги, роботу в аграрному секторі, будівництво тимчасового житла для переселенців. Так в подальшому в сферу громадських робіт будуть включати також відбудову деокупованих територій.

Суттєві зрушення повинні відбуватися у структурі економіки України, а значить і у структурній політиці держави. Державна підтримка експортоорієнтованих і бюджетоорієнтованих галузей і сфер сформувала сировинний характер економіки країни, що в сучасних умовах продукує відсталість і зниження темпів економічного розвитку. У період війни і відбудови економіки держава повинна стимулювати малий бізнес, заохочувати підприємців до інвестицій у стартапи та інноваційні проекти.

Серед міжнародних інститутів, які вже під час війни працюють на повоєнний розвиток України слід виділити Світовий банк та його організації. Наразі банк відкрив багатосторонній донорський трастовий фонд для сприяння передачі грантів від донорів (MDTF). Він сприяє передачі цільових фінансових грантів [1, с. 56–57].

Одним з найважливіших інститутів Групи Світового банку є Міжнародна фінансова корпорація (IFC), яка працює за таким напрямом як відновлення логістики, глобальна харчова безпека, проблеми переселенців і відновлення зруйнованого житла.

Інститут Енергетичного співтовариства, який створив Фонд енергетичної підтримки України, безпосередньо займається повоєнним відновленням української інфраструктури, перш за все енергетичної. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) значно розширило грантові програми для українського бізнесу. Діяльність названих інститутів не лише забезпечує формування економічному розвитку України під час війни і повоєнний період, але й сприяє формування сучасних економічних інститутів в Україні, зміцненню інституційного потенціалу української економіки.

Список використаної літератури

1. Борщевський В., Засадко В., Матвеев С. Інституційні основи повоєнного відновлення України: як використати потенціал європейських та міжнародних організацій для прискорення процесу зближення з ЄС. DOI: [http://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7\(14\)-51-62](http://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7(14)-51-62)
2. Болтян О. Як працювати підприємцю, якщо навколо війна? *Дзеркало тижня*. 2022. 22 березня. URL: <http://Zn.ua/ukr/business/juk-pratjuvati-pidprijemtsji-jakshchonavkolj-viyna.html>

V. A. Kasianova
c.p.-m.s., associate professor

IMPLEMENTATION TRENDS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL PROCESS

The war changed the conditions for the introduction of information and communication technologies in the Ukrainian educational process. Let's consider distance learning as a concrete example of massive application of digital technology in higher education.

According to the conclusions of a number of researchers, higher educational institutions in conditions of significant risks managed to form

a specific educational environment, which even received a terminological identification “mobile information and educational environment of a higher educational institution”

In this way, it is possible to stratify digital competence into such components as: information competence, in which the ability to search for information leads to an increase in the level of its evaluation and understanding; communication competence, in which the ability to use digital tools for communication and communication in the digital space leads to the acquisition of skills in building social and professional relationships; functional competence, which leads to the efficiency of solving professional tasks; consumer competence, which leads to the efficiency of satisfying everyday consumer needs.

A significant problem of the introduction of modern technologies in the Ukrainian educational process is their cost.

In this case, an indicator of the efficiency of investments in the latest technologies can be proposed to evaluate the effectiveness of educators' expenditures on information and communication technologies:

$$\eta \in \frac{A_1 - S_1}{S_1} \cap \frac{A_2 - S_2}{S_2} \cap \dots \cap \frac{A_n - S_n}{S_n},$$

where A_i – the result of the implementation of the i -th technology; S_i – costs of implementing the i -th technology; $i = 1, 2, 3, \dots, n$ – technology index from a set of used digital tools; n – total number of digital tools used.

The use of the proposed approach to calculating the efficiency index of investments in the latest technologies is due to the emergence of a synergy effect due to the use of various digital technologies. Therefore, the result is in the area of the intersection of the effectiveness of investments in individual technologies, and the synergistic effect needs to be clarified based on the dynamics of the implementation of technologies in a specific educational institution. Calculation of the investment efficiency indicator requires the use of the procedure of normalization of the variables in the formula (1).

To increase the relevance of the integral indicator calculation of the investments effectiveness in the latest technologies, the level of digital infrastructure development (μ_1) must be taken into account, and also level of perception of digital technologies by the team (μ_2) and level of administration assistance (μ_3).

Than

$$\max \tilde{\Theta} \ni \left\{ \begin{array}{l} \mu_1 \rightarrow opt \\ \mu_2 \rightarrow opt \\ \dots \\ \mu_m \rightarrow opt \\ \eta \rightarrow max \end{array} \right. ,$$

where Θ – an integral indicator of the investments efficiency in the latest technologies; μ_j – indicators of readiness by directions for the introduction of digital technologies; $j = 1, 2, 3...m$ – index of the assessment direction of readiness for the implementation of digital technologies; m – total number of directions.

But the specified indicator makes it possible to calculate only a point value, which does not make it possible to assess trends in the implementation of information and communication technologies. To assess trends, a model of the gradients of the efficiency index of investments in the latest technologies is proposed. As is known, the specified gradients are the first derivatives of the objective function in the parameter space.

The time gradient provides an opportunity to assess the dynamics of changes in the efficiency index of investments in the latest technologies:

$$grad \Theta = \frac{\partial \Theta}{\partial t} ,$$

where t – time.

The following formula should be used to estimate the impact of investments in a specific technology when simultaneously investing in several of them:

$$grad \Theta = \frac{\partial}{\partial \eta_i} \frac{\partial}{\partial t} \Theta .$$

Thus, the rates and trends of the introduction of information and communication technologies in the Ukrainian educational process will largely depend on:

- pace and size of investments in the development of digital infrastructure;
- pace and size of investments in the educational process;

- analysis and research of trends in the introduction development of information and communication technologies in the Ukrainian educational process by Ukrainian scientists, and the implementation of scientists' proposals in the strategy of the development of higher education in the country;

- research on the implementation of promising ICT technologies in the educational process, for example, adaptive learning, AI/Machine Learning, IOP;

- permanent monitoring by instructional and public structures of the provision state of higher educational institutions with software and technical means of ICT and the pace of its renewal;

- formation of cooperation conditions of software developers, methodical workers and collectives of higher educational institutions for the development of tactics and strategies for the latest information technologies use.

References

1. Miroshnychenko O. et al. Transformation of labour relations in the field of education during military conflicts (International experience). *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. № 63. P. 254–265.
2. Моїсеєнко М. В., Моїсеєнко Н. В., Семеріков С. О. Мобільне інформаційно-освітнє середовище вищого навчального закладу. *Новітні комп'ютерні технології*. 2016. Випуск XIV. С. 55–56.
3. Nazarenko Y., Kohut I., Zheriobkina T. Education and War in Ukraine (February 24 – April 1, 2022). Cedos. 06.04.2022. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/education-and-war-in-ukraine-february-24-april-1-2022> (date of access: 09.11.2023).

Я. В. Котелевська

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. О. В. Горняк

НАПРЯМИ І ФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Децентралізація є однією з можливих форм реалізації державної влади. Вона включає в себе адміністративно-територіальний устрій держави із визначеними органами публічного адміністрування

та достатній обсяг фінансових ресурсів на здійснення власних функцій та повноважень [1, с. 6]. В умовах війни процеси децентралізації мають свої особливості, пов'язані з фінансовими ресурсами. Так, основна частка ресурсів з державного бюджету йде на воєнні потреби і тому перерозподіляються на користь держави, забезпечуючи її обороноздатність, але з іншого боку, є адресна допомога міжнародних донорів на користь окремих регіонів. Спроможність української центральної та місцевої влади забезпечувати функціонування територій навіть у період збройної агресії Росії отримала досить високу оцінку з боку міжнародних партнерів. Українська децентралізація, що проходить випробування війною, отримала бездоганну оцінку від Єврокомісії, що передувала наданню нашій державі статусу кандидата в члени ЄС.

Децентралізація сприяє стабілізації економічних процесів і стійкості економічного розвитку, що передбачає врахування законів і закономірностей, які формують структуру і особливості економіки на різних її рівнях. В умовах децентралізації економічної влади виникає необхідність глибоких досліджень стану національної і регіональної економіки, проблем і перспектив їх розвитку.

Реформа децентралізації влади в Україні стала початком радикальних змін, пов'язаних з метою покращити якість життя громадян і має важливе значення для продовження галузевих реформ. На владу державного рівня покладено функції із формування стратегії розвитку держави, розроблення механізмів та принципів фінансування міжбюджетних трансфертів для забезпечення виконання делегованих повноважень. Державній владі потрібно удосконалити організаційний, правовий та фінансовий механізми для збільшення рівня фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Проведення реформи децентралізації має ґрунтуватися на добровільній участі в об'єднанні територій. При цьому держава повинна виконувати контроль за належним виконанням функцій, що покладені на об'єднані територіальні громади [2, ст. 4].

Процес євроінтеграції української економіки викликає потребу у підвищенні результативності у фінансовій сфері як на державному, так і на місцевому рівнях. Можливим це є за умови підвищення фінансової незалежності територіальних громад.

У багатьох країнах світу потреба проведення реформи децентралізації була зумовлена різноманітними причинами, від потреби підвищення ефективності державних витрат та розв'язання макроекономічних проблем (Аргентина, Бразилія, Індія, Нігерія) до використання децентралізації як інструменту забезпечення незалежності окремих регіонів з відмінними культурними, етнічними та політичними питаннями. Практика зарубіжних країн показує, що делегування повноважень органам місцевого самоврядування сприяє їхній фінансовій незалежності, підвищує результативність виконання функцій держави, а також сприяє якісному наданню суспільних благ та послуг [3, с. 64].

Огляд досвіду таких країн як Канада, Швеція, Швейцарія, показує що ці країни успішно використовують фіскальну децентралізацію для стимулювання і розвитку своїх регіонів. Цей напрям передбачає передачу більшої фінансової автономії регіонам та місцевим органам влади. Зазвичай це означає передачу частини податків і ресурсів на місцевий рівень, де їх можна витратити більш ефективно та з урахуванням потреб конкретних громад.

Швеція розвинула систему децентралізованого регулювання, яка сприяє підприємництву та інноваціям. Така форма децентралізації передбачає делегування правил та норм у сфері бізнесу і економіки на рівні регіонів та місцевих органів влади. Це дозволяє адаптувати регуляторну політику до конкретних потреб регіонів та підприємств.

Кантони у Швейцарії мають широкі повноваження у соціально-економічних питаннях. Це сприяє ефективному використанню ресурсів, зближенню прийняття рішень до місцевого рівня та забезпеченню соціальної солідарності між регіонами.

В Іспанії децентралізація здійснюється через автономні спільноти, які мають широкі повноваження у сфері економіки, культури та освіти. Це дозволяє регіонам Іспанії розвиватися відповідно до їх особливостей та потреб, стимулює інвестиції та забезпечує стабільний соціально-економічний розвиток.

Однією з перших країн, у якій було проведено адміністративно-територіальну реформу, стала Німеччина. Там, як і в Україні, базовою ланкою місцевого самоврядування є територіальна громада, в якій є значний ступінь демократії. Німеччина має систему

фіскальної децентралізації, в якій частина податків і зборів збирається на рівні федеральних земель, а потім розподіляється між ними та федеральним урядом. Ця система дозволяє федеральним землям вирішувати як витратити свої фінансові ресурси на розвиток.

У Франції були спроби провести примусову територіальну реформу, яка була націлена на злиття комун зі столітньою історією. Проте така ідея не знайшла підтримки серед населення і трансформувалася у співпрацю громад між собою. Тоді як багато країн не підтримують малі та неефективні територіальні утворення, Франція характеризується своїм консерватизмом. Нині в країні функціонують 36 565 комун, з яких 80 % має населення менше 1000 жителів [3, с. 65].

Прикладом для адміністративно-територіального поділу в Україні був досвід Польщі, яка мала успішно завершено процедуру децентралізації влади. Проте, попри хороші результати реформи, є недоліки. При розрахунках не було враховано різницю між сільськими і міськими повітами, у розпорядженні яких є неоднакові обсяги ресурсів. Після адміністративно-територіальних змін збільшився розрив темпів розвитку польських регіонів. Для вирівнювання ситуації в Польщі діє система взаємодопомоги: багаті регіони (гміни) сплачують до державного бюджету податок, який розподіляється між тими, хто потребує підтримки. Але, головним залишається те, що навіть невеличка територія має свій бюджет і може самостійно приймати рішення [4].

Досвід зарубіжних країн показує, що децентралізація може сприяти розвитку регіонів та підвищувати якість надання суспільних благ і послуг. Україна також активно впроваджує реформу децентралізації, яка має важливе значення для подальших галузевих реформ і покращення якості життя громадян. Однак важливо враховувати різницю між сільськими і міськими територіями, а також збалансовувати розподіл ресурсів для забезпечення рівноправності регіонів.

Цей процес вимагає удосконалення організаційних, правових та фінансових механізмів з метою підвищення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад та забезпечення добровільної участі громад у процесі об'єднання територій. Успішна

реалізація реформи децентралізації може сприяти розвитку країни та покращенню життя її громадян.

Отже, виходячи з аналізу досвіду впровадження децентралізації в зарубіжних країнах, можна зробити висновок, що децентралізація є важливим елементом реформи державної влади в Україні. Переймаючи світовий досвід Україна має можливість обрати найкращі варіації напрямів та форм децентралізації економічної влади. Таким чином децентралізація влади включатиме в себе передачу частини владних повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень з метою підвищення фінансової незалежності та результативності місцевих органів влади.

Список використаної літератури

1. Беля А. Р. Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 1. С. 133–137.
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України № 157-VIII від 15.02.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
3. Лисенко Ж. П., Олексин А. Г. Проблеми та шляхи удосконалення реформи фінансової децентралізації з урахуванням міжнародного досвіду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 31 (70). № 3, 2020. С. 63–67.
4. Польський досвід: спроможність гмін. *Децентралізація*. 04.10.2017. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/7060>

N. M. Kriuchkova

Ph.D. in Economics, associate professor

MACROECONOMIC ANALYSIS OF TRENDS IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The tasks of socio-economic development and macroeconomic stabilization are becoming increasingly relevant, given the need to actively involve the country in a highly competitive world space, where, along with the benefits, there are high risks that for countries with an unbalanced economic policy can turn into sources of crisis and decline, so the problems of researching the theoretical provisions of the macroeconomic

policy of Ukraine, their qualitative and quantitative analysis, taking into account transformational changes, are becoming especially relevant.

Determining the impact of external impulses and opportunities to overcome macroeconomic imbalances within the framework of the implementation of the macroeconomic policy of the state has shown that in the formation of macroeconomic regulation measures based on financial and monetary interaction, two directions can be allocated, each of which is characterized by special theoretical tools – fundamental hypotheses and macroeconomic models. The first approach focuses on the idea of achieving general equilibrium with the use of financial and monetary policy instruments. The second area of macroeconomic regulation is based on the fact that the impact of financial and monetary regulatory measures on the economy is achieved through financial and monetary incentives created by regulatory measures of financial and monetary authorities [1].

By source of disturbance, we can single out monetary and financial impulses that originate in the depths of monetary and fiscal policy. A transmission channel is a sequence of macroeconomic variables that respond to a particular financial or monetary impulse. Among the channels of formation of the fiscal transmission mechanism, four transmission channels are distinguished by key indicators: the taxation channel, the public expenditure channel, the state budget deficit channel, and the public debt channel. As the monetary part of the transmission, there are four monetary channels of regulation: the interest rate channel, the exchange rate channel, the asset price channel, and the credit channel. Creating an effective transmission mechanism for financial and monetary regulation within the framework of macroeconomic policy requires adaptation to the dynamic processes taking place in the economy. Therefore, an important task is to create an environment that could ensure the optimal functioning of the transmission mechanism in accordance with the objectives of the macroeconomic policy of the state.

Based on the results of economic and mathematical modeling, the article presents a model for optimizing macroeconomic policy as a vector of development of the national economy: in particular, the author estimates the equilibrium values of the parameters of general macroeconomic equilibrium characterizing the equilibrium in four aggregate markets, which, when compared with actual data, allowed

drawing conclusions about the effectiveness of Ukraine's macroeconomic policy in 2012–2021, namely: state regulation of the labor market was effective only by 33.3 %; state regulation of the price level was effective by 95.15 %, i.e., in these two areas, the implementation of macroeconomic policy can be considered ineffective, and macroeconomic regulation of the commodity, financial and money markets can be considered effective during the period under study. However, with the outbreak of the war with Russia in February 2022, all previously identified established trends and tendencies in the socio-economic development of Ukraine have been disrupted. That is why the macroeconomic stabilization policy for the existence and further recovery of the national economy requires a separate analysis [2].

The author justifies the priority directions of development of the macroeconomic policy of Ukraine in the postwar period. In the conditions of war, inflation remains manageable, but its level will increase, mainly under the influence of supply factors and expected deterioration. Due to high unemployment and a slow recovery in household incomes, consumer demand will remain below equilibrium for a long time. This is reflected in the drop in real GDP by 37.2% by the end of 2022 [3]. The fiscal policy of Ukraine will remain stimulative both during and after the war. The budget deficit will gradually decline from 25 % of GDP in 2022 to 12 % of GDP in 2024 [3]. Tax revenues are expected to decline, mainly due to a narrowing of the tax base and the impact of certain tax privileges. Expenditures will rise, while ensuring defense capabilities and maintaining consumer safety and security remains a priority. From 2023 until 2024, as security risks decline, the key policy rate will gradually resume its role as the main monetary policy tool.

References

1. Ostrihoň F. Exploring macroeconomic imbalances through EU Alert Mechanism Reports. *European Journal of Political Economy*. 2022. Volume 75. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0176268022000076>
2. Піляєв І. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 3–20.
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

І. А. Ломачинська
д.е.н., доц.

КОНЦЕПЦІЯ БЛАКИТНОЇ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну має катастрофічний вплив на довкілля України, зокрема і на водні екосистеми та водну інфраструктуру, що створює великі ризики для населення, національної економіки, агропромислового комплексу країни, продовольчої безпеки країни та світу тощо. З перших днів військової агресії пошкодження водоочисних споруд і водних каналів є масштабними. Негативний вплив має й потрапляння шкідливих речовин у водойми, що утворилися внаслідок техногенних аварій, розливу нафтопродуктів від знищеної техніки, безпосереднього забруднення залишками боєприпасів, ракетним паливом, важкими металами тощо.

За даними ООН з квітня по грудень 2022 року кількість людей в Україні, яка немає доступу до якісної води, зростає з 6 до 16 мільйонів [1], а розрахунки Світового банку показали, що тільки за рік повномасштабної війни, прямі збитки від пошкодження об'єктів водопостачання і водовідведення становлять 2,2 млрд дол. США [2]. У результаті, на середину 2023 року лише 65% населення України має доступ до централізованого водопостачання [3]. За даними Державної екологічної інспекції України [4], за перші 11 місяців широкомасштабної агресії росія внаслідок техногенного забруднення, засмічення вод і самовільного користування водними ресурсами завдала Україні збитків на суму понад 56 млрд грн. Зруйнування Каховської ГЕС призвело не тільки до втрати водних ресурсів, а й негативних наслідків для системи водопостачання, довкілля, рекреацій, енергетики, національної економіки та національної безпеки. За оцінками ООН та Уряду України попередні втрати від підриву Каховської ГЕС становлять 14 млрд дол. США [5]. Безпрецедентні втрати мають не тільки водні екосистеми України, а й водні екосистеми світу у результаті замінування Азовського та Чорного морів. Як результат, вкрай важливим є відтворення водних ресурсів

України, що потребує уваги до розвитку блакитної економіки та блакитного фінансування у повоєнний період.

На сьогодні не існує єдиного підходу до визначення сутності блакитної економіки. Більш того, ряд авторів пов'язують її з зеленою економікою, що не є коректним. Узагальнення існуючих підходів, переважно запропонованих міжнародними організаціями, дозволяє визначити її як економічну діяльність щодо сталого використання ресурсів водних екосистем, що сприяє економічному зростанню та суспільного добробуту, покращенню засобів для існування та зростання робочих місць при збереженні здоров'я екосистеми світового океану (океани, моря, узбережжя). Отже, головним завданням блакитної економіки є розуміння та краще управління багатьма аспектами стійкості водних екосистем, починаючи від сталого рибальства, туризму, морського транспорту до здоров'я екосистеми та запобігання забрудненню, як результат, блакитна економіка змушує усвідомити, що стале управління ресурсами світового океану вимагає глобальної співпраці через різноманітні форми партнерства. Як результат, блакитна економіка допоможе досягнути цілей сталого розвитку ООН, зокрема цілі 6 «Чиста вода та належні санітарні умови», цілі 7 «Доступна та чиста енергія», цілі 12 «Відповідальне споживання», цілі 13 «Пом'якшення наслідків зміни клімату», цілі 14 «Збереження морських екосистем» тощо.

Отже, блакитна економіка включає широкий спектр економічної діяльності від більш традиційного рибальства, аквакультури, морського транспорту, прибережного, морського та морського туризму тощо до більш новітніх видів діяльності, таких як прибережна відновлювана енергія, послуги морських екосистем (блакитний вуглець), видобуток корисних копалин із морського дна, біорозвідка, яка включає дослідження природних джерел малих молекул, макромолекул, біохімічної та генетичної інформації, які можна перетворити на комерційно цінні продукти для сільського господарства, аквакультури, біоремедіації, косметичної та фармацевтичної промисловості, нанотехнологій, офшорне виробництво відновлювальної енергії тощо.

Згідно з даними ЮНКТАД, «блакитна» економіка в усьому світі оцінюється в 2,5 трлн дол. США щорічно, що еквівалентно розміру сьомої за величиною економіки світу, і очікується, що до 2030 року

вона досягне понад 3 трлн дол. США [6], що свідчить про її великий потенціал.

У контексті використання потенціалу блакитної економіки особливої актуальності на сучасному етапі набувають питання теоретико-методологічного та практичного обґрунтування новітньої концепції «блакитної економіки» або «блакитного зростання» глобальної економіки, що спрямована на управління стійкою трансформацією пов'язаних економічних секторів, щоб підтримувати та збільшувати їх цінність з часом на основі заохочення сталого використання, інновацій, управління океаном та його життєздатними ресурсами, одночасно сприяючи подальшому створенню робочих місць. Зокрема, концептуальної розробки потребує її інноваційне, інвестиційне, фінансове забезпечення, страхування ризиків, організація звітності та оцінювання ефектів (впливів), дискурс блакитної економіки та економіки знань тощо. Відкритим залишається й питання інтеграції в процес прийняття рішень співвідношення та компромісу екологічних міркувань та економічного зростання. Уваги потребує й визначення блакитної економіки як ефективного та трансформаційного підходу до управління блакитними ресурсами, що забезпечується, по-перше, соціальною відповідальністю та суспільною вигодою (переваги) – економічний добробут, соціальне благополуччя, захист навколишнього середовища тощо; а, по-друге, соціальною підтримкою та соціальною ліцензією на діяльність, що дозволяє урівноважити цінності та інтереси суспільства, робочої сили, бізнес-спільноти.

Саме вирішення цих питань і має стати об'єктом сучасних економічних досліджень у галузі «блакитного зростання» глобальної економіки. І Україна не повинна стояти осторонь цих процесів, оскільки своєчасне долучення до розвитку блакитної економіки та блакитних фінансів не тільки прискорить відновлення країни після війни, а й створить потенціал зростання добробуту для майбутніх поколінь.

Список використаної літератури

1. Ukraine humanitarian response 2023. OCHA. 8.06.2023. URL: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/#cf-50cUU0yjd2yYOTcI3dyuRw> (дата звернення: 02.11.2023).

2. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023 (English). Washington, D. C. : World Bank Group.
3. Лише 65% українців мають доступ до централізованого водопостачання. *Рахункова палата*. 14.06.2023. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1561>
4. За 11 місяців війни російська агресія завдала збитків доквіллю на суму понад 1 трильйон 743 мільярди гривень. *Державна екологічна інспекція України*. 25.01.2023. URL: <https://dei.gov.ua/post/2499> (дата звернення: 03.11.2023).
5. ООН повідомляє про «разючі» збитки через руйнування Каховської ГЕС. *Радіо свободи*. 17.10.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hes-ruynuvannya-zbytku/32641695.html> (дата звернення: 02.11.2023).
6. Xin Dai, Steven Yang, Lindsay Jiao Innovative Insurance Solutions for Blue Economy & Sustainable Development. *Beinsure Digital Media*. 05 July 2023. URL: <https://beinsure.com/insurance-blue-economy/> (дата звернення: 01.11.2023).
7. Ломачинська І. А. Блакитна економіка та блакитні фінанси в системі забезпечення сталого розвитку. *Перспективи регулювання соціально-економічних процесів в Україні* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2023 року, м. Одеса). Одеса : Олді+, 2023. С. 69–73.

Ю. О. Максимова

ст. викладач

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ У СИСТЕМІ ОБРОБКИ ЗАПИТІВ СПОЖИВАЧІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Використання Інтернету та соціальних мереж змінило поведінку споживачів і способи, якими підприємства ведуть свій бізнес. Соціальний і цифровий маркетинг пропонує їм значні можливості завдяки зниженню витрат, покращенню впізнаваності бренду, збільшенню запитів споживачів та обсягів продажів. Поширення нових технологій таких як штучний інтелекту, роботизовані рішення дають можливість підприємствам оптимізувати інформаційні потоки та покращити обслуговування клієнтів [1].

У наш час підприємства вимушені адаптуватися до швидких змін і це справді складний процес, тому що швидкість реагування на запити клієнтів визначає загальний успіх ведення бізнесу, і це означає, чи підвищує підприємство свою конкурентоздатність,

чи воно втрачає своїх споживачів. Зміни на підприємстві відбуваються постійно, тому необхідно змінювати спосіб інформаційного забезпечення.

Ефективне вивчення потреб споживачів дає можливість збільшити конкурентні переваги. Отримані дані повинні надавати інформацію не лише про загальні запити споживачів, але й мають бути розкладені у часі та за місцем, де вони використовуватимуться в процесі прийняття рішень. Для ефективної роботи сучасного підприємства потрібно скорочувати час на прийняття рішень, підвищувати продуктивність та здатність забезпечувати потреби споживача за допомогою всіх типів комунікацій. Загалом це означає, що потрібно володіти правильною інформацією, щоб досягти успіху в спілкуванні зі своїми клієнтами.

Сучасні підприємства працюють у цифрову еру, в якій технології відіграють вирішальну роль у повсякденному житті людини. Для підтримки зв'язків з клієнтами потрібно оновлювати та вдосконалювати дизайн вебсайту підприємства, мобільного додатка, надавати можливість онлайн-допомоги, перш за все, орієнтуючись на клієнта. З появою технологій і вибухом веб-комунікаційних інструментів дослідники ринку мають у своєму розпорядженні більше ресурсів, ніж будь-коли раніше.

Як наслідок, обробка запитів споживачів на підприємствах еволюціонує від традиційної практики до такої, яка орієнтована на швидкість, надійність, зручність та забезпечує нові способи комунікації. Ця трансформація справила глибокий вплив, кардинально змінивши спосіб, у який компанії збирають дані та як вони використовують їх для прийняття кращих бізнес-рішень.

Однак, впроваджуючи нові технології, важливо не забувати, що технологічний прогрес, це лише інструменти, і не завжди найкращі для всіх проектів. Підприємства можуть досягти повного успіху лише тоді, коли вони працюють з людьми, які мають досвід методів як традиційної, так і сучасної обробки запитів. За допомогою штучного інтелекту постійно створюються нові методи роботи з величезною кількістю даних, створених клієнтами, інформаційні технології можуть сприяти управлінню даними та отриманню інформації вищої якості та оптимізації інформаційних потоків на підприємствах [2].

Розвиток нових технологій дає можливість підприємствам знаходити нові способи взаємодії зі своїми клієнтами. Одним із найзначніших технологічних досягнень останніх років є інтеграція штучного інтелекту в обслуговування клієнтів та обробку їх запитів. Штучний інтелект повністю змінив підхід підприємства до обслуговування клієнтів [3].

Так, впровадження технологій штучного інтелекту дозволяє підприємствам аналізувати дані та отримувати розуміння поведінки клієнтів, використовувати у прогностичній аналітиці алгоритми машинного навчання для аналізу запитів клієнтів і прогнозування їх потреб, уподобань та поведінки. Такий підхід дає можливість підприємствам адаптувати свої послуги відповідно до потреб клієнтів, що призводить до покращення взаємодії з клієнтами та оптимізації інформаційних потоків на підприємстві.

Список використаної літератури

1. How good is the information flow in your business? *Force Intellect*. URL: <https://forceintellect.com/2020/05/19/information-flow-in-your-business/> (date of access: 06.11.2023)
2. Kempton B. How Is AI Used in Business? 10 Ways It Can Help. *Upwork*. URL: <https://www.upwork.com/resources/how-is-ai-used-in-business> (date of access: 06.11.2023)
3. How to Use Artificial Intelligence for Customer Acquisition. *Infopulse*. URL: <https://www.infopulse.com/blog/ai-for-customer-acquisition> (date of access: 06.11.2023)

Н. В. Орлова
к.е.н., доц.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Майбутнє членство України в Європейському Союзі є пріоритетом зовнішньої політики нашої країни. І сьогодні, коли цей рух схвалюється практично всіма євроінтеграційними структурами, ці питання із розряду зовнішньоекономічних переходять у внутрішні, торкаючись різних сторін суспільного життя. Контури

євроінтеграційних прагнень України пов'язані з суттєвими змінами моделі політичної системи, гармонізацією взаємовідносин законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні, вирішенням проблем економічної інтеграції.

Безумовно, більшість теоретичних праць, де виконується аналіз наслідків євроінтеграційних процесів на суспільно-економічне життя України, зосереджує увагу на позитивних аспектах. В економічній сфері це:

- вплив правових реформ (боротьба з корупцією, податкова та фінансова система) на покращення інвестиційного клімату. Навіть зараз, на підготовчому етапі євроінтеграції, Національний банк України, оцінюючи прогноз зростання реального ВВП країни в 2023 році в 4,9%, в якості одного з позитивних факторів вказує на проведення євроінтеграційних реформ [1];

- можливість залучення іноземних інвестицій, які сприяють розвитку інфраструктури, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності підприємств;

- відкриття доступу для вітчизняних підприємств на європейський ринок і, як наслідок, можливість зростання обсягів зовнішньої торгівлі;

- впровадження європейських стандартів у різних галузях, включаючи якість продукції та послуг, що повинно сприяти покращенню якості життя населення;

- можливі зміни економічної структури через розвиток таких галузей економіки, як інформаційні технології, зелена енергетика, туризм. За даними міністерства цифрової трансформації, «збільшення цифровізації на 1% приводить до зростання ВВП України на 0,42%. Отже, поступове наближення України до рівня цифровізації ЄС може привести до додаткового зростання ВВП України на 2,4–12,1% (до 15,8 млрд дол. США)» [2].

Однак важливо враховувати, що процес євроінтеграції може бути складним і вимагає зусиль та часу для досягнення позитивних результатів. У цьому процесі виникають виклики, які можуть стримувати економічний розвиток країни. Євроінтеграція впливає на структурні зміни в українській економіці, пропонує нові можливості та виклики для розвитку різних галузей. Ось деякі з основних проблем, які можуть спостерігатися в українській економіці в контексті євроінтеграції.

Головна проблема, яка поки що активно офіційно не висвітлюється – це невизначеність місця України в стратегії європейського економічного розвитку. Існуюча та закріплена десятиріччями система галузевого розподілу ринків в ЄС, потребує пошуку своїх сегментів, які можуть не відповідати нашим сподіванням структурної трансформації в процесі поствоєнної розбудови економіки з акцентом на індустріальний та постіндустріальний розвиток.

Національний план відновлення України [3], який був представлений урядом рік тому, висвітлює завдання щодо європейської інтеграції, передбачає синхронізацію українського законодавства із Копенгагенськими критеріями та забезпечення взаємного доступу до ринків. Тобто процес післявоєнної розбудови розглядається як інструмент досягнення економічної і політичної відповідності України правилам та стандартам ЄС. Але показники економічного розвитку важко об'єктивно оцінити. Бо покладаючи в основу темпи зростання реального ВВП до 2032 року на рівні 7% на рік, програма не вказує, за рахунок розвитку яких галузей буде реалізований такий досить амбітний проект, а також, чи укладатиметься розвиток саме цих економічних секторів в загальну концепцію розподілу праці між країнами Євросоюзу. Конфліктні ситуації, які виникають сьогодні з країнами-сусідами на аграрному, логістичному ринку, демонструють проблемний характер подальшого пошуку взаємоприйнятних рішень.

Серйозним викликом для підприємницького сектору може стати необхідність адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу, що може призвести до змін у правилах для підприємств. Наприклад, гармонізація вітчизняного законодавства у сфері права інтелектуальної власності з європейськими стандартами, передбачає ефективні способи захисту прав і інтересів правовласників на об'єкти інтелектуальної власності. Це повинно призвести до приваблення інвестицій та розвитку інновацій. Сьогодні українське законодавство в сфері інтелектуальної власності цілком відповідає існуючим світовим стандартам і практично не має прогалів. Головна проблема – в контролі виконання вимог. За умови забезпечення виконання існуючих норм, безумовно, виникнуть проблеми у торговельній галузі, у сфері послуг (напр., ресторанний бізнес), а також у сферах економіки, які належать до креативних

індустрій, зокрема: виробництво та розповсюдження кіно- та відеофільмів, література й видавнича діяльність, мистецтво, дизайн, рекламні агентства, легка промисловість).

Суттєві проблеми для українського бізнесу можуть виникнути внаслідок посилення конкуренції. Відкриття європейського ринку може зробити українські підприємства більш вразливими до конкуренції з боку європейських компаній. Це може призвести до зменшення прибутків та втрати ринкових позицій для деяких галузей. Україна сьогодні має невисокий потенціал конкурентоспроможності та за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2019 р. посіла 85-е місце в рейтингу серед 141 країни світу. Інвестиційні проблеми та нестача технологічного обладнання нового покоління сформуєть нерівні умови конкуренції з високорозвиненими європейськими країнами.

Важливо враховувати, що негативні економічні наслідки євроінтеграції, як правило, є тимчасовими, і з часом країна за умови ефективних реформ та заходів щодо підтримки підприємництва, здобуде позитивні результати від інтеграції. Отже, пріоритетним завданням державної економічної політики мають стати впровадження європейських підходів та стандартів до розвитку бізнесу в Україні, формування інституційної системи її забезпечення. Втілення цієї політики повинно здійснюватись паралельно з формуванням національної інноваційної системи.

Список використаної літератури

1. Вплинули євроінтеграція та висока врожайність: НБУ покращив прогноз по ВВП: URL: <https://delo.ua/economy/vplinuli-jevrointegraciya-ta-visoka-vrozainist-nbu-pokrashhiv-prognoz-po-vvp-425791/> (дата звернення: 03.11.2023).

РОЗДІЛ 7

МАРКЕТИНГ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

XXI СТОЛІТТЯ

І. В. Гайворонська
к.е.н., доц.

СТВОРЕННЯ УНІКАЛЬНОЇ НАЗВИ БРЕНДУ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ

Поняття бренду належить до найбільш суперечливих і досі не має чіткого визначення в літературі. На приклад, Пол Фелдвік визначає його як набір сприйнятів у свідомості споживача (Paul Feldwick, DDB UK). Філіп Котлер так визначив бренд: назва, термін, символ або дизайн (або ж поєднання цих понять), що означає вид товару чи послуги окремого виробника (або ж групи виробників), які вирізняють його серед товарів та послуг інших виробників. Д. Д'Алесандро визначає бренд як «більше, ніж рекламу або маркетинг. Це все, що спадає на думку людині щодо продукту, коли вона бачить його логотип або чує назву» [1].

Неймінг (від англ. Name – ім'я, називати) – процес створення назви для компанії, товару або послуги. Неймінг – це розробка унікального, змістового і неординарного ім'я, що виділяється на загальному тлі. Неймінг і розробка унікальної назви належать до інструментарію маркетингу і PR [2].

Перш за все, необхідно сформулювати задачу – заповнити бриф. Це допоможе окреслити межі креативного потоку, зрозуміти, в якому напрямку рухатися. У брифі має міститися наступна інформація:

- Які продукти пропонує бренд?
- Хто цільова аудиторія, який стиль життя має і яких емоцій прагне при взаємодії з вашим продуктом?
- Хто конкуренти, як вони називаються, яке позиціонування мають?

- Яка унікальність? Чим ваші продукти чи сервіси відрізняються від пропозиції конкурентів?

- Якою має бути назва та що вона має відображати: коротка і динамічна, чи метафорична? Інформативна, чи абстрактна?

Чим детальнішим буде бриф, тим легше буде генерувати ідеї [3].

Відокремлюють наступні способи розробки імені бренду, серед яких:

1. Описовий. Назви цього типу легко передають суть послуги чи продукту компанії. Через це вони, як правило, не надто помітні.

2. Метафоричний. Метафоричні назви йдуть в глибину, вони більш абстрактні і придатні до інтерпретації. Такі назви краще диференціюються на тлі інших, викликаючи певні асоціації. Оскільки такі назви багатомірні, то з ними легше працювати у площині побудови бренду.

3. Вигаданий. Найприємнішим у розробці назв для брендів є те, що якщо складно підібрати відповідне слова, то його можна вигадати. Багато з вигаданих назв побудовані на латинських, грецьких, або інших іноземних словах та модифіковані так, щоб якнайкраще зобразити індивідуальність бренду. Проблема цих назв полягає в тому, що вони не мають конкретного внутрішнього визначення, тому потрібно бути готовими до того, що доведеться вкласти досить багато часу та маркетингових витрат, щоб встановити за ними значення в очах клієнтів.

4. Назва-акронім або скорочення. Абревіатури у неймінгу використовуються давно і досить широко. Недоліком цього типу назв є те, що абревіатури, як правило, важко запам'ятовуються і потребують розробки та застосування комунікаційної стратегії, що розкриватиме значення назви. Назви-аббревіатури часто зустрічаються у брендів, які працюють на міжнародних ринках.

5. Географічний. Географічні назви наповнюють бренд усіма історично-культурними асоціаціями, що стосуються регіону його походження. Такий неймінг часто асоціюється з історичністю і традиційністю, тому назвати інноваційний стартап з таким підходом може виявитися складно.

6. Неймінг за ім'ям засновника або на честь відомої особистості. Такий підхід чудово відображає, що за брендом стоїть людина, династія, або історія персоналії. Якщо бренд названий на честь засновника, то варто пам'ятати, що разом із розвитком

комерційного бренду, потрібно буде працювати також над брендом персональним, а у разі, якщо назва присвячена історичній постаті – необхідно вивчити її біографію, щоб уникнути хибних трактувань щодо бренда.

7. Алітерація (ритм і рима). Запам'ятати назву набагато простіше, якщо в ній є рима, звучання, певний ритм або повторення слів.

8. Звуконаслідування. Використання в назві торгової марки слів, які можуть передати необхідні якості товару.

9. Метод аналогії, асоціації. Підібравши правильну асоціацію, стереотип або шаблон, з яким буде пов'язано ім'я компанії або назва бренду, можна не тільки отримати високоякісний неймінг, а й виграти на швидкій впізнаваності і запам'ятовуванні імені.

10. Метод вирізання або усічення. Метод отримання назви шляхом вирізання складів або окремих частин з слів.

11. Метонімія. Цей спосіб базується на використанні в назві компанії методів від часткового до загального. Також цей метод працює і в зворотній послідовності – від загального до конкретного.

12. Використання оксюморона. Рідко використовуваний спосіб створення неймінга. Полягає він у використанні в назві жартівливої чи суперечливої фрази.

13. Таємний сенс або назва-загадка. Назва може містити в собі таємний сенс. Назви брендів бувають незрозумілі споживачеві, поки заради інтересу люди не починають шукати значення цих слів. Такі назви, як мінімум, інтригують і викликають інтерес.

14. Алюзія або натяк. Спосіб генерації назви за допомогою модифікації всім відомого поняття, натяку на літературне або історичне джерело, проведення паралелей і аналогій.

15. Використання патроніму. Досить специфічний і підійде не для всіх типів компаній.

16. Комбінування слів. Даний метод має на увазі під собою складення декількох слів в одну конструкцію. Даний метод дуже популярний серед багатьох компаній по всьому світу, так як дозволяє досить швидко створювати нові слова, вільні домени і торгові марки, які відображають суть діяльності компанії. Плюси: практично безмежна кількість варіантів. Легко створити унікальне ім'я, яке раніше ще ніким не використовувалося. Мінуси: подібні слова можуть вийти довгими, тому їх складно буде запам'ятати [4].

Внезалежності, який спосіб створення назви бренду було обрано, якісний неймінг має задовольняти наступним критеріям: легкість: у прочитанні, вимові, запам'ятовуванні; назва має бути унікальною і відображати цінності та настрої бренду; назва має бути частиною загальної бренд-стратегії та викликати чітку емоцію [5].

Список використаної літератури

1. Солнцев С. О., Бажеріна К. В., Гребньов Г. М. Управління конкурентно-спроможністю підприємств в умовах марочної та немарочної конкуренції : монографія. Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2–17. 204 с.
2. Бренд-менеджмент: теорія і практика : навч. посібник / укл.: І. В. Струтинська. Тернопіль : Прінт-офіс, 2015. 204 с.
3. Ларіна Я. С., Медведкова І. А. Брендінг як метод забезпечення конкурентноспроможності підприємства. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Випуск 1 (123). С. 15–20.
4. Бренд-менеджмент [Електронний ресурс] : електронні методичні рекомендації для вивчення навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 07 «Управління та адміністрування» / уклад. І. В. Гайворонська. Одеса, 2023. 36 с.
5. Гайворонська І. В. Концепція брендингу територій (країн, регіонів, міст). *Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 березня 2023 рік, м. Умань). Умань : ЦФЕНД, 2023. С. 48–49.

Ю. Л. Грінченко

д.е.н., доц.

ГОЛОВНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЦІННОСТІ В БІЗНЕСОВИХ ЕКОСИСТЕМАХ

Класична побудова промислового підприємства за фордистською моделлю, яка домінувала в 20-му столітті на основі вертикально розділених процесів і контрольованих постачальників, сьогодні втрачає свою перевагу під тиском значного зниження вартості транзакцій. Через нижчу вартість транзакцій послуги, які колись мали сенс інтегрувати та контролювати зверху вниз всередині організації, сьогодні набагато ефективніше винайти на ринку. Оскільки вартість координації з партнерами або зовнішніми

постачальниками зараз набагато нижча, ніж це було десять чи двадцять років тому, команди та окремі співробітники можуть успішно «відокремитися» від організацій і все ще бути в змозі конкурувати.

Визначають чотири основні потреби, які сприяють переходу від інтегрованих підприємств до архітектури екосистеми:

- потреба в доступі до партнерів, радників, консультантів, співробітників, у закупівлі та пошуку постачальників тощо тепер досягається через онлайн-мережі та спільноти;
- потреба отримати доступ до клієнтів, продавати продукти та послуги досягається за допомогою інструментів формування попиту та – що найважливіше навіть – ринків попиту та пропозиції;
- потреба в управлінні ключовими елементами операцій бізнес-процесу все більше забезпечується набором інструментів, які незалежні постачальники та команди можуть отримати на ринку, або – все частіше – безпосередньо надаються в середині екосистеми;
- потреба в доступі до капіталу, фінансів, страхування тощо.

Інтерфейси між командами стають більш зрозумілими та «програмованими», спільні послуги надаються командам, які охоплюють фінанси, кадри, право тощо. Дедалі частіше міжорганізаційні угоди дозволяються та спрощуються: це дозволяє командам знаходити своїх партнерів або постачальників безпосередньо на ринку, коли внутрішні можливості не забезпечують правильного рішення [3].

Доступ до виробництва спрощується завдяки дешевшим технологічним засобам, відкритому доступу до знань і програмного забезпечення, а також широкому поширенню шерінгових послуг в сфері інформаційних послуг. У цьому контексті для виробника потрібні набагато менші початкові інвестиції, тому на ринках, які цінують різноманітність, множинність і індивідуальність, зростає конкуренція. Це відбувається в таких різних галузях, як музика, ремесла, професійні послуги, гостинність тощо.

Всередині екосистеми та за її межами конкуренція відбуваються за дуже різними сценаріями на різних рівнях. Зрештою, унікальність перевершує інші фактори, оскільки ринок завжди пропонує нові способи для спеціалізованих постачальників знайти свою нішу. На цьому рівні задіяні талант і репутація, і, щоб справді бути успішними, компанії повинні бути маленькими, спритними,

зосередженими та захопленими тим, що вони пропонують на ринку [2]. Великим компаніям важко конкурувати в таких умовах: якщо вони хочуть конкурувати то, їм, швидше за все, доведеться створити для цього свої невеликі внутрішні команди, жодна бюрократія не може конкурувати за цю частину ринку. У цій частині ринку унікальність і якість мають значення, і ця тенденція продовжується: у міру того, як вартість трансакції падає, конкуренція зростає, а оптимальний розмір для конкуренції на цьому ринку постійно зменшується.

Правила конкуренції на рівні агрегатора кардинально відрізняються: тут розмір мережі важливий з точки зору цінності, яку сприймають клієнти: це те, що ми називаємо мережевими ефектами. Чим більше вузлів у мережі, тим більшу цінність сприймає новий учасник, який приєднується до мережі. Мережеві ефекти мають багато аспектів.

У контексті створення цінності за різним шарами конкуренції важливими є базові компанії, які визначають архітектуру екосистеми. Допоміжні компанії створюють додатковий захист у міру посилення ціннісної пропозиції завдяки додатковим перевагам, які пов'язані зі збільшенням розміру. Прикладами є: розробка певних можливостей, щоб допомогти клієнтам знайти потрібних постачальників на основі даних про попередні трансакції, або навіть просто покращене сприйняття бренду, оскільки клієнти асоціюють бренд із гарантією пошуку правильного рішення на ринку.

Конкурувати на рівні інфраструктури ще важче: економія за рахунок масштабу має тенденцію до значного збільшення, особливо якщо потрібне розгортання нової реальної інфраструктури (з відповідними капітальними витратами).

Після введення чіткого розподілу ринкових шарів (нішевий гравець, агрегатор, інфраструктура) і списку чотирьох ключових потреб нішевих виробників (доступ до клієнтів, доступ до партнерів, доступ до капіталу та управління ключовими елементами бізнес-процесу) створюється певний механізм створення цінності. Незважаючи на те, що назва «агрегатори» змушує думати лише про здатність з'єднувати попит і пропозицію – або, загалом, з'єднувати вузли в мережі – агрегатори сьогодні майже повсюдно пропонують сильну сторону продукту для своєї ціннісної пропозиції.

Є принаймні дві основні причини, чому це відбувається: завантаження мережі та еволюція ринків.

Перш за все, щоб виконати початкове завантаження мережі, наявність режиму для одного гравця/пропозиції для одного користувача (вартісної пропозиції, яка є привабливою лише для одного клієнта, незалежно від мережі, до якої він підключений) є важливою для залучення перших користувачів до мережі [1]. Агрегатори зазвичай роблять це в надії, що перша критична маса користувачів створить самопідтримуваний маховик зростання, який поступово збільшуватиметься.

Той факт, що більшу частину часу товарна сторона ціннісної пропозиції орієнтована на постачальників, є наслідком загального емпіричного правила ринків: при створенні ринків у вас зазвичай обмежена пропозиція (важче знайти постачальників, ніж споживачів), і тому ви хочете спочатку залучити постачальників, щоб оцінити здійсненність вашого розвитку.

Звичайно, окрім продукту, агрегатори роблять те, що вони здебільшого повинні робити: формують продуктову пропозицію на основі інтеграції зусиль учасників екосистеми. Як показано вище, продуктова сторона пропозиції зазвичай націлена на постачальників, якщо узагальнити це, враховуючи, що агрегатор націлюватиме продуктову сторону на вибрану «основну роль».

Тоді на ринках існують дві основні моделі: вирішення потреб основного клієнта у пошуку його власних клієнтів або підключення до аналогів, провайдерів, радників і консультантів, відповідно ідентифікованих як формування попиту в та онлайн-спільнотах.

Список використаної літератури

1. Burkhalter M., Betz C., Auge-Dickhut S., Jung R. Orchestrating Value Co-Creation in Business Ecosystems / K. Wendt (Ed.), *Theories of Change: Change Leadership Tools, Models and Applications for Investing in Sustainable Development*. 2021. P. 257–291. Springer International Publishing. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-52275-9_16.
2. Santos C. A. F., Zen A. C. Value creation and capture in innovation ecosystems. *International Journal of Innovation*. IJI. São Paulo. 10 (Special issue). July, 2022. P. 483–503. DOI: <https://doi.org/10.5585/iji.v10i3.21470>.
3. Clarysse B., Wright M., Bruneel J., Mahajan A. Creating value in ecosystems: Crossing the chasm between knowledge and business ecosystems. *Research Policy*. Volume 43. Issue 7. 2014. P. 1164–1176. ISSN 0048-7333. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.04.014>.

Т. І. Єгорова-Гудкова
к.е.н., доц.

СТРУКТУРНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН

Сучасні процеси управління здійснюються в умовах сингулярності, поняття, що було обґрунтовано та впроваджено наприкінці двадцятого сторіччя та свідчить що починаючи з 2015 року період біфуркацій або кризових явищ є практично безперервним і не вийшовши з однієї кризи людство буде входити в іншу [1; 2]. Що і підтверджується наслідками глобальної економічної кризи вже з 2008 року, яка розпочалася як структурна криза будівельної галузі США, що практично завжди супроводжується іпотечною кризою.

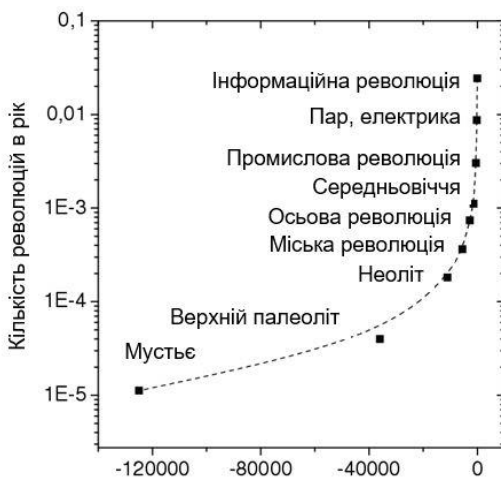

Рис. 1. Сингулярна вертикаль Снукса - Панова [1; 2]

Протидія розповсюдження кризових явищ передбачає використання сучасних теоретичних підходів та системного погляду на кризу як унікальне системне явище. Будь-яка система має власні метричні характеристики та структурно може бути представлена

сукупністю інваріантів (атракторів) та варіацій. Згідно Сороко Е. М., «Інваріант – структурний ставлення, узагальнений кількісний або якісний індикатор, що зберігається в ході деяких перетворень, перетворень, змін тієї системи, яку характеризує. Варіації – елементи системи, що змінюються «При виробленні управлінської стратегії або коректувальною установки, коли об'єктом управління або корекції виступає складна система, що самоорганізується, важливо розрізнати, що повинно бути змінено, перетворено (варіації), а що має залишатися незмінним, які не підлягатимуть перетворенням, уточнюватися, посилюватися (інваріанти). ... Інваріантний аспект будь-якої системи – її структура, яка завжди має певний рівень різноманітності. За допомогою його гармонізації система отримує нерівноважний стан, необхідне для ефективної своєї життєдіяльності. Тим самим вона знаходить оптимальний режим існування, що відрізняється функціональним якістю. ... Узагальнені золоті перетину суть інваріанти, на основі і за допомогою яких в процесі самоорганізації природні системи знаходять гармонійне будова, стаціонарний режим існування, структурно-функціональну ... стійкість» [3]. Ігнорування міри (сумірності) як найважливішої характеристики систем або цілісних об'єктів призводить до спотворень в науці і практиці, погіршує якість управління на всіх рівнях ієрархії управління складною системою провокуючи виникнення диспропорцій і кризових ситуацій [4].

Структурно криза це порушення пропорцій в економіці країни. Вона може привести до рецесії, яка завжди є особливо болючою для країн з надмірно відкритою та «сировинною економікою». Розповсюдження структурної кризи залежить від наявності та розвиненості рівнів вертикальної та горизонтальної інтеграції в економіці країни, а також технологічного рівня розвитку промисловості. Так, наприклад, в Україні переважно діють підприємства III та IV технологічних укладів, їх часта складає у межах 95 %, до V-го технологічного укладу відносяться до 4 % а доля підприємств, що можна віднести до шостого практично відсутня [5].

Найбільш низькі темпи розповсюдження явищ структурної кризи та кризових явищ усіх видів взагалі можна відстежити за умов діяльності ТНК [6]. Протидія кризі на всіх рівнях ієрархії управлінської системи має розпочинатись із створення, також

ієрархічної, системи економічної безпеки держави, що є відкритою, складною та нелінійною. «Великі системи вимагають до себе комплексного, міждисциплінарного підходу, як то чітко видно в кібернетиці, системотехніці, науках про Всесвіт і про Землю і т. ін. Саме тому вчений все частіше змушений вдаватися до узагальнених, укрупнених моделей і програмам, а з ними і до образів, як до засобів такого укрупнення» [7]. Одним із основних завдань запобігання розповсюдження кризи є проєктування системи економічної безпеки держави із забезпеченням її структурно-функціональної стійкості [8].

Обґрунтування сутності, діагностика виду кризи на підставі класифікації та чинників виникнення криз, розвиненість системи економічної безпеки держави та її проєктування на підставі інваріантно-варіаційного підходу сприятиме впровадженню ефективних антикризових заходів. Одним із основних завдань економічної безпеки має бути забезпечення структурно-функціональної стійкості системи, щодо протидії кризи та мінімізації розповсюдження її негативних наслідків на всіх рівнях системи. Визначення теоретичних аспектів інваріантно-варіаційного складу системи економічної безпеки держави задля окреслення контуру проєктування заходів щодо протидії кризи має стати наступним кроком дослідження.

Список використаної літератури

1. Snooks G. *The Dynamic Society: Exploring the Sources of Global Change*. Routledge, 1996, 175 p.
2. Panov A. D. 2005. Scaling Law of the Biological Evolution and the Hypothesis of the Self-consistent Galaxy Origin of Life. *Advances in Space Research*. 2005. 36 (2): 220–225.
3. Сороко Е. М., Єгорова-Гудкова Т. І., Цай Бей. Формування фінансової моделі економічного зростання: міра, вимірювання та математичні константи. *Фінансова система країни: Тенденції та перспективи розвитку* : збірник наукових тез V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Острог, 11–12 жовтня 2018 р.) Видавництво національного університету «Острозька академія», 2018. С. 62–64. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/s_437_tezy_fin_systema_2018_web.pdf
4. Сороко Е., Єгорова-Гудкова Т., Кригін А. Інноваційне управління якістю в умовах проєктування природоподібних складних систем:

- самоорганізація та метричні підстави. *Контроль і управління в складних системах* : матер. XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 жовтн. 2018 р.) ВНТУ, 2018. URI <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22758/134.pdf?sequence=1>
5. Неустроев Ю. Г., Єгорова-Гудкова Т. І., Острячко В. В. Аналіз впливу цифровізації економіки на систему економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4 (60). С. 157–164.
 6. Єгорова-Гудкова Т. І. Протидія кризи: вплив проєктного управління, планування та маркетингових досліджень. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2022. Том 21. № 2 (51). С. 40–41. URL: <http://rinek.onu.edu.ua/issue/view/16397>; DOI: [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.2\(51\).274363](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.2(51).274363)
 7. Pitirim. A. Sorokin. *Social and Cultural Dynamics : A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships...* Extending Horizons Books; Revised edition, 1957. 720 p.
 8. Arkadi Sukhorukov, Tetiana Yehorova-Hudkova, Olha Sukhorukova, Yuriy Neustroev, Nataly Zghadova, Yuriy Rabotin *Economic security of state: diagnosis, design and stability of system. Ad Alta. Journal of interdisciplinary research*. 2022. Special Issue (12/02-XXX). P. 81–86.

Л. М. Залюбінська

к.ф.-м.н., доц.

РОЛЬ МАРОЧНОГО КАПІТАЛУ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Будь-які катаклізми боляче відбиваються на стані економіки країни. Але не має нічого страшнішого ніж відкрита агресія з загибеллю людей та загарбанням і руйнуванням територій. Російська агресії проти України спричинила дуже травматичні наслідки. Надія на допомогу іноземних інвесторів за таких умов примарна, бо отримати хеджування від ризиків в умовах військового конфлікту неможливо.

Одним з основних факторів, що допомагає Україні вистояти проти повномасштабної російської агресії є міжнародна підтримка, бо з кожним роком дефіцит державного бюджету України збільшується. Передбачається, що у 2024 року він складе близько 21% ВВП. Без підтримку партнерів Україна не здатна виконувати основні соціальні зобов'язання: виплачувати пенсії, зарплати

лікарям та вчителям, допомагати тим, кому країною–агресором було зруйновано домівки. В Україні ймовірна «дірка» бюджету може сягнути 29 мільярдів доларів [1]. Поки що основні донори із США та ЄС ще не підтвердили фінансову підтримку у 2024 році. Якщо цього не станеться, то постраждають і країни Європи: міграція, величезне зростання цін, зокрема, на деякі продовольчі товари, а також ж на нафту й газ.

Слід зазначити, що ще до початку війни ВВП України впало після подій 2013–2014 рр, а півтора роки війни вкрай виснажили нашу економіку [2]. Терміново слід шукати внутрішні резерви, аби бодай частково покрити дефіцит за їх рахунок. Найбільш перспективний варіант – це збільшення обсягів виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості, але більшість подібних виробництв або зруйновані, або залишилися на окупованих територіях. Порятунком можна знайти у виробництвах, продукція яких користувалась попитом, як у внутрішнього споживача, так і на зовнішніх ринках. Один з таких варіантів розкрутити брендове виноробство в Україні, яке має досить потужну нішу, що утворилась в основному вже за часів нашої Незалежності. Серія заходів у цьому напрямку має бути направлена на підсилення марочного капіталу. Одним з можливих напрямків розвитку у цьому напрямку могло б стати виробництво впізнаваних торгових марок деяких видів продукції АПК України. Марочний капітал є одним із найкоштовніших ресурсів сучасного підприємства, і керівництво багатьох компаній усвідомлює, що цю цінність можна і потрібно використовувати для одержання додаткового доходу.

Станом на 2022 рік Україна виробляла 660 тис. гектолітрів, або 0,26 % світового ринку вина і посідала 28 місце у світі з виробництва цього продукту [3]. Перше місце належить Італії із 49,843 млн гектолітрів, що становить 19,3 % усього світового виробництва, друге – Франції (45,59 млн гектолітрів, 17,65 %), третє – Іспанії (35,7 млн гектолітрів, 13,83 %). До причин низького виробництва Україною вина аналітики віднесли знищення виноградників у період боротьби з алкоголізмом, окупація країною – агресором Криму у 2014 році, перетворення виноробних регіонів Херсонської та Миколаївської областей на прифронтову зону, а також відсутність до 2020 року ринку землі, наявність обмеження на придбання

землі юридичними особами та іноземними інвесторами. Через війну постраждали виноробні заводи Київщини, Херсонщини, Чернігівщини, Миколаївщини та Одещини. Знищено Гостомельський склозавод, який забезпечував потреби багатьох місцевих виробників вина у пляшках. Також постраждав склад імпортера та дистриб'ютора вина «Бюро Він», якому належить найбільший у Європі винний магазин GoodWine. Втрати постачальника становили близько 15 млн євро. Також повністю знищено виробництво сидрів. Через порушення логістичних ланцюгів та блокування морських портів, у сезоні 2022/23 було експортовано лише близько 50 % фруктів та виноматеріалів від можливого обсягу.

Сьогоднішній стан ринку вина в Україні можна визначити як тяжкий. Вплив політичної та економічної ситуації ставить під загрозу бізнес, який розвивався роками. На українському ринку виноробства виробництво скорочується катастрофічно швидко. До основних причин спаду виробництва та споживання вина в Україні можна віднести: зниження купівельної спроможності українського населення; воєнні дії на території України, через які основні регіони виноробства, а саме Крим, Миколаївська та Херсонська області, знаходяться під окупацією; заборона на споживання алкоголю та часові обмеження, які продовжують тривати.

На сьогоднішній день, бренд – це значуща конкурентна перевага виробника товару, яка дозволяє створювати додатковий грошовий потік для свого підприємства. Сильний бренд здатен створювати додаткові вигоди для обох суб'єктів ринку (споживача і виробника) і утримувати ці вигоди на стабільно високому рівні. Для підприємств України питання створення та підтримки виробництва брендової продукції стоїть дуже гостро та вимагає професійного управління брендом.

До топ-100 брендів України крім Шабо входять Шустов та Inkerman [4]. Сучасна АПК Шабо визнала себе нащадком, започаткованого у 1822 р. швейцарськими колоністами, виробництва вина на сприятливих для вирощування винограду землях Бессарабії. Цей факт став гарною передумовою для перетворення вин, які вироблялись з винограду, вирощеного поблизу селища Шабо, у брендові вина SHABO. Шлях до створення бренду потребував не лише значних інвестицій у надсучасніші інноваційні технології

по виробництву вина різних марок, а й складних суто управлінських рішень. Непоправної шкоди українському виноградарству завдала антиалкогольна компанія 1985–1989 рр. Ця компанія не лише винищила унікальні сорти винограду, але й сплюндрувала безцінні ґрунти, на яких вони вирощувались. Знищені безцінні сховища для вин та виноматеріалів, які здатні були підтримувати необхідні для цього умови вологості та температури. Але найстрашніше, що розформували фахівців, які десятки років набували досвід вирощування винограду та виробництва вина в унікальних умовах південної Бессарабії. В світі взагалі не існує, так званих, типових умов.

Відновлення свідомо знищеного виробництва, то неймовірно складна задача, яка знайшла своє вирішення завдяки зусиллям команди на чолі з директором компанії «Шабо» Важою Іукурідзе. Підприємство займає лідируючі позиції в галузі за обсягами виробництва та реалізації готової продукції, демонструючи стабільне зростання обсягів продажу. За короткий проміжок часу компанія «Шабо» стада однією з небагатьох виноробських фірм з високим рівнем культури виноградарства. Компанія має власну сировинну базу – це біля 1000 га виноградників клонової селекції. Але найбільші досягнення компанії в створенні найсучаснішого високотехнологічного виробництва вина, але робота по його модернізації підприємства постійно продовжується.

Проведені дослідження дозволяють зробити певні висновки: в умовах конкуренції, постійних змін та невизначеності все більшої актуальності набувають дослідження, пов'язані з удосконалюванням процесу управління торговими марками як одного із напрямків забезпечення ефективної діяльності підприємства. Управління торговими марками має базуватися на певних принципах, дотримання яких має суттєвий вплив на ефективність управлінських рішень [5].

В Україні виноградарство й виноробство, попри давні історичні традиції, досі має нереалізований потенціал. Бізнес не може успішно розвиватися окремо від суспільства, його проблем, задач та потреб. Але попри всі обставини АПК «Шабо» стало всесвітньо відомою фірмою завдяки бренду Shabo. Цьому сприяло вміння відновити ТМ «Шабо», перетворивши її на бренд Shabo та кваліфіковано управляти ТМ. Марочний капітал та значні інвестиції у розвиток АПК «Шабо» привели до всесвітньої слави, а це, в свою чергу,

сприяло збільшенню капіталізації торгової марки «Шабо», тобто марочного капіталу.

Сьогодні українське вино знане у всьому світі, адже марочні вина експортують в Європу, Америку, а найкращі його зразки завоюють найвищі нагороди міжнародних конкурсів. Випуск брендової продукції – це надійний шлях до успіху малого та середнього бізнесу. За останні роки показники вирощування винограду й експорту українського вина впали. Загалом за 2020 рік Україна втричі більше імпортувала, аніж експортувала вина. А 2021 року кількість імпорту ще більше зросла. Адже з 1 січня 2021 держава скасувала мито на європейські вина, відповідно до Угоди про Асоціацію. Водночас, за результатами Дегустаційної комісії, яка перевірила 400 українських та закордонних вин, 30% імпортних вин і 90% імпортних напоїв на основі вина мають порушення. «Результати роботи Дегустаційної комісії показали, що імпортовані в Україну винні напої виготовлені з води, вина та полуничного або суничного ароматизатора. Натомість українські підприємства виробляють напої з яблучної та виноградної сировини з додаванням екстрактів суніці. Такі напої є незрівнянно кращими за якістю, натуральністю та іншими показниками [5]. Однак це не скасовує того факту, що вітчизняне виноробство переживає не найкращі часи. Галузь потерпає від відсутності обмежень на імпорт, дієвого контролю за виробництвом, фальсифікації вина та інших проблем.

Нинішню кризу у виноробстві спричинили чотири основні причини: Перше – це окупація Криму, частин Миколаївської та Херсонської областей, як важливої складової виноробної галузі України. Далі – втрата одного з найбільших зовнішніх ринків збуту (СНД) і при цьому відсутність налагодженого внутрішнього ринку. Третє – слабка законодавча підтримка виноробства; Четверте – пандемічна криза COVID-19 та війна вплинули на зниження споживчої купівельної спроможності населення.

Українські винороби потребують негайної державної підтримки. Малі виробники скаржаться на скорочення площ виноградників; брак сировини; складнощі з отриманням ділянок у довгострокову оренду; зайвий клопіт із акцизними марками та звітністю; застарілі держстандарты (наприклад, щодо тари чи виробництва вина лише з власного винограду); відсутність дешевих кредитів.

На передодні війни у грудні 2021 року десять українських асоціацій виноробів об'єднали зусилля заради створення та просування національного бренду «Вино України» та створення в Мінагрополітики окремого Офісу з питань вина [6]. Сторони домовилися працювати разом для консолідації зусиль виноробів та виноградарів України, підтримки подальших законодавчих змін в частині лібералізації регулювання виноградно-виноробної галузі України та створення конкурентних умов розвитку ринку виноробної продукції в Україні. Крім того, винороби просили створити цільовий фонд у складі спеціального фонду державного бюджету, який акумулюватиме акцизний податок з роздрібною торгівлі виноробною продукцією. Його пропонують витратити, зокрема, на просування бренду «Вино України» за кордоном та підтримку галузі в Україні.

В межах розвитку міжнародного партнерства задля представництва України у Міжнародній організації винограду та вина пропонувалось наблизити вітчизняне податкове законодавство до законодавства ЄС щодо виноробної продукції. Зокрема, щодо звільнення від акцизного податку вина, інших негазованих та ігристих зброджених напоїв [6]. Було заявлено про підтримку добросовісної конкуренції та протидію реалізації фальсифікованої виноробної продукції. А для просування «Вина України» винороби пропонували виділити українській продукції не менше за 30 % торговельних площ від загального обсягу представленої виноробної продукції.

Зі свого боку держава вже зробила деякі кроки назустріч виноробам. Під кінець 2021 року Верховна Рада ухвалила законопроект № 2064 щодо змін правил оренди землі під виноградники. Документ встановлює мінімальний строк у 25 років для закладання або вирощування багаторічних насаджень (плодових, ягідних, горіхоплідних, винограду). Він надає переважне право подовження оренди і викупу цих ділянок фермерам, які ними користуються. Також закон регулює питання відшкодування витрат на посадку або догляд за виноградниками і завданих збитків у разі втрати права оренди.

У парламенті зареєстровані ще 2 важливі законопроекти. Вони стосуються малих виноробів. Зокрема, документ № 5306 дозволяє малим виробникам використовувати для вина придбані плоди, ягоди, виноград та мед. А проект № 5307 скасовує акцизний податок

на натуральні вина без додавання спирту та їх маркування марками акцизного податку.

Прийняття цих законопроектів дуже позитивно мало б вплинути на розвиток виноградарства, але війна перекреслює наміри. Крім того проблеми виноробства потребують ще більше законодавчих рішень. Зокрема, необхідно надати правовий статус мікроробникам винограду та вина, реєструючи їх як сімейні фермерські господарства; зменшити ставку ПДВ на виноград та виноматеріали до 14 %; розробити програму дешевих кредитів для розвитку галузі.

Безумовно, зміна законодавства спростить вирощування винограду і його переробку, але не змусить споживачів купувати українське. Щоб вино України стало справжнім брендом, потрібна цільова державна політика і локальні ініціативи. Замало сказати, що вітчизняне вино якісне. Це потрібно постійно підтверджувати. Тоді українці не будуть сліпо обирати грузинські чи французькі вина і будуть везти за кордон український продукт.

Для успішного управління таким брендом як «Шабо», слід подбати про зростання його марочного капіталу, а для цього не зайве провести наступні заходи:

- проаналізувати всі асортиментні позиції та посилити найслабші;
- чітко визначити конкурентні переваги бренду;
- проаналізувати роботу конкурентів;
- посилити маркетингові заходи та рекламу;
- проводити рекламні кампанії на виставках;
- проводити періодично знижки та акційні пропозиції;
- поновлювати асортиментні позиції;
- збільшити кількість запропонованих аксесуарів;
- введення подарункових наборів;
- проведення дегустацій;
- впровадження зовнішньої реклами підприємства.

Список використаної літератури

1. Дефіцит державного бюджету в Україні у 2024 році. URL: <https://informer.ua/uk/deficit-derzhavnogo-byudzhetu-v-ukrajini-u-2024-roci-mozhe-syagnuti-29-milyardiv-dolariv> (дата звернення 06.11.2023 р.)
2. Валовий внутрішній продукт України з 2012 по 2022 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення 06.11.2023 р.)

3. Україна посідає 28 місце у світі з виробництва вина. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/931565.html> (дата звернення 06.11.2023 р.)
4. Топ-100 найдорожчих українських брендів. URL: <https://thepage.ua/ua/news/top-100-ukrayinskih-brendiv-2020-hto-koshtuye-najbilshe> (дата звернення 06.11.2023 р.)
5. Аналітичне дослідження ринку. URL: <http://surl.li/obbsv> (дата звернення 06.11.2023 р.)
6. В Україні об'єдналися десять асоціацій виноробів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/10/680584/> (дата звернення 06.11.2023 р.)

М. А. Кіріліна

ст. викладач

СТАНДАРТИЗАЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ МАРКЕТИНГУ: ЗНАЧЕННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ

Сучасне сьогоднішня визначає головні цілі стандартизації, які тісно пов'язані з досягненням конкурентоспроможності товарів, послуг та процесів. В сучасних умовах глобальної інтеграції на міжнародний ринок, стандартизація відіграє роль чинника розвитку міжнародного співробітництва: сприяє усуненню технічних бар'єрів у торгівлі, підвищує конкурентоспроможність продукції, робіт та послуг відповідно до рівня розвитку науки, техніки і технологій [1].

Стратегія стандартизації не залежно від того, на якому рівні вона розвивається: державному чи міжнародному, дає можливість будь-якій організації скорочувати свої видатки на її розроблення та виробництво, прискорювати вихід на ринки різних країн, сприяє створенню міжнародного іміджу. Будь-яка країна світу вправі застосовувати або не застосовувати систему міжнародних стандартів, адже рішення питання щодо застосування міжнародних стандартів пов'язане в основному зі ступенем участі країни в міжнародному поділі праці й станом її зовнішньої торгівлі.

Маркетингова діяльність підприємства відіграє все більшу роль у конкурентній боротьбі досягнення ним успіху на міжнародному ринку. Як показує досвід діяльності успішних зарубіжних компаній, саме міжнародна маркетингова стратегія дозволяє спрямовувати підприємство до зовнішнього середовища, активно

використовуючи ринкові можливості та розвиваючи перспективні напрями діяльності.

Особливості функціонування зарубіжних ринків накладає відбиток на специфіку міжнародного маркетингу. Серед таких особливостей доречно виділити більш високі вимоги до товарів, а також до маркетингових стратегій щодо виведення та просування цих товарів за межами національного ринку. Ефективність міжнародної стратегії маркетингу буде залежати від конкретної стратегії конкуренції, яку обирає фірма, оскільки міжнародний маркетинг і стратегії конкуренції повинні бути добре узгоджені. Серед стратегій конкуренції важливу роль відіграє стратегія стандартизації товару, яка передбачає перенесення на міжнародний ринок того товару, який просувається на внутрішньому ринку, при цьому дотримується такий самий рівень якості товару, використовуються той самий товарний знак, дизайн та елементи упаковки. Передумовами використання такої стратегії є знання того, що для споживачів більш важлива висока якість за прийнятною ціною, ніж задоволення специфічних потреб. Стратегія стандартизації в цьому випадку, як і сам процес стандартизації, забезпечує уніфікацію маркетингових рішень на різних ринках, що відображається на економії на витратах виробництва і збуту, та поступове зближення світових потреб завдяки розвитку технології, транспорту і зв'язку [2].

Стандартизація допомагає бізнесу і суспільству в посиленні, розвитку і відкритті глобальних ринків. В сучасному економічному середовищі стандарти є невід'ємною особливістю економічної політики будь – якої країни, яка служить досягненню її промислових та економічних цілей. Стандарти допомагають швидкому перетворенню інноваційних ідей у продукцію, а сама стандартизація є найближчим до ринку стратегічним інструментом.

Список використаної літератури

1. Buzzell R. D. Can We Standardize Multinational Marketing? *Harvard Business Review*. 1968. Vol. 46 (6). P. 102–113.
2. Shilke O., Reimann M., Thomas J. S. When Does International Marketing Standardization Matter To Firm Performance? *Journal of International Marketing*. 2009. Vol. 17 (4). P. 24–46.

О. В. Садченко
д.е.н., проф.

МАРКЕТИНГОВІ РІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Нині розвиток світової економіки характеризується загостренням конкурентної боротьби за ринки збуту, інвестицій і прискорення нововведень. Багато підприємств активно створюють «стратегічні партнерства» на міжнародному рівні. Спільні підприємства дають змогу реалізувати нові ідеї, концентрувати високі технології та ресурси для створення ефективних систем менеджменту та маркетингу сталого розвитку. Для економічного, екологічного та соціального розвитку України необхідне створення організаційно-економіко-екологічних механізмів транскордонного співробітництва, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності товару вітчизняного виробника на світовому ринку.

У період економічних трансформацій гостро стоять питання про найоптимальніше поєднання економіко-екологічних інтересів між виробниками і споживачами. Сьогодні споживачі турбуються не тільки про вартість товару, а й про його вплив на довкілля. Їм важливо, щоб товар або послуга не завдавали шкоди навколишньому середовищу і були безпечними під час використання. Також вони очікують, щоб товари були ефективними з погляду енергоспоживання та використання природних ресурсів, і що ці ресурси можна було переробити, повторно використати або утилізувати безпечним чином. Тож слід приділити увагу не лише сутності та природі економічних та екологічних інтересів, а й формам їх прояву в рамках суспільного екобезпечного інтересу.

Особливу увагу слід приділити і парадоксам економіко-екологічних інтересів. Так, наприклад, при розгляді виробника, якого, з одного боку, хвилює зарплата, а відтак і більший прибуток підприємства, а з іншого боку, він виступає і як споживач, якого хвилює і екологічно чистий, і екологічно безпечний товар чи послуга, а з третього боку, він виступає і як громадянськість, що бореться за високу якість життя (маючи на увазі екологічно чисті природні ресурси та умови). Екологічний маркетинг, передбачаючи тісну

співпрацю держави, місцевих органів влади різних рівнів, підприємцями, та громадськістю, виробляючи спільні дії, виступає як інструмент реалізації екологічно сталого бізнесу.

Економіко-екологічні потреби виступають спонукальним мотивом і водночас сполучною ланкою між фазами відтворення та водночас стимулюючим фактором виробництва та реалізації екологічно чистого та екологічно безпечного товару (послуги) в усіх цих фазах, як загальний стимул безперервного процесу відтворення. Слід розглядати партнерство приватного та громадського секторів через задоволення економіко-екологічних потреб як умови виникнення економіко-екологічних інтересів.

Місцеві органи влади, незважаючи на наявні в них повноваження щодо попереднього розгляду планів використання природних ресурсів на своїх територіях, фактично не мають науково-обґрунтованої економіко-екологічної інформації для ухвалення рішень з проблем природокористування. Наприклад, відомчо-галузевий підхід до розв'язання завдання збереження біорізноманіття територій, що перебувають у юрисдикції місцевих органів влади, призводить до того, що останні не володіють адекватною інформацією про екологічний стан підвідомчих територій та фактично виключені з процедури ухвалення рішень щодо планування та створення мережі об'єктів природно-заповідного фонду.

Методологічно і методично нерозробленими залишаються фінансово-економічні аспекти діяльності місцевих органів влади у сфері управління природокористуванням. Нові, ринкові умови господарювання вимагають розроблення та впровадження економічних механізмів регулювання природокористування на місцевому рівні. Практика розв'язання проблем природокористування на місцевому рівні, що склалася, часто входить у протиріччя з існуючою системою адміністративно-територіального поділу регіонів України. При цьому на вертикалі місцевого державного управління та місцевого самоврядування виникають ситуації дублювання, конкуренції і навіть конфлікту між різними гілками влади в процесі планування та управління природокористуванням.

Під час подальших досліджень з проблеми маркетингу необхідно розробити такі наукові напрями [1; 2]:

- 1) методика вартісної економіко-екологічної оцінки природно-ресурсного потенціалу територій (приморських зокрема) у галузевому (за окремими видами ресурсів) та інтегральному розрізах;
- 2) методика створення еколого-економічного кадастру території;
- 3) методологія і технологія екологічного маркетингу.

Важливим конкретним результатом впровадження екологічного маркетингу в практику територіального планування та управління має стати кадастр біорізноманіття в адміністративно-територіальному розрізі.

Для цього необхідно розробити економіко-екологічний кадастр природних ресурсів територій України в адміністративно-територіальному розрізі, а також поширити в місцевих органах влади ідеї та підходи екологічного маркетингу, тобто маркетингу, об'єктом (товаром) якого є природні ресурси місцевого значення, а метою – залучення природокористувачів та інвесторів до платного, екологічно збалансованого використання території.

Удосконалення правового регулювання відносин з ведення кадастрів є першочерговим, бо тільки за умови належного регулювання цих відносин може бути отримано достовірні відомості і кадастр може виконати роль інструменту господарювання в Україні. Недоліки в галузі регулювання відносин з ведення кадастрів через множинність несистематизованих відомчих актів, інструкцій, технічних правил, недосконалість законодавства можуть стати однією з причин помилкових рішень у сфері управління природними ресурсами.

Наукові дослідження з проблеми екологічного маркетингу сприятимуть реалізації концепцій сталого розвитку, інтегрованого управління та збереження біорізноманіття через систему місцевих органів влади та місцевого самоврядування. Ідеї, підходи та методологію цих концепцій слід включити до програм соціально-економічного розвитку, охорони довкілля, розвитку підприємництва та створення вільних економічних зон відповідних адміністративно-територіальних одиниць регіонів України.

Розв'язання цієї проблеми вбачається у партнерських відносинах приватного та громадського секторів у просуванні екологічно сталого бізнесу як усередині країни, так і розвиток цих відносин на міжнародному рівні.

Список використаної літератури

1. Sadchenko O. V. Basic directions of experience economy marketing development in conditions of sustainable development. *Економічні інновації*. 2020. Т. 22. Вип. 2 (75). С. 101–112.
2. Садченко О. В. Управління фінансовими потоками підприємств та держави в умовах сталого розвитку. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2021. Вип. 2 (48). С. 34–46.

В. В. Стоянов

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. М. П. Чайковська

БАНКІВСЬКІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГУ В ІНДУСТРІЇ 5.0.

Сьогодні, в умовах прискорення цифрових трансформацій банківської сфери в світі, банківські інформаційні системи не лише відіграють ключову роль у функціонуванні банківської інфраструктури через автоматизацію банківських операцій; облік рахунків та транзакцій; моніторинг безпеки; управління різними видами ризиків; аналіз кредитоспроможності клієнтів; моніторинг фінансових ринків, а й стають важливими інструментами реалізації клієнторієнтованої стратегії та забезпечення омніканальних взаємодій з клієнтами [1, с. 237].

Розвиток банківських мобільних програм надає клієнтам можливості моніторингу фінансової інформації в режимі реального часу, зручного здійснення банківських операцій та мобільних платежів, багатовимірного бюджетування та конвергентної інтеграції за умов забезпечення високого рівня захисту даних за моделями двофакторної автентифікації [2, с. 115].

Тема дослідження пов'язана з вивченням тенденцій розвитку банківських інформаційних систем (банківських програм), як маркетингового інструменту в людиноцентричному світі майбутнього.

Актуальність теми обумовлена підвищення уваги до інструментів практичної імплементації концепцією Індустрії 5.0 в банківському секторі економіки та орієнтацію розвинених країн на поєднанні технології і людини в єдину ефективну взаємодоповнювану екосистему.

Українські банківські програми вважаються одними з кращих в світі. Швидкі перекази та можливість відкрити депозити просто у своєму телефоні стали звичайною справою для багатьох українців. Тому при виборі банку звертають увагу не лише на вигідні процентні чи комісійні умови, а й на зручні у використанні банківської програми.

«Монобанк», як окремий програмний продукт «Універсал Банку», вважається еталоном на ринку банківських мобільних програм (додатків). Саме цей додаток перетворив поняття додатків з приємних доповнень до послуг на необхідність [3, с. 30]. Сьогодні кожен банк розуміє, щоб утримати клієнта, треба створити максимально комфортні умови. Особливо коли змінити свій банк він може просто у своєму телефоні. У 2021 році застосунок Банку «Південний» отримав найнижчі оцінки від користувачів. Додаток був дійсно не зручним через занадто складний інтерфейс та не зрозумілий інтерфейс. Це сформувало у суспільства думку, що Банк «Південний» має не тільки поганий застосунок, а й сам по собі поганий банк в якому не треба відкривати рахунок. Ризики втрати клієнтів та зменшення залучення нових фізичних осіб змусило правління банку переглянути підхід до розвитку додатків. Банк «Південний» продемонстрував неймовірну трансформацію впровадження банківських інформаційних систем у напрямку розвитку мобільних додатків. З рейтингами застосунків за 2021 можна ознайомитись у табл. 1.

Таблиця 1

Рейтинги банківських мобільних інформаційних систем

Рейтинг в Google Play		Рейтинг в App Store	
1	2	3	4
Універсал банк (monobank)	4.9	Універсал банк (monobank)	4,9
А-банк (ABank24)	4.8	А-банк (ABank24)	4,8
Банк Глобус (GlobusPlus)	4.7	ПУМБ Online	4,8
ПУМБ Online	4.6	Форвард банк	4,8
Форвард банк	4.6	Креді агріль (CA+)	4,8
Креді агріль (CA+)	4.5	Банк Глобус (GlobusPlus)	4,7
Укрсиббанк (UKRSIB online)	4.4	Укрсиббанк (UKRSIB online)	4,7
ПриватБанк (Приват24)	4.3	ПриватБанк (Приват24)	4,7
Мегабанк (todobank)	4.3	Raiffeisen Online Ukraine	4,7

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4
Raiffeisen Online Ukraine	4.1	Банк Альянс (ALLIANCE online)	4,7
Банк Львів	4.1	Акордбанк	4,6
Альфа-банк (Sense Super App)	4.0	Кредит Дніпро (FreeBank)	4,4
Укргазбанк Екобанк Онлайн	4.0	Банк Львів	4,3
OTP Smart	3.9	Sportbank	4
Правекс банк PRAVEX ONLINE	3.7	Банк Восток (Власний рахунок)	3,9
Sportbank	3.6	Правекс банк PRAVEX ONLINE	3,80
Акордбанк	3.6	Кліринговий Дім (Mybank 365)	3,6
ProCredit	3.5	Індустріалбанк (Industrial24)	3,50
Банк Восток (Власний рахунок)	3.2	МТБ Банк	3,5
Укрексімбанк (Enter EXIM)	3.0	Піреус банк МКБ (winbank)	3,5
Ідея банк (O.Bank)	2.9	ProCredit	3,4
Таскомбанк (TAS2U)	2.9	Полтава банк	3,3
Ощадбанк (Ощад 24/7)	2.8	Мегабанк (todobank)	3,20
Полтава банк	2.8	Банк інвестицій та заощаджень (BIS24)	3
Банк Альянс (ALLIANCE online)	2.7	Укрексімбанк (Enter EXIM)	2,8
Таскомбанк (Izibank)	2.6	Альфа-банк (Sense Super App)	2,6
Кліринговий Дім (Mybank 365)	2.6	Таскомбанк (TAS2U)	2,6
Індустріалбанк (Industrial24)	2.6	Ощадбанк (Ощад 24/7)	2,6
Банк Восток	2.5	Укргазбанк Екобанк Онлайн	2,4
МТБ Банк	2.5	OTP Smart	2,3
Кредобанк	2.2	Кредобанк	2,3
Кредит Дніпро (FreeBank)	2.2	Ідея банк (O.Bank)	2,1
Банк інвестицій та заощаджень (BIS24)	2.2	Таскомбанк (Izibank)	2
Піреус банк МКБ (winbank)	2.1	Банк Восток	2
Південний MyBank	2.0	Південний MyBank	1,5

Джерело: Зроблено на основі [4]

У 2022 році було впроваджено розробку нового додатку “Pivdenny Online”. У новому додатку були враховані усі зауваження стосовно попереднього продукту. Розробники зробили зрозумілий інтерфейс та зручний функціонал.

Наразі застосунок може конкурувати з іншими банківськими продуктами на цьому ринку. Оцінка 4.8 на App Store демонструє, що банк дійсно покращив свій продукт. І це бачать не лише розробники, а й клієнти. Але звання гіршого застосунку у 2021 році сформувало клієнтське уявлення про поганий сервіс та незручність [5, с. 260]. Це й досі заважає повертати старих клієнтів та залучати нових оскільки перші пам'ятають, як було працювати у попередньому мобільному додатку, а другі подивившись антирекламу та почитавши відгуки не бажають навіть випробувати. Це і демонструє системну важливість розвитку додатків саме як маркетингового інструменту. Клієнти, які звикли до зручності, стають більш вибагливими і потребують отримувати постійні оновлення. А якщо не отримують, то миттєво формують негативну ставлення не тільки до додатку, ай до банку в цілому, включаючи інші його продукти (кредити та депозити).

Отже, банкам слід приділяти більшу увагу розвитку банківських інформаційних систем в напрямку клієнторієнтованих мобільних додатків, підтримки динамічних зворотних зв'язків з користувачами, оперативним перманентним їх оновленням та адаптуванням під мінливі та динамічні вимоги, як клієнтські, так й кон'юнктурні. Оскільки це є одним з основних інструментів маркетингу в банківському секторі в умовах сучасних цифрових трансформацій та переходу до практичного етапу реалізації клієнторієнтованої стратегії на засадах концепції Індустрії 5.0 та може формувати як позитивне так і негативне ставлення клієнтів на довгі роки, що впливає на репутацію, конкурентоспроможність, стійкість та прибутки банків.

Список використаної літератури

1. Чайковська М. П. Концептуально-методологічні засади управління маркетинговими ІТ-проектами в умовах цифрових трансформацій : монографія. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 370 с.
2. Chaikovska M., Chaykovskyy O. Secure and efficient cloud computing environment. *International Scientific Journal INDUSTRY 4.0*. 2018 Year III. iss. 3. P. 112–115.
3. Stoianov V. M. Risk management of the banking sector in the digital economy. *Proceedings 1 st Student Scientific Conference of Joint Research Cooperation between Odesa I. I. Mechnikov National University and Huaiyin Institute of Technology*. April 28–29, 2022 Dnipro “Serednyak T. K.” 2022. P. 29–32.

4. Рейтинг банківських застосунків за оцінкою користувачів. URL: <https://kosht.media/reytynh-bankivskykh-zastosunkiv-za-otsinkoiu-korystuvachiv-v-appstore/>
5. Стоянов В. М. Управління маркетинговими ризиками в фінансовій сфері. Зб. *Матеріалів 78-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. (м. Одеса, 19–20 травня 2022 р.). С. 259–261.

Y. V. Robul

Dr. Sc. (Economics), Professor

DIGITAL BUSINESS STRATEGIES AND THEIR IMPLICATIONS ON MARKETING

In the era of rapid technological evolution, businesses are compelled to adapt to the dynamic digital landscape. The formulation and implementation of effective digital business strategies have become imperative, revolutionizing the way companies approach marketing. This communication explores the key aspects of digital business strategies and their far-reaching implications on modern marketing practices.

Digital business strategies serve as the cornerstone of successful digital transformation. Embracing technologies such as artificial intelligence, data analytics, and automation, businesses can streamline operations, enhance efficiency, and gain a competitive edge. This transformation is not merely a technological upgrade but a fundamental shift in the organizational mindset, culture, and processes [1].

There are four pillars that determine the specific features of digital business strategy and their implications on marketing (see fig. 1).

Personalization and Customer-Centric Approach

One of the significant outcomes of digital strategies in marketing is the ability to personalize interactions with customers. Through data-driven insights, businesses can understand consumer behavior, preferences, and patterns, allowing for tailor-made marketing campaigns. This level of personalization fosters a deeper connection with the audience, leading to increased customer loyalty and engagement.

Omni-channel Marketing for Enhanced Reach

Digital business strategies facilitate the adoption of omni-channel marketing approaches. In a world where consumers seamlessly

transition between various online and offline channels, businesses need to maintain a consistent presence. Whether it's social media, mobile apps, or traditional advertising, a synchronized omni-channel strategy ensures that the brand message is coherent and reaches the audience through their preferred channels [2].

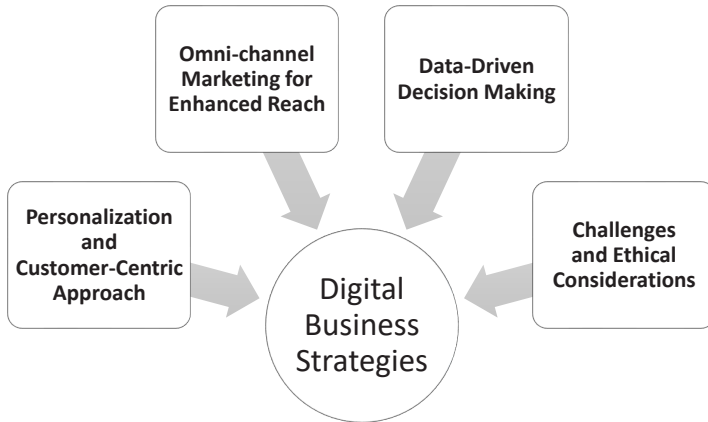

Figure 1. Pillars of Digital Business Strategies.

Source: Developed by the authors

Data-Driven Decision Making

The abundance of data generated in the digital landscape empowers businesses to make informed decisions. Digital business strategies enable the collection and analysis of vast datasets, providing valuable insights into market trends, customer behavior, and the effectiveness of marketing initiatives. This data-driven approach enhances strategic planning and allows for real-time adjustments to optimize marketing campaigns [3].

Challenges and Ethical Considerations

While the benefits of digital business strategies in marketing are undeniable, challenges and ethical considerations must be acknowledged. Issues such as data privacy, security, and the potential for algorithmic bias demand careful consideration. Businesses must navigate these challenges with transparency, accountability, and a commitment to ethical practices to maintain trust with their audience.

Conclusions and Future Developments

As we stand on the brink of a new digital frontier, businesses must continually evolve their strategies to stay ahead. The fusion of innovation, adaptability, and a keen understanding of consumer dynamics will be the driving force in shaping the future of digital business and marketing.

In conclusion, the symbiotic relationship between digital business strategies and marketing is reshaping the landscape of commerce. Embracing technological advancements, fostering personalized connections, and leveraging data-driven insights are key tenets of success in this digitally-driven era. As businesses embark on this transformative journey, the intersection of strategy and marketing will continue to define the competitive edge in an ever-evolving marketplace.

References

1. Bharadwaj A., El Sawy O. A., Pavlou P. A., Venkatraman N. V. Digital business strategy: toward a next generation of insights. *MIS quarterly*. 2013. P. 471–482.
2. Leischnig A., Wölfl S., Ivens B., Hein D. From Digital Business Strategy to Market Performance: Insights into Key Concepts and Processes. In *Proceedings of the 38th International Conference on Information Systems*. AIS Electronic Library (AISeL). 2017.
3. Kannan, P. K. Digital marketing: A framework, review and research agenda. *International journal of research in marketing*. 2017. № 34 (1). P. 22–45.

O. O. Shkeda

PhD student

Academic supervisor: Doctor of economics. Prof. M. P. Chaikovska

FUNCTIONING OF THE TRIGGER IN MARKETING COMMUNICATIONS

Traditionally, a trigger is understood as a precedent that causes a person to suddenly have a sensation of a negative psychological experience, but currently the definition is used in a broader sense. It is a signal that automatically initiates a certain psychological and behavioral reaction pattern formed earlier [1]. In the concept of influencer marketing, a trigger is a psychological stimulus that causes an involuntary association with a brand or its products. When choosing a probable trigger

that has the potential to appear in marketing communications, it is worth paying attention to three factors: the frequency of the trigger's appearance in the consumer's everyday life; the strength of the trigger's association with the brand or its products; time and place of the trigger (conditions of its occurrence) [2, p. 20]. The main task of the trigger, as a part of viral marketing model, is to make the consumer want to generate content or distribute existing content, regardless of the feasibility of buying and using the brand's products.

As a result of the marketing objective is consumer experience, the trigger vector is directed to the existing experience. Corresponding to the classical theory of attribution, the recipients of information from the past, interact with the present based on the predictable characteristics that they ascribe to themselves or other people after perception new information. The founder of the theory, Fritz Heider, considers inclusively causal (interpersonal) types of attribution [3, p. 27]. Internal attribution is about an individual's behavior is determined by psychological influences (individual character traits, world view, personality traits and other internal aspects). External attribution is about an individual's behavior is determined by contextual factors due to the situation in which they are experiencing.

Most current theories of attribution keep on functioning in the context of interpersonal interactions, but the agency is increasingly visible in the broader sense. Lee Ross, instead of internal and external behavioral catalysts, focuses attention on triggers as the source of stimulus for particular behavior [4–6]. Personal attribution asserts that the reason for an action is attributed to a person, who does specific things. Object attribution asserts that the reason for the action is attributed to the object at which it is aimed. Situational attribution asserts that the reason for the action is laid down in the nature of the situation in which it takes place.

Attribution and its consequences, despite the reductionism of the concept, always correspond to role expectations and cultural norms within a certain community [15–18]. Underestimation of the latter and overestimation of personal attribution give rise to a fundamental error of attribution, that is a cognitive misinterpretation. Ross singles out five reasons for the formation of a fundamental error of attribution [4–6]:

1. Ignoring the informational value of what did not happen is about the fact that people focus their attention on the event that happened and directs his request to the subject, that is, to a specific actor

of the action, ignoring the action that did not take place and the actor that did not take it.

2. False agreement is about perceiving by a person his own position as normative and evaluates others on the assumption that their position is identical; the deviation of views is interpreted by the perception of individual characteristics of another person.

3. The reason of unequal opportunities is about an appeal is made to the positive attributes of the individual, actualizing role behavior in specific functional areas. It is accompanied by their review, and the role status of the person is not taken into account.

4. Ease of building false correlations is about perception of elements of events as interconnected and interdependent, although in reality they are not.

5. There is greater trust in facts than in judgments. It is about accepting likely valid inferences about the nature of the source of a behavioral pattern as fact instead of judgments about the actual triggers of a particular behavior.

Supplementing potentially viral content with triggers that exclude the possibility of a fundamental attribution error, the brand appeals to the consumer's experience and avoids the appearance of cognitive misinterpretation. Since the concept of a trigger has causality, the presence of attribution leads to the emergence of a causal force. Patricia Cheng insists on the idea that the causal forces influencing human behavior are often based on non-causal, intuitive beliefs [7, p. 377]. This confirms the relevance of using triggers in influencer marketing strategies and, in particular, in giving to content viral potential. Situational or object attribution is perceived by the recipient of marketing communications as personal (internal), which stimulates the creation of marketing buzz. Alison Gopnyk and David Sobel confirm this with their own research, the conclusion of which is that the observer (the recipient of information) formalizes cause-and-effect connections (the trigger of the causal force and the subsequent manifestation of the effect) into an informational constant (name, phenomenon, law, etc.) [8]. The creating of an informational product is the result of the virality of information that has been received by members of one cultural community.

References

1. Richard J. McNally. (2014). Hazards ahead: the problem with trigger warnings, [online], accessed 2023/11/06. URL: <https://psmag.com/education/hazards-ahead-problem-trigger-warnings-according-research-81946>
2. Shkeda, O. (2022). Viral marketing model and the use of marketing buzz for brand promotion. 1st Student Scientific Conference of Joint Research Cooperation between Odesa I. I. Mechnikov National University and Huaiyin Institute of Technology April 28–29, May 16 2022, Odesa Huaiyin (pp. 18–24). Dnipro: Serednyak T. K.
3. Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley, p. 322.
4. Ross, L., Lepper, M. & Ward, A. (2010). A history of social psychology: Insights, contributions, and challenges. *Handbook of social psychology*. Vol. 1, No. 4, pp. 3–50.
5. Ross, L. (2012). *Perspectives on disagreement and dispute resolution: Lessons from the lab and the real world. The behavioral foundations of public policy*. Princeton University & Russell Sage Foundation Press, Princeton, NJ, pp. 108–125.
6. Gilovich, T. & Ross, L. (2016). *The wisest one in the room – How you can benefit from social psychology’s most powerful insights*. New York: Simon and Schuster, p.307.
7. Cheng, P. W. (1997). From Covariation to Causation: A Causal Power Theory. *Psychological Review*. Vol. 104, No. 2, pp. 367–405.
8. Gopnik, A. (2000). Detecting Blickets: How Young Children Use Information about Novel Causal Powers in Categorization and Induction. *Child Development*. Vol. 7, No. 5, pp. 1205–1222.

РОЗДІЛ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙ

Е. А. Кузнєцов
д.е.н., проф.

ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ФРЕДМУНДА МАЛІКА

Сучасний розвиток професійної системи менеджменту потребує не тільки розгляд майбутніх моделей (парадигм) функціонування науки, аналітики і практики менеджменту, але і більш уважний аналіз того, що пропонують відомі вчені і практики, які вже показали свій інтелектуальний і професійний потенціал і досягли значних результатів. На нашу думку, таким дослідником і практиком професійного менеджменту є Ф. Малік, якого П. Друкер назвав оракулом теорії і практики сучасного менеджменту.

Фредмунд Малік – австрійський економіст, який спеціалізується на управлінській науці, засновник і голова консалтингової компанії з менеджменту (MalikManagement) у Санкт-Галлені (Швейцарія). З 1974 по 2004 рік він викладав в університеті Санкт-Галлена, де він є титульним професором загального менеджменту, лідерства та управління. Ф. Малік вивчав економіку, соціальні науки, логіку та філософію науки в університетах Інсбрука та Санкт-Галлена. У 1975 році він отримав докторський ступінь в університеті Санкт-Галлена. З 1978 по 1986 рік він був викладачем управлінської економіки в університеті Санкт-Галлена. З 1979 по 1984 рік він також був членом ради Школи менеджменту в Університеті Санкт-Галлена. У 1986 році він був призначений титульним професором університету Санкт-Галлена. З 1992 по 1997 рік він був запрошеним професором у Віденському університеті економіки та бізнесу. З 1977 року він також є головою правління ZentrumSt. Gallen. Він є членом Європейської академії наук і мистецтв, а в 2009 році

він був нагороджений Австрійською відзнакою за науку і мистецтво. 30 вересня 2016 року прем'єр-міністр Китаю Лі Кецянь нагородив його «Нагородою дружби Китайської Народної Республіки». Нагорода є найвищою нагородою Китаю для іноземних експертів, які роблять внесок в економічний і соціальний розвиток Китаю [4].

Ф. Малік є автором численних праць з теорії менеджменту, загального менеджменту, стратегії та розвитку людських ресурсів. Він вважається фахівцем широкого профілю, і, окрім теоретичної підготовки, він отримав практичний досвід як консультант з менеджменту та підприємець, а також як член і голова кількох наглядових органів. Зокрема, він націлений на ефективну управлінську діяльність і застосовує кібернетику в управлінській практиці. Зі своєї цілісної, системно-орієнтованої точки зору, він критикує чисту орієнтацію на цінність акціонерів та освітні програми з ділового адміністрування, які, на його думку, здебільшого викладають занадто обмежені погляди на економіку та менеджмент. Він стверджує, що застосування законів, моделей і методів кібернетики управління дозволяє організації функціонувати ефективніше і ефективніше. Застосовуючи ці знання кібернетики в будь-якій суспільній організації, включаючи політичну сферу, він стверджує, що можна досягти «нового світу функціонування», який принесе користь всьому суспільству.

Значимо, що не зі всіма позиціями Ф. Маліка ми можемо погодитись, але дослідження і практичні висновки щодо процесів професіоналізації менеджменту потребують всілякої підтримки [3, с. 46–48]. Розглянемо основні положення парадигми професійного менеджменту Ф. Маліка більш конкретно.

В цілому модель Ф. Маліка, з метою досягнення «правильного і гарного» менеджменту як ключа до успіху, базується на розгляді наступних принципових положеннях:

Перше. Поняття професіоналізму в менеджменту з констатацією наступних фактів, а саме – конституціональний підхід і законодавче встановлення критеріїв ефективності і результативності менеджменту; менеджмент як професія і як сама масова та найбільше важлива професія в сучасному суспільстві; професійна підготовка менеджерів, яка зараз відсутня або потребує значної змістовної трансформації; визначення елементів

професійного менеджменту на різних рівнях його використання [див.: 2, розділ 3.4].

Друге. Визначення принципів ефективного менеджменту, що пов'язано, в першу чергу, з реалізацією наступними позицій: націленість менеджменту на результат, який, власне, і визначає необхідність менеджменту в цілому; визначення вкладу менеджменту в загальну справу певної організації (статус чи особистий вклад); концентрація на обмеженому колі професійних менеджерських завдань; опора на сильні сторони і концентрація уваги на слабких сторонах організації; стійка управлінська ситуація на основі довіри і командної роботи; розвиток позитивного мислення (від мотивації до самомотивації, незалежність, робота в повну силу, можливості замість проблем).

Третє. Ф. Малік звертає увагу на наступні завдання ефективного менеджменту: реалізація концепції управління по цілям; системна увага до управлінського (організаційного) процесу і до його основних компонентів; механізм і смислова логіка прийняття управлінських рішень; довіра потрібна, але і контроль є необхідним в організації; системний розвиток персоналу і програми адаптаційної підготовки управлінського персоналу.

Ф. Малік також акцентує увагу на інструментарії ефективного менеджменту, дає характеристику критеріїв професіоналізму менеджменту і висловлює занепокоєння від можливостей правильного розуміння і використання професійної системи менеджменту. Так, наприклад, він висловлює думку, що менеджмент всюди однаковий, але складність управлінської ситуації різна. Також він підкреслює особливо такий факт, що професійних менеджерів – це для окремих людей, які показують інтелектуальну, професійну, емоційну і психологічну придатність до управлінської діяльності. Крім того, професійний менеджмент є необхідною базовою складовою розвинутого інноваційного суспільства.

Необхідно зазначити, що сучасне значення досліджень Ф. Маліка підтверджується цілою низкою проблем наукового і практичного спрямування, які характеризують розвиток професійного менеджменту сьогодні. Управлінський (менеджерський) ресурс сьогодні є дефіцитним саме тому, що відсутня система професіоналізації менеджменту, а значить немає чітких критеріїв ефективності

і результативності управлінської діяльності, відсутні адаптаційні механізми взаємодії ефективності (менеджерський потенціал) і результативності (практичне досягнення цілей), які перетворюють менеджерську діяльність у дійсно якісний продукт сучасного суспільства.

Список використаної літератури

1. Кузнєцов Е. А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні : монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
2. Кузнєцов Е. А. Професіоналізація менеджменту: інноваційна парадигма в контексті Індустрія 4.0 : майстер-клас. Одеса : Фенікс, 2022. 130 с.
3. Кузнєцов Е. А. Управлінський капітал : майстер-клас. Одеса : Фенікс, 2020. 118 с.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Fredmund_Malik

Р. Г. Кіртока

к.е.н.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Глобальні процеси, у яких перебуває господарське середовище України, вимагають пошуку та формування нестандартної підтримки системи управління підприємствами. Зміна стратегічних орієнтирів у функціонуванні підприємств визначила сучасні вектори у їх діяльності, які зумовлюють необхідність розвитку теорії та методології управління й оцінки ефективності управлінської діяльності із застосуванням сучасного методичного інструментарію.

Професор Є. Масленников наголошує, що управлінська діяльність – це організація взаємодії людей у господарській системі підприємства для функціонування та забезпечення його господарських процесів з метою досягнення поставлених цілей.

Ефективність – це позитивний чинник, який відокремлюється економістами, оскільки ефективність (effectiveness) і економічність (efficiency) – майже синоніми: обидва терміни характеризують «результативність» використання засобів для досягнення цілей.

Важливо отримати як можна більше, використовуючи існуючі ресурси [3].

Вважаємо, що ефективність управлінської діяльності характеризується наступними аспектами:

- співвідношення між результатами управлінської діяльності підприємства та використаними для одержання даних результатів матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;
- здатність обрати правильну ціль, на якій зосередити енергію управлінської діяльності на підприємстві.

На рівні підприємства категорія «ефективність» характеризує зв'язок між величиною отриманого результату його діяльності й кількісним вираженням інвестованих або витрачених ресурсів. Максимальне підвищення ефективності можливо досягнути шляхом використання меншої кількості ресурсів для створення такого результату або за використанням такої самої кількості ресурсів чи більшого випуску з відносно меншою кількістю ресурсів для отримання оптимального результату, порівнюючи отримані результати діяльності з величиною витрачених ресурсів підприємства [3].

Таким чином, ефективність відображає першочергово ступінь досягнення цілей управлінської діяльності підприємства, тому властива не кожному процесу та дії системі управління. Саме для досягнення своїх цілей управлінської діяльності на підприємстві, вона повинна бути як максимально ефективною, так і результативною. Результативність пропонується, насамперед, визначати як ступінь досягнення поставлених цілей в системі управління підприємством. Тому, вирішальним елементом загального процесу ефективності управлінської системи на підприємстві є діагностика та контроль результативності управлінської діяльності на підприємстві.

Список використаної літератури

1. Масленніков Є. І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : монографія. Одеса : Прес-кур'єр, 2015. 316 с.
2. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : моногр. ; Вип. 1 / за ред. д.е.н., доц. Є. І. Масленнікова. Херсон : Грінь Д. С., 2016. 854 с.
3. Побережець О. В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : моногр. Херсон : Видавництво : Грінь Д. С., 2016. 500 с.

К. В. Корець

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. Е. А. Кузнецов

СИСТЕМНІ ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Процеси досягнення конкурентоспроможності менеджменту в сучасних умовах розвитку інноваційного суспільства носять системний характер. Зрозуміло, що склад системи факторів конкурентоспроможності менеджменту може змінюватися відносно зміни різноманітних умов соціально-економічного і соціокультурного розвитку суспільства, але потрібно особливо зазначити, що дія визначених факторів повинна мати системний характер. Саме системність створює найкращі можливості для досягнення потрібного якісного результату, і навпаки, безсистемність дій постійно буде створювати кризові ситуації розвитку. Крім того, необхідно досліджувати і впроваджувати механізми конкурентоспроможності професійної системи менеджменту в контексті процесів глобалізації. Менеджмент потрібен найвищого рівня професійної якості з пріоритетною направленістю на необхідний для економічної організації і суспільства результат. Розглянемо базові фактори конкурентоспроможності сучасного менеджменту, виходячи з контексту четвертої промислової революції Індустрія 4.0 і Декларації «Нова нормальність» (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори	Опис
1	2
Системна якість процесів професіоналізації менеджменту	Законодавча, дослідна і практична робота щодо розробки і практичного впровадження системних дій визначення і змістовного використання професіоналізації менеджменту на трьох базових рівнях – первинна менеджерська освіта, адаптаційне професійне навчання та іміджеві форми глибинного інноваційного навчання кадрів менеджменту

Закінчення таблиці 1

1	2
Глобалізація критеріїв конкурентоспроможності менеджменту	Професійний менеджмент має конкурентне значення у глобальному (світовому) вимірі, коли він найкращої якості і знаходиться в постійній інноваційній динаміці розвитку. В іншому випадку, він відіграє статусну роль і не здатен формувати необхідну і системну конкурентну спроможність економічної організації
Інтегральна якість управлінського капіталу	Важливим форматом розвитку процесів капіталізації інтелектуальних людських ресурсів є формування і розвиток управлінського капіталу. Управлінський капітал є результатом інтегрального розвитку професійного менеджменту і його адаптаційних якостей щодо необхідної взаємодії ефективності (потенціал) і результативності (досягнення цілей) управлінської діяльності. Практичним проявом управлінського капіталу є управлінська команда
Специфікація форм і методів підготовки менеджерів	Системність підготовки кадрів менеджменту базується на розумінні їх змістовної, як фундаментальної, так і спеціально адаптованої підготовки під конкретні види управлінської діяльності. Важливим питанням тут є підтримка інтегральної якості учасників процесу навчання – викладачів, тренерів, експертів і самого контингентна тих, хто має навчатися
Розвиток взаємодії менеджерської науки, менеджмент-освіти і менеджмент-практики	Системний розвиток взаємодії науки, аналітики і практики менеджменту визначають рівень розвитку професійної системи менеджменту. Найвищою стадією розвитку менеджменту виступає стадія інтегральності і як результат, власне, формування системи інтегрального менеджменту. Менеджмент-освіта сьогодні базується на розвитку і реальних досягненнях менеджерської науки, в першу чергу. Інноваційна менеджмент-практика, в більшості випадків, є результатом інтеграції науки і освіти в її практичних формах прояву

Джерело: складено автором

Потрібно також окремо зазначити, що ХХІ століття характеризується, в першу чергу, розвитком специфічних умов, які розглянуто в Декларації «Нова нормальність» [1, с. 97]. Фундаментом реалізації цих умов виступають такі якості менеджменту як інноваційність, креативність, творчість, інтелектуальність, новий рівень управлінської культури, персоніфікована відповідальність, які можуть з'явитися тільки на основі складної фундаментальної і спеціалізованої підготовки кадрів менеджменту. Сьогодні важливі та потрібні результативні рішення від не підготовлених кадрів менеджменту чекати не приходиться, – вони просто з'являться, в принципі, не можуть. Про це свідчить цілий клубок проблем різного рівня і направленості, які роками не отримують певного управлінського змісту для позитивного і результативного їх вирішення.

Наступний важливий момент, це активний розвиток штучного інтелекту (третьої і четвертої хвилі розвитку) і управлінські можливості його використання, що більш правильно звучить як можливості взаємодії менеджменту і машин з операційною системою штучного інтелекту високого рівня розвитку [2, с. 11]. Механізми взаємодії менеджменту зі штучним інтелектом має розробляти і впроваджувати сам менеджмент, про що говорить К. Шваб [3].

І як висновок, конкурентоспроможність професійної системи менеджменту залежить від багатьох умов розвитку сучасного інноваційного суспільства, але є певні базові умови, які стають системними факторами досягнення саме глобальної конкурентоспроможності в контексті четвертої промислової революції Індустрія 4.0.

Список використаної літератури

1. Кузнецов Е. А. Концепти інтегральної якості професійної системи менеджменту: майстер-клас. Одеса : Фенікс, 2020. 114 с.
2. Лі, Кай-Фу. Штучний інтелект 2041: 10 передбачень для майбутнього. Київ : Форс Україна, 2022. 464 с.
3. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 416 с.

О. Є. Мазур

к.е.н., доц.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ У ФАРМАЦІЇ

В основі здійснення підприємницької діяльності будь-якого аптечного підприємства лежить мотивація отримання найбільшого прибутку. У зв'язку з цим виникає потреба планування та прогнозування прибутку, а відтак і вивчення показників, що на нього впливають. В Україні в умовах воєнного стану та на тлі скорочення загальних обсягів виробництва і попиту фармацевтична галузь потребує постійного моніторингу доходів і прибутків, їхнього безперервного планування і передбачення. Відтак проблема розроблення і застосування механізмів управління прибутком є актуальною, а її дослідження – своєчасним.

Одним із підходів планування прибутку є методика, що ґрунтується на понятті «леверидж» (англ. leverage – важіль). Найбільш поширеним і дослідженим є так званий операційний леверидж, який досліджує швидкість зміни прибутку у відповідь на зміну лише натурального обсягу продажу.

Він показує, на скільки відсотків зміниться прибуток після зміни натурального обсягу випуску на 1% (якщо решта показників не змінюється). Розуміючи, що ріст обсягу означає пропорційний ріст виторгу, леверидж можна визначити як зміну прибутку у відповідь на зміну виторгу. Тому леверидж «виторг – прибуток» може бути з успіхом обчислений і застосований для аптечних підприємств з широким асортиментом різнорідних товарів, коли унеможливується розрахунок сумарного приросту продажу в натуральних одиницях.

Що вище операційний важіль, то швидше аптечна компанія нарощує або втрачає прибуток. Звідси відкриваються можливості управляти майбутнім прибутком за рахунок планування майбутнього обсягу випуску. При плануванні приросту або зниження виторгу використання показника операційного левериджу дає змогу одночасно визначити приріст або зменшення прибутку. І навпаки, якщо в плановому періоді аптечному підприємству необхідна певна величина прибутку, за допомогою операційного

левериджу можна встановити, який виторг від продажу забезпечить потрібний прибуток.

Рівень операційного левериджу (Degree operating leverage, DOL) для аптечного підприємства пропонуємо розрахувати різними способами – залежно від наявних даних, особливостей асортименту та цілей аналізу.

Передусім, операційний леверидж можна обчислити як відношення відсоткової зміни прибутку до відсоткової зміни виторгу (обсягу):

$$DOL = \frac{\% \Delta \pi}{\% \Delta TR \text{ (або \% \Delta Q)}}, \quad (1)$$

де $\% \Delta \pi$ (π – прибуток) – відсоткова зміна прибутку;

$\% \Delta TR$ (total revenue – загальний виторг) – відсоткова зміна виторгу;

$\% \Delta Q$ (quantity – обсяг випуску) – відсоткова зміна обсягу.

Цей метод розрахунку зручний тим, що він придатний для аптечної установи з будь-якою широтою товарної номенклатури. Також він може слугувати для планування прибутку аптеки. Прогноз зміни прибутку може бути визначений так:

$$\% \Delta \pi = DOL \cdot \% \Delta TR \text{ (або \% \Delta Q)}. \quad (2)$$

Шляхом певних математичних перетворень базової формули левериджу (1) було виявлено, що його можна розрахувати через показник маржинального прибутку, який являє собою різницю між доходом і змінними витратами підприємства:

$$DOL = \frac{МП}{\pi}, \quad (3)$$

де $МП$ – маржинальний прибуток.

Залежно від того, яким способом розраховують величину $МП$, можна використати два варіанти знаходження левериджу для аптечної установи:

$$DOL = \frac{TR - VC}{\pi}, \quad (4)$$

$$DOL = \frac{\pi + FC}{\pi} = 1 + \frac{FC}{\pi}, \quad (5)$$

де VC (variable costs) – змінні витрати аптеки;

FC (fixed costs) – постійні витрати аптеки.

Варіант з формулою (5) вважається найбільш поширеним та простим. Зручність методу в тому, що для менеджерів аптеки він не потребує інформації про повну структуру витрат товарних одиниць, зокрема про середні змінні витрати на закупівлю та продаж лікарських засобів. Достатньо знати лише загальний прибуток аптеки, а також величину постійних витрат. Водночас за обома формулами неважко розрахувати важіль і щодо конкретного лікарського засобу, що продається, і щодо аптечного підприємства в цілому.

Якщо уточнити чисельник та знаменник формули (4), то отримаємо ще один спосіб обчислення операційного левериджу:

$$DOL = \frac{Q^*(P - AVC)}{Q^*(P - AVC) - FC}, \quad (6)$$

де AVC (average variable costs) – середні змінні витрати на 1 од. лікарського засобу.

Цей спосіб придатний лише для розрахунку операційного важеля для одного товару або для однорідної товарної лінійки, якщо аналітикам аптечного підприємства вдасться усереднити дані щодо ціни та питомих змінних витрат.

Величина левериджу може бути від'ємною або позитивною. $DOL < 0$ означає, що аптечний бізнес працює нижче точки беззбитковості – в зоні збитків. Підвищення виторгу призведе не до збільшення прибутку, а до зменшення чи ліквідації збитків. $DOL > 0$ показує, що аптечний бізнес пройшов точку беззбитковості, і подальший ріст продажу генерує прибутки.

Якщо $0 < DOL < 1$, що темп зміни прибутку є меншим, ніж темп зміни обсягу, тобто аптека ще не отримує вигоди від нарощування продажу.

Якщо $DOL > 1$, то це найбільш сприятлива ситуація, яка вказує на те, що зміна виторгу аптечного підприємства викликає більш суттєву зміну прибутку. Саме за значення левериджу більше одиниці проявляється його позитивний вплив, а величина левериджу трактується як число, що показує, у скільки разів темпи зміни прибутку перевищують темпи зміни обсягу доходу. Проте мірою збільшення обсягу виробництва значення DOL поступово зменшується, тобто кожна наступна одиниця продажу справляє менший вплив на прибуток.

У ситуації беззбитковості, коли прибуток дорівнює нулю, теоретично DOL прагне до нескінченності. А за найменшого перевищення точки беззбитковості набуває своїх максимальних значень.

Прикладний інтерес в питанні планування прибутку аптечного підприємства являє собою лише випадок, коли $DOL > 1$. Зазвичай передбачається, що підприємство повинне подолати межу беззбитковості, а потім отримувати зиск від ефекту виробничого левериджу.

Якщо у аптечного підприємства високий рівень операційного левериджу, то невеликі зусилля щодо нарощування обсягу виробництва можуть привести до значного зростання прибутку, і навпаки.

У структурі витрат аптечних підприємств домінують змінні витрати (витрати на закупівлю лікарських засобів), що визначає невисокий рівень притаманного їм операційного важеля. Для підвищення рівня операційного важеля аптечним установам рекомендується знижувати змінну частину витрат, зокрема шукати дешевших постачальників, укрупняти обсяги закупівель, відмовлятися від відрядної оплати праці фармацевтів тощо.

При управлінні левериджем і витратами треба зважати на рівень сприятливості економічної кон'юнктури. Зокрема в періоди економічних підйомів аптекам варто збільшувати леверидж і постійні витрати за рахунок капіталовкладень в розширення діяльності. В періоди спадів рекомендується зосередитися на скороченні постійних витрат.

Список використаної літератури

1. Guthrie G. A note on operating leverage and expected rates of return. *Finance Research Letters*. 2011. Volume 8, Issue 2. PP. 88–100. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612310000577>
2. Sarkar S. Optimal DOL (degree of operating leverage) with investment and production flexibility. *International Journal of Production Economics*. 2018. Volume 202. P. 172–181. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S092552731830224X#preview-section-references>
3. Крючко Л. С., Бережко Я. В., Семиліт І. В. Використання операційного левериджу в управлінні прибутком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7. С. 67–70. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2016/12.pdf

4. Сейрік О. Ю. Аналіз прибутковості та структури виробничого левериджу. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 2 (02). С. 155–158. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2017/2_02_uk/33.pdf
5. Чернецька Ю. А. Управління левериджем з метою досягнення стійкого розвитку підприємства. *Вісн. соціал.-екон. досліджень* : зб. наук. пр. / наук. ред. М. І. Зверяков та ін. Одеса : ОДЕУ, 2010. № 38. С. 372–376. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147035998.pdf>

Є. І. Масленніков

д.е.н., проф.

ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Діагностика – це цілеспрямований процес виокремлення та дослідження ознак, які характеризують стан відповідних об'єктів у господарській системі підприємства з метою прогнозування можливих відхилень та запобігання порушень встановленого режиму їх роботи.

З методологічного аспекту діагностика в системі управління підприємством визначається як інструмент визначення взаємозв'язку між певними станами об'єктів підприємства, відхиленнями від заданих параметрів та причини певного стану, а також виявлення ознак, які відповідають тому чи іншому стану об'єкта підприємства.

О. Кузьмін наголошує, що діагностика – поняття, яке характеризується просторовими, часовими, об'єктивними та параметричними властивостями, оскільки йдеться про оцінювання певного об'єкта за конкретний період у відповідних просторових умовах за визначеними критеріями оптимальності [1].

Діагностика в системі управління підприємством це:

- процес отримання аналітичної інформації щодо стану господарської системи підприємства;
- формування діагнозу стану господарської системи підприємства;
- формування пропозицій щодо покращення стану господарської системи підприємства.

Професор О. Побережець у монографії відмітила, що діагностика як розділ науки, визначила своє місце і значення в системі економічних знань та вмінь. Діагностування діяльності суб'єкта господарювання – це важливий інструмент системи управління суб'єктом, який дозволяє в трансформаційних умовах, в нестійкому бізнес-середовищі, приймати ефективні та раціональні управлінські рішення, які стратегічно вплинуть на позитивну динаміку результативної роботи підприємства [1].

Діагностика дозволяє вирішити наступні завдання:

- визначити кількісну та якісну величину впливу суттєвих індикаторів господарської системи підприємства та її складових;
- дослідити вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів системи управління підприємства на господарське середовище підприємства;
- обґрунтувати вплив контрольованих і неконтрольованих факторів на господарську систему підприємства;
- отримати якісну характеристику стану стану господарської системи підприємства та її складових на основі базових якісних та кількісних орієнтирів;
- сформуванати достовірний та неупереджений прогноз розвитку господарської системи підприємства та її складових;
- забезпечити своєчасне реагування на відповідний вплив контрольованих і неконтрольованих факторів на господарську систему підприємства.

Таким чином, діагностика може бути визначена як метод формування аналітичної інформації про об'єкти системи управління на підприємстві з метою виявлення негативних аспектів їх функціонування, а також шляхів і резервів для їх вирішення з урахуванням внутрішньогосподарських стратегічних пріоритетів.

Список використаної літератури

1. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Економічна діагностика : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 318 с.
2. Побережець О. В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : моногр. Херсон : Видавництво : Грінь Д. С., 2016. 500 с.

І. М. Нєнно
д.е.н., проф.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІННОВАЦІЙ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова долучився до проектної ініціативи Європейського інституту інновацій та технологій Європейського Союзу: Розбудова інноваційного потенціалу для вищої освіти згідно грантової угоди № 10047. Accelerating Innovation and Entrepreneurial Excellence in Higher Education Institutes (Прискорення інноваційної та підприємницької майстерності у закладах вищої освіти (ЗВО)) <https://www.accentproject.eu/> [1]. Цілі проекту AccEnt: підтримка принаймні 50 стартапів і скейлапів; менторство над 150 студентами і більше; удосконалення відповідних відділів підтримки; навчання понад 1000 студентів; навчання та менторство понад 150 академічних і адміністративних співробітників; започаткування нових партнерств. Пріоритет проекту AccEnt – покращення та розширення основної підприємницької діяльності на трьох різних рівнях: студенти (підприємництво); викладачі і дослідники (засновники академічних spin-off); регіональна екосистема (scale-ups, відкриті інновації).

Основна мета проекту – прискорити розвиток підприємницької та інноваційної спроможності у ЗВО. Здатність стартапів і існуючих компаній формувати сильні команди має важливе значення для досягнення траєкторії зростання та інновацій, уможливаючи успішну комерціалізацію нових винаходів і наукових знань, що має вирішальне значення для вирішення нових викликів нашого суспільства. Для цього результати проекту спрямовані на те, щоб дати можливість студентам і молодим підприємцям розвинути навички та мислення, необхідні для формування сильних команд для підприємництва та інновацій трьома основними способами. По-перше, пропонувати спеціальну підготовку та освіту, спрямовану на розвиток підприємницьких та інноваційних навичок

і ставлення. По-друге, створення та інтеграція студентів і молодих підприємців у мережу та екосистему (допоміжні структури I&E у ЗВО), які сприяють співпраці між університетом та бізнесом. Проект дозволить налагодити контакт з талантами, обмінятися передовим досвідом і спільно розробити ідеї з відповідними учасниками всередині та за межами закладу, такими як студенти, провідні підприємці та їхні стартапи. По-третє, підготовка викладачів ЗВО (тих, хто навчає та проводить дослідження в галузі підприємництва та інновацій) також посилить вплив на навички студентів.

У довгостроковій перспективі, після завершення проекту, ці дії заохочуватимуть студентів у їхньому професійному житті до підприємництва та інновацій шляхом створення нових підприємств або в рамках існуючих компаній, сприяючи зайнятості та регіональному зростанню. Крім того, це дозволить молодим майбутнім підприємцям скористатися перевагами підприємницької екосистеми та мережі, створеної в рамках цього проекту, щоб допомогти їм у цьому процесі. Таким чином, довгостроковий вплив очікується на соціальне середовище (наприклад, зайнятість, розповсюдження інновацій), технічне (винаходи та їх комерціалізація-інновації) та економічне (наприклад, сприяння новим можливостям для бізнесу та економічному зростанню), а також на політику рівень (наприклад, підтримка політиків у розробці нової політики для сприяння розбудові підприємницького потенціалу в університеті та співпраці між університетом та бізнесом).

Внутрішньо кожен ЗВО консорціуму зможе отримати натхнення для змін у структурі та способі управління інноваційною та підприємницькою діяльністю. Консорціум складається з більш і менш досвідчених вищих навчальних закладів, що є чудовою можливістю для передачі знань і покращення організаційної спроможності для підтримки студентів і науковців у їхньому розвитку.

Що стосується впливу Європейського інституту інновацій та технологій – European Institute for Innovations and Technologies EIT [2], ми визначили кількість стартапів, створених як EIT Core KPI, на якому зосередиться наш консорціум, маючи на меті створити принаймні сім (7) стартапів, заснованих на інноваціях, за допомогою послуг і навчання, наданих під час тривалості проєкту. Прикладами таких послуг є наставництво, консультації щодо доступу

до фінансів і ринків, маркетинг продуктів/послуг, юридичні консультації, інтернаціоналізація, підбір партнерів тощо.

Крім того, після закінчення періоду фінансування та до 2030 року консорціум проекту прагне створити тридцять п'ять (35) стартапи (7 на рік) через послуги та навчання, що надаються після завершення проекту, подібного до вищезазначеного та інституційного масштабу. Ми твердо віримо, що ця кількість стартапів, які будуть створені до 2030 року, керуватиме нашими діями протягом періоду фінансування проекту таким чином, що матиме великий і значний вплив на всі установи, які беруть участь у цьому проекті.

Список використаної літератури

1. Accelerating Innovation and Entrepreneurial Excellence in Higher Education Institutes (Прискорення інноваційної та підприємницької майстерності у закладах вищої освіти (ЗВО)) <https://www.accentproject.eu/> (дата звернення 06.11.2023).
2. Європейський інститут інновацій та технологій <https://eit-hei.eu/> (дата звернення 06.11.2023).

В. В. Олійник

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. Е. А. Кузнецов

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МЕНЕДЖМЕНТУ

Одним з найважливіших завдань, що стоїть перед українським суспільством є післявоєнна відбудова та подальше підвищення рівня суспільного виробництва, а отже, конкурентоспроможності національної економіки. Досягнення цього завдання в значній мірі залежить від ефективності трудового капіталу нації та якості праці, іншими словами, від професіоналізму кожного співробітника кожного підприємства (організації), що знаходиться на теренах країни. Таким чином, постає проблема створення високо професійного середовища в межах національної економіки. Критичним елементом створення цього високо професійного середовища є формування професійної компетентності управлінського персоналу,

оскільки саме система управління (менеджменту) безпосередньо визначає можливості вирішення цього важливого завдання національної безпеки держави.

Сьогодні сучасний світ розвивається в системі багатовекторних процесів четвертої промислової революції Індустрія 4.0, що в основному означає широке використання у промисловому виробництві машин зі штучним інтелектом. Для професійної системи менеджменту, яка формується під впливом процесів четвертої промислової революції Індустрія 4.0 важливо зазначити, що штучний інтелект повинен створити умови для досягнення інтегральної якості управлінського процесу не тільки для створення найбільше релевантної інформаційної бази знань для прийняття управлінських рішень, але і допомагати у виборі запропонованих альтернативних управлінських рішень та формувати якісну систему їх контролю і результативності.

У цьому випадку, важливо сформулювати керуючі позиції управлінської діяльності щодо чотирьох хвиль розвитку штучного інтелекту, враховуючи характерні риси змін в системі професійного менеджменту. Особливо це стосується третьої і четвертої хвилі розвитку штучного інтелекту, де позиції розвитку професійного менеджменту особливо важливі в контексті створення адекватних систем управлінського супроводу процесів четвертої промислової революції і що є більш необхідним – це створення управлінських механізмів захисту людей від можливої агресивності штучного інтелекту четвертої і майбутньої п'ятої хвилі розвитку [1, с. 104; 5].

Враховуючи дані обставини, для досягнення інтегральної якості підготовки управлінських кадрів необхідно створити умови для системної взаємодії ефективності (професійний потенціал) і результативності (практичне досягнення поставлених цілей). Адаптивні форми розвитку цього процесі є неможливими без ефективного і результативного розвитку наукових, аналітичних і практичних досліджень менеджменту. Цей процес має чотири основних стадії розвитку: зближення – з'єднання та інтеграція – органічний синтез – інтегральність [2, с. 135–139]. Перехід з однієї стадії на іншу формує процеси біфуркації (тобто боротьби старого з новим з розвитком реальних інноваційних процесів розвитку суспільства). Дана модель показує стадії формування механізму інтегральної підготовки управлінських кадрів, коли результативність управлінської

діяльності з'являється в основі процесів управлінської біфуркації і з'єднань першого і другого рівня. Досягнення інтегральної якості підготовки кадрів менеджменту потребує системних кроків для забезпечення процесу переходу з однієї стадії на більш високу з визначенням нового змісту підготовки та розробки нових критеріїв ефективності і результативності професійного навчання і практичної діяльності кадрів менеджменту.

Основною конструкцією формування інтегральної якості кадрів менеджменту є використання трьох рівневої моделі професіоналізації управлінської діяльності: первинна управлінська освіта (бакалаврат, магістратура), адаптаційне професійне навчання для виконання специфічної практичної діяльності, поглиблена інноваційна підготовка в контексті Декларації «Нова нормальність» для професійного менеджменту в XXI столітті [3, с. 85–88].

Важливо також відмітити, що не якість випускника первинної управлінської освіти визначає якість суспільства, а навпаки, в основі якості підготовки управлінських та інших кадрів знаходиться якість самого суспільства. Цей факт може здаватися досить дискусійним, але, на наше переконання, якісна система професійного менеджменту повинна бути продуктом якісного суспільства, яке підтримує і, навіть, захищає діяльність суспільно результативних управлінців і лідерів. Логічним в цьому випадку є необхідна якість закладу вищої освіти та якість освітнього процесу. Освітній процес не може розвиватися в сучасних умовах без розвитку справжньої інноваційної науки та визначення точних показників суб'єктності двох основних елементів в системі взаємодії «викладацький склад – студентський контингент».

Наприкінці висловимо таку важливу думку. Освіта – найважливіше із земних благ, якщо вона найвищої якості. В іншому випадку вона абсолютно марна. Цей відомий вислів англійського поета і прозаїка Р. Кіплінга, на нашу думку, можна трансформувати наступним чином: професійний менеджмент інтегральної якості формується якістю суспільства, в першу чергу, його інтелектуальною спільнотою, а у відсутності цієї важливої характеристики суспільства, якісний менеджмент практично буде не потрібен.

Список використаної літератури

1. Кузнєцов Е. А. Концепти інтегральної якості професійної системи менеджменту : майстер-клас. Одеса : Фенікс, 2020. 114 с.
2. Кузнєцов Е. А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні : монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
3. Кузнєцов Е. А. Професіоналізація менеджмент: інноваційна парадигма в контексті Індустрія 4.0. Одеса : Фенікс, 2022. 130 с.
4. Лі, Кай-Фу. Штучний інтелект 2041: 10 передбачень для майбутнього. Київ : Форс Україна, 2022. 464 с.
5. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 416 с.

А. Є. Рябоконт
викладач

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК КЛЮЧОВОГО ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Процеси, які відбуваються завдяки четвертій промисловій революції, та виклики, які постають перед нами завдяки військовій та економічній ситуації в країні потребують забезпечення адекватного управлінського супроводу [1, с. 6] Для цього потрібні управлінські кадри, які будуть відповідати певної професійної якості підготовки, але насамперед повинна бути побудована інфраструктура та така система, яка буде створювати сприятливі умови для отримання високої якості професіоналізації управлінців. До цього процесу повинні бути залучені усі стейкхолдери, а саме держава, бізнес та заклади вищої управлінської освіти. «По суті нам потрібно сформувані «нову нормальність» професійної системи менеджменту для першої половини ХХІ століття» [1, с. 6].

У сучасних умовах розвитку соціально-економічних систем виняткову роль відіграє менеджмент. Управлінська складова, її ефективність і структурна якість стає визначальним фактором стратегічного розвитку економіки і суспільства [1, с. 52]. Підвищення рівня професійності управлінських кадрів призводить

до конкурентоспроможності підприємств, а це неодмінно впливає на розвиток економічної ситуації країни в цілому.

Управлінська діяльність менеджменту завжди обмежена з одного боку системою пріоритетних цілей, які створюють для менеджменту інтегральні умови, тобто менеджеру для прийняття управлінських рішень потрібно врахувати максимальну кількість релевантної інформації, та зовнішні обмеження, які несуть пограничні умови.

Тому професіоналізація – процес, пов'язаний з удосконаленням професійної діяльності людини. Його можна розглядати як один з найголовніших процесів людського життя, оскільки він займає більшу частину життя і є інструментом реалізації основних мотивів та життєвих потреб [1, с. 8]. Рівень професійною підготовки менеджменту впливає на результати діяльності підприємства в цілому, та від цього залежать результати та показники діяльності інших людей: клієнтів, підлеглих, колег та інших контактних аудиторій. В економічному сенсі цей процес забезпечує фінансовий добробут та здатний підвищувати якісний рівень життя [1, с. 8].

«В теорії та практиці менеджменту під професіоналізацією розуміють процес, метою якого є підвищення ефективності управління. Крім того, процес включає діяльність з розвитку управлінців задля підвищення їх професійного рівня; розробку, запровадження та модернізацію інструментів управління у формі відповідних методів, засобів і технологій задля створення управлінської інфраструктури; формування відповідного світогляду у формі філософії управління» [2].

Створення системи професіоналізації менеджменту базується на використанні системних методів для підготовки та прийняття управлінських рішень. Інструменти професіоналізації менеджменту мають бути інноваційними і виступати прикладом інтелектуальних систем соціально-економічного розвитку [3, с. 8].

Відтак можна стверджувати, що формування професійного «управлінського фундаменту» створюється на основі поєднання практичного досвіду управлінця з отриманням управлінської освіти. Тут доречно додати про принцип *Life long learning*. Для досягнення високого рівня професіоналізму управлінцям потрібно навчатися впродовж усього часу їхньої професійної діяльності.

Управлінці постійно мають справу з інноваціями у системі менеджменту, змінюється зовнішнє середовище, з'являються нові ввідні дані і змінюються пріоритети у менеджменті. Якщо розглянути історичну класифікацію пріоритетів менеджменту, яку розробив Кузнєцов Е. А. ми побачимо певні особливості процесу інноваційного розвитку професійної системи менеджменту.

На першому етапі – 20–30 роки ХХ століття об'єктом інновацій було виробництво, основною пріоритетною ціллю було управління виробництвом – операційний менеджмент, потім на другому етапі 50–60 роки ХХ століття, коли підвищився рівень конкуренції, пріоритетом стало вивчення ринку – менеджмент-маркетинг, а в сучасних умовах цим пріоритетом стає людський капітал, а якщо подивитись трохи ширше, інтелектуальний капітал економічної організації.

Таким чином, дослідження процесу професіоналізації управлінської діяльності показує орієнтири професіоналізації менеджменту. Кожний етап дає своє розуміння професійних якостей управлінських кадрів. Аналізуючи вказані фактори, ми можемо визначити необхідність в постійних змінах в системі менеджменту. Ця система повинна постійно адаптувати характер та методи управлінського супроводу технологічних, економічних, соціальних і політичних процесів четвертої промислової революції для того, щоб ці процеси були максимально ефективні і результативні з точки зору розвитку людського суспільства та його безпеки [1, с. 88].

Також можна стверджувати про необхідність створення на державному та галузевому рівнях відповідних інституційних умов для практичного впровадження професіоналізації менеджменту [3, с. 8]. Якщо не будуть знайдені реальні механізми системно-інтегральної дії, тоді немає сенсу вести мову про розвиток процесу професіоналізації управлінської діяльності в Україні. Завжди управлінський процес реалізації базується на механізмах, які менеджмент використовує в якості основного засобу діяльності. Ця діяльність має бути підтримана державною, як головний пріоритет інноваційного розвитку сучасного суспільства [1, с. 32].

Список використаної літератури

1. Кузнєцов Е. А. Професіоналізація менеджменту : майстер-клас. Матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2020. 110 с.

2. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 380 с.
3. Кузнецов, Е. А., Горбаченко С. А. Впровадження інструментів професіоналізації менеджменту в морському господарстві. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 2. С. 47–55.

Н. А. Тюхтенко

д.е.н., проф.

АДАПТАЦІЙНІ КОНЦЕПТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Глобалізаційні процеси, які останнім часом активно змінюють світове й вітчизняне бізнес-середовище, об'єктивно вимагають перегляду технологій управлінської діяльності на усіх рівнях господарювання. Це обґрунтовує необхідність дослідження адаптаційних чинників сучасного менеджменту, що здатне зберегти конкурентні переваги господарюючого суб'єкта на реальному ринку товарів і послуг. Так, опитування, проведене на компанії IBM показало, що «5670 топ-менеджерів вважають необхідними вміння пристосуватися і змінюватися» [1]. Особливістю розгляду питань адаптації є його мультидисциплінарність з точки зору фізіології, філософії, психології, соціології, педагогіки, юриспруденції, менеджменту тощо.

Для більш глибокого опанування процесів адаптації у сучасному менеджменті, розглянемо такі поняття як «адаптація», «адаптивний менеджмент», «адаптивний інтелект», що серед інших дефініцій обраної нами проблематики в умовах викликів сьогодення, з нашої точки зору, є найбільш актуальними саме для підвищення ефективності й результативності управлінської діяльності на її різних рівнях.

Термін «адаптація» пов'язують з іменем Г. Ауберта, який у 1865 році вперше застосував його у науковому обігу з фізіологічної точки зору як «зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуттів до діючих подразників» [2, с. 45].

Сьогодні ми маємо розуміння важливості й складності визначення адаптації, що представлено дослідженнями багатьох науковців. Так, С. Кулик пропонує розглядати адаптацію з трьох точок зору:

- *біолого-фізіологічної* як «пристосування та активне підтримання необхідного рівня відповідності будови організму до внутрішніх та зовнішніх змін, що виникають під впливом середовища біологічних, хімічних, екологічних, фізіологічних (температурі, атмосферному тиску, освітленню тощо) факторів»;

- *психологічної* як:

- «формування індивідуального стилю діяльності;
- діалектична єдність діяльнісних і соціально-психологічних відношень суб'єктів адаптації і соціального середовища;

- входження людини у систему внутрішньо-групових відносин і пристосування до них;

- вироблення зразків мислення й поведінки, які відображають систему цінностей і норм конкретного виробничого колективу;

- придбання, закріплення й розвиток умінь і навичок міжособистісного спілкування у такому колективі»;

- *інформаційно-комунікативної* як:

- «зміна структури або функції системи та керуючих впливів на основі одержаних даних і поточної інформації з метою досягнення оптимального стану при недостатній апріорної інформації або змінених умовах діяльності;

- пошук, сприйняття й переробка інформації у контактах» [3].

Інші автори визначають два рівні адаптації: у сферах відносин «організм – природне середовище» та «особистість – соціальне середовище» [4, с. 38].

М. І. Блажівський відзначає, що «у широкому розумінні процес адаптації прирівнюють до процесу соціалізації, розглядаючи його, зокрема, як: єдиний процес взаємодії особистості і суспільства; частину процесу соціалізації, що виникає на різних її етапах; один із основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості» [5].

Слід зазначити, що відносно професійної системи менеджменту важливим є розуміння поняття «професійна адаптація», яка базується на певних етапах адаптації особистості до професійної діяльності: «1 етап – формування базового психофізичного, морального

та інтелектуального потенціалу, необхідного для ефективної професійної діяльності; профорієнтацію учнів, молоді; допрофесійну підготовку. 2 етап – пошук найприйнятніших робочих місць з урахуванням особистісного трудового потенціалу і кон'юнктури на ринку праці; професійний відбір працедавцями претендентів на певні робочі місця; укладання трудової угоди, що регламентує умови праці на робочому місці. На 3 етапі здійснюється входження в колектив, пристосування до режиму, організації праці, соціально-психологічних взаємин у групі; оволодіння професійними навичками, характерними для певної установи; інтеріоризація культур і норм організації. 4 етап – горизонтальна та вертикальна мобільність усередині підприємства, між підприємствами і професіями; входження адаптанта у систему неперервного професійного зростання та професійної творчості» [6].

Поява концепції адаптивного інтелекту (AQ), що пов'язують з іменем Гарі Култона – генерального директора Adaptive Intelligence Consulting, посилила важливість урахування адаптації в професійному менеджменті, оскільки адаптивний інтелект обґрунтовує «здатність мислити гнучко й ефективно у світі, що постійно змінюється» [1], а це – в свою чергу – дозволяє зберегти конкурентні переваги господарюючого суб'єкта в глобалізаційних умовах сьогодення й досягнення ним успіху у реальному бізнес-просторі.

У свою чергу актуалізувалося саме поняття «адаптивний менеджмент», що дозволяє здійснювати пошук оптимальних управлінських рішень в умовах криз й швидких змін, чим об'єктивно характеризується сучасний світ. Слід погодитися, що «завданнями адаптивного менеджменту є реалізація мети функціонування і розвитку підприємства, на основі формування методології, організації процесу адаптивного управління, розробки теоретичних і практичних механізмів реалізації управління у частині стабілізації становища підприємства в конкурентному середовищі, оцінки адаптивності моделі управління тощо» [7].

Підсумовуючи, слід звернути увагу на важливість глибокого дослідження усієї сукупності адаптаційних аспектів професійної системи менеджменту для забезпечення повоєнного відновлення вітчизняної економіки на засадах інноваційності з урахуванням глобалізаційних викликів, технологічних змін, екологізації тощо.

Список використаної літератури

1. Що таке адаптивний інтелект і чому це головна навичка майбутнього. URL: <https://zhyvoedelo.com/ua/news/chto-takoe-adaptivnyy-intellekt-i-pochemu-eto-glavnyy-navyk-budushchego>
2. Aubert H. Physiologieder Netzhout. Breslau, 1865. 113 s.
3. Кулик С. М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / С. М. Кулик ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 140 с.
4. Галус О. М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / О. М. Галус. 2009. 125 с.
5. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 238.
6. Ничкало Н. Г. Адаптація професійна. *Енциклопедія сучасної України*. Київ : Держ. голов. підприємство респ. ВО, 2001. Т. 1: «А». С. 179–180.
7. Пугачевська К. Й., Лисенко Е. Р. Адаптивне управління підприємством в умовах невизначеності. *Молодий вчений*. № 9 (97). Вересень 2021 р. С. 159.

І. Є. Чуркіна

д.е.н., доц.

СИСТЕМА БЮДЖЕТУВАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Бюджетування є ключовим інструментом управління для більшості підприємств і організацій. Основне завдання бюджетування – забезпечити діяльність підприємства необхідними ресурсами, зокрема фінансовими. Полягає воно у двох простих речах: розподілити наявні ресурси та спланувати нові надходження у майбутньому. Ця практика дозволяє планувати та контролювати фінансові аспекти діяльності підприємства, щоб забезпечити досягнення стратегічних цілей.

Бюджетування може бути реалізоване різними методами, такими як статичне бюджетування, гнучке бюджетування, нульове бюджетування та інші, в залежності від специфіки підприємства та його стратегії.

Бюджетування є ефективним інструментом управління бізнес-процесами на підприємствах. Воно допомагає підприємствам

досягати своїх цілей, раціонально використовувати ресурси та ефективно планувати свою діяльність. Основні принципи організації бюджетування включають: чіткість та структурованість; реалізм; постійний моніторинг та корекція; залучення персоналу; системність [1, с. 151].

Бюджет повинен бути розроблений чітко та системно, відображаючи всі аспекти діяльності підприємства. Прогнози та плани в бюджеті повинні бути реалістичними та ґрунтуватися на реальних можливостях підприємства. Бюджет потрібно періодично переглядати, порівнюючи фактичні показники з запланованими, та вносити корективи відповідно до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Працівники підприємства повинні бути включені у процес розробки бюджету, оскільки вони мають інформацію про конкретні аспекти своєї роботи. Бюджет повинен враховувати всі аспекти діяльності підприємства та бути взаємозв'язаним.

Актуальність дослідження особливостей бюджетного процесу полягає в тому, що ринкові умови постійно змінюються, і важливо адаптувати методи управління, зокрема бюджетування, до нових реалій. Сучасний досвід та нові технології також можуть вносити свої корективи в організацію бюджетного процесу.

Бюджетування відіграє ключову роль у вдосконаленні ефективності роботи підприємства, спираючись на певні аспекти: цільова орієнтація та координація; виявлення ризиків; підвищення гнучкості та пристосованості.

Цільова орієнтація бюджетування полягає в тому, що бюджети допомагають встановлювати конкретні цілі та завдання для кожного підрозділу чи функціональної групи в межах підприємства. Вони забезпечують взаємодію між різними частинами організації, вирівнюючи їхні цілі з загальними стратегічними напрямками.

Бюджети дозволяють ідентифікувати потенційні проблеми та ризики, пов'язані з фінансовими обмеженнями чи несприятливими умовами ринку, тобто відбувається прогнозування ризиків. Розробка альтернативних планів дій допомагає підприємствам вирішувати несподівані ситуації та зменшувати можливі втрати.

Бюджети можуть бути адаптовані до змін в економічному середовищі або стратегічних призначень, забезпечуючи гнучкість

управління. Бюджетування сприяє оптимізації ресурсів – цей процес дозволяє підприємствам оптимізувати використання ресурсів та розподіляти їх ефективно.

Таким чином, бюджетування допомагає не лише у плануванні, а й у вирішенні проблем, що можуть виникнути в ході діяльності підприємства, сприяючи підвищенню його ефективності та конкурентоспроможності.

Процес бюджетування має цілу низку переваг, які приводять підприємство до збільшення прибутку, підвищення конкурентоспроможності та ліквідності, але він має в собі певні виклики та негативні аспекти. До основних переваг бюджетування на підприємстві слід віднести: планування та контроль; збільшення прибутку; ліквідність та конкурентоспроможність [2, с. 36].

Планування дозволяє підприємствам конкретизувати свої цілі та розробляти стратегії досягнення цих цілей. Контроль надає можливість вести систематичний контроль за витратами та результатами для досягнення планованих показників. Збільшення прибутку допомагає підприємствам визначити та використовувати ефективні стратегії для збільшення прибутку та рентабельності. Ліквідність дозволяє планувати та підтримувати оптимальний рівень ліквідності, щоб уникнути проблем з оплатою зобов'язань. Конкурентоспроможність допомагає підприємству визначити його конкурентоспроможність, реагуючи на зміни на ринку та пристосовуючи стратегії.

Поряд з перевагами бюджетування на підприємстві, визначимо його основні негативні аспекти, а саме: процес розробки та управління бюджетом може бути складним та вимагати значних зусиль та ресурсів; фіксовані плани можуть бути неефективними у змінних умовах ринку, оскільки не завжди вдається передбачити всі зміни; менеджери можуть використовувати техніку «гри в цифри», прагнучі покращити свої показники, що може негативно впливати на точність бюджету; зміни у зовнішньому середовищі можуть робити прогнозування непередбачуваним, що ускладнює точне планування; також фіксовані бюджети можуть знизити гнучкість управління, оскільки менеджмент може бути спрямований на досягнення планованих цілей, незалежно від ситуації.

Процес впровадження системи бюджетування на підприємстві є доволі складним, довготривалим і залежним від специфіки

господарських операцій конкретного суб'єкта підприємництва, що потребує адаптації у кожному випадку окремо.

Визначимо ключові компоненти та аспекти створення і ефективного функціонування системи бюджетування на підприємстві. Виділимо три компоненти, що дозволяють створити ефективну систему бюджетування, яка відповідає потребам та особливостям конкретного підприємства:

1. Технологія бюджетування, що містить інструменти фінансового планування, систему цільових показників і нормативів та консолідацію бюджетів.

Інструменти фінансового планування включають в себе різні види бюджетів, такі як бюджет доходів і видатків, капітальний бюджет, бюджет виробництва тощо. Система цільових показників і нормативів – це встановлення конкретних цілей і стандартів для різних сфер діяльності підприємства. Консолідація бюджетів – це об'єднання бюджетів різних відділень та рівнів управління для забезпечення їхньої збалансованості та відповідності загальним цілям.

2. Організація бюджетування включає фінансову структуру компанії; бюджетний регламент та контроль; розподіл функцій між рівнями управління.

Фінансова структура компанії – це визначення центрів обліку та об'єктів бюджетування. Бюджетний регламент і контроль – це встановлення правил формування та корегування бюджетів, а також механізмів контролю за їх виконанням. Розподіл функцій апарату керівництва – це узгодження взаємодій різних відділів та рівнів управління у процесі бюджетування.

3. Автоматизація фінансових розрахунків передбачає використання фінансових прогнозів і «сценарний» аналіз»; постановку так званого суцільно управлінського або інтегрованого обліку та інтеграцію з іншими інформаційними системами підприємства.

Фінансові прогнози і сценарний аналіз використовується для моделювання різних сценаріїв розвитку подій. Суцільно управлінський облік забезпечує оперативний збір та аналіз інформації про виконання бюджетів для різних напрямків діяльності підприємства. Інтеграція з іншими системами – це забезпечення взаємодії систем бюджетування з іншими інформаційними системами підприємства [3, с. 231].

Отже, на нашу думку, бюджетування як інструменту управління дозволяє підприємству ефективно вирішувати завдання та досягати стратегічних цілей в умовах сучасного бізнес-середовища. Бюджетування допомагає чітко визначити цілі та напрямки розвитку підприємства, що є критичним у сучасних умовах, коли ринкова конкуренція вимагає чіткого стратегічного планування. Бюджет стає інструментом для контролю за виконанням планів та передбаченням можливих результатів, що є ключовим для адаптації до змін та уникнення непередбачених проблем. Дотримання фінансової дисципліни та мінімізація ризиків, передбачених у бюджеті, сприяє утриманню стабільної рентабельності та ліквідності. Бюджет стає основою для досягнення позитивного результату від виробництва та може слугувати як стимул для менеджерів у досягненні цілей, що впливає на продуктивність та мотивацію персоналу. Бюджетування покращує фінансову обґрунтованість прийнятих управлінських рішень, оскільки дозволяє аналізувати їх в контексті фінансових можливостей підприємства. У сучасних ринкових умовах планування та контроль бюджету є необхідними елементами ефективного управління, що дозволяє адаптуватися до змін та реагувати на виклики.

Список використаної літератури

1. Тирінов А. В. Організація бюджетування на підприємстві як частина управлінського обліку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 34. 2019. С. 149–152.
2. Засадний Б. А., Ткаченко А. В. Система бюджетування як провідна ланка фінансового планування бізнес-процесів підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Випуск 35. 2021. С. 33–37.
3. Кальченко О. Однолько Я. Бюджетування як інструмент фінансового планування на підприємстві. *Фінансові ресурси: Проблеми формування і використання*. 2019. № 1 (17). С. 228–234.

РОЗДІЛ 9

ОБЛІК І ФІНАНСИ

А. О. Гусєв

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф., О. В. Побережець

ІНДУСТРІЯ 4.0: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки впровадження новітніх технологій в умовах Четвертої промислової революції викликає фундаментальні трансформації у світовій економіці. На сьогоднішній день у постіндустріальному світі важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності економіки країни стає інтегрування цифрових технологій в межах парадигми Індустрія 4.0 в усіх сферах економічної діяльності. При цьому впровадження Індустрії 4.0 для національної економіки України як частини глобальної економічної системи стає основною рушійною силою подальшого економічного розвитку країни. Дослідження можливостей та загроз для економіки України, викликані Четвертою промисловою революцією, поставлено за мету в даних тезах.

Четверта промислова революція (Індустрія 4.0) – концепція, що характеризується злиттям технологій різних сфер у єдину саморегульовану систему із незначним втручанням людини у процеси виробництва [1, с. 121]. Вперше ця концепція з'явилася у 2011 році у якості програми розвитку Німеччини, що передбачала цифрову трансформацію виробництва на основі наступних технологій: великих даних, хмарних обчислень, штучного інтелекту та «інтернету речей» [2]. Згодом парадигма Індустрія 4.0 буда досліджена К. Швабом у 2016 році.

Концепція Індустрія 4.0 на сьогоднішній день активно впроваджується у передових, здебільшого розвинених країнах світу. Зокрема, державні програми щодо цифрової трансформації економіки на основі Індустрії 4.0 протягом 2010-их рр. були прийняті в Німеччині (2011), Італії (2012), Великій Британії (2013), США (2014),

Японії (2014), Індії (2014), Франції (2015), Китаї (2015), Сінгапурі (2015), Іспанії (2017) та в інших країнах [3, с. 375]. Слід зазначити, що в Україні впровадження Індустрії 4.0 перебуває на початковому етапі. Так, цифрову трансформацію економіки Україні гальмують наступні чинники:

- повномасштабна війна в країні;
- незначне державне стимулювання щодо переходу бізнесу на т. з. «розумні підприємства»;
- відсутність державного інвестування у smart-проекти;
- відсутність коштів у більшості підприємств для закупівлі інноваційного обладнання;
- відсутність ефективних засобів захисту персональних даних;
- відсутність відповідних навичок у цифровій трансформації в більшості громадян тощо.

З метою прискорення темпів впровадження в Україні Індустрії 4.0 доцільно перейняти міжнародний досвід щодо розвитку таких її напрямів:

- кіберфізична система (система управління та контролю із використанням комп'ютерних алгоритмів);
- інтернет речей (система взаємопов'язаних об'єктів, які мають вбудоване програмне забезпечення та здатні передавати дані без участі людини);
- інтернет послуг (суцільне надання всіх послуг через мережу Інтернет);
- штучний інтелект (здатність інтелектуальних інформаційних систем до виконання завдань, які зазвичай пов'язані з діяльністю людини);
- хмарні обчислення (модель забезпечення доступу до сервісів, мереж, додатків, сховищ даних, які можуть бути оперативно надані з мінімальними управлінськими витратами);
- «розумний завод» (високотехнологічні виробничі системи, які можуть працювати автономно із здатністю до самокорекції) [4].

З метою визначення перспектив впровадження Індустрії 4.0 в Україні, було здійснено SWOT-аналіз із зазначенням сильних та слабких сторін поточного стану макросередовища України для застосування концепції Індустрія 4.0, а також майбутніх

можливостей та загроз внаслідок її впровадження. Результати SWOT-аналізу наведено у табл. 1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз впровадження Індустрії 4.0 в економіку України

Сильні сторони	Слабкі сторони
Відносно швидкі темпи розвитку ІТ-галузі в країні	Недосконалість законодавчої бази щодо Індустрії 4.0
Висока кваліфікація робочої сили у сфері інформаційних технологій	Відсутність державної підтримки суб'єктам господарювання, що впроваджують Індустрію 4.0
Міжнародна співпраця України з розвиненими країнами світу	Відсутність державної стратегії розвитку Індустрії 4.0
Високий потенціал закладів вищої освіти та залучення до Індустрії 4.0 окремих їх представників	Відсталість виробничої сфери в країні
Позитивний імідж працівників країни, які працюють на умовах аутсорсингу	Недостатній захист прав інтелектуальної власності
Можливості	Загрози
Розвиток та розповсюдження цифровізації у всіх сферах економічної діяльності	Структурне безробіття за рахунок автоматизації низки виробничих процесів
Розширене зовнішнє фінансування подальших науково-технічних розробок	Значні бюджетні видатки та посилення боргової залежності країни
Підвищення репутації національних виробників всередині країни	Перетворення країни в джерело робочої сили через міжнародну кооперацію
Збільшення ємності внутрішнього ринку країни	Ризики дестабілізації політичного та економічного становища в країні
Зростання країни в міжнародних рейтингах	Підвищення недовіри до держави існуючих підприємств

Джерело: складено автором на основі даних [2–4]

Отже, поточний стан макросередовища України свідчить про наявність потенціалу впровадження Індустрії 4.0, однак реалізація цієї концепції є можливою лише за умови державного стратегічного планування, спрямованого на усунення поточних недоліків

та зменшення негативних наслідків потенційних загроз. При цьому необхідними заходами уряду, спрямованими на реалізацію концепції Індустрія 4.0 в Україні є:

- впровадження програми фінансування та побудова стратегії розвитку ІТ-сектору;
- стимування еміграції робочої сили у сфері інформаційних технологій;
- поглиблення міжнародної інтеграції у сфері розвитку Індустрії 4.0;
- реформування системи захисту прав інтелектуальної власності;
- диджиталізація основних галузей промисловості країни [2].

Таким чином, Четверта промислова революція передбачає інтеграцію технологій різних сфер у єдину систему із мінімальним втручанням людини у виробничі процеси. Концепція «Індустрія 4.0» активно впроваджується в економіку, насамперед, у розвинених країнах світу. В Україні Індустрія 4.0 перебуває на етапі становлення, її реалізація як відкриває низку перспектив, так і несе певні ризики. При цьому успішне впровадження Індустрії 4.0 є можливим лише за наявності відповідної державної стратегії.

Список використаної літератури

1. Шпак Н. О., Кісь С. Ю. Розвиток Індустрії 4.0: нові можливості та виклики для сучасних підприємств. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 08 груд. 2022 р.). С. 121.
2. Кравчук Ю. Г., Скоробогатова Н. Є. Україна в умовах Індустрії 4.0: можливості та бар'єри. Актуальні проблеми економіки та управління: електрон. наук. фах. видан. 2020. № 14. Міжнародна економіка. URL: <http://are.fmm.kpi.ua/article/view/205842> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Завербний А. С., Сало К. Р. Проблеми та перспективи розвитку Індустрії 4.0 в Україні за умов Євроінтегрування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 2 (8). С. 374–382.
4. Ноджак Л. С., Парашич М. І. Розвиток 4.0 Індустрії в Україні: проблеми, перспективи. *Економіка та суспільство: електрон. наук. фах. видан.* 2022. Вип. 45. *Менеджмент*. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1935>

М. А. Дем'янчук
д.е.н., проф.

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА ТА ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення в Україну російських військ спровокувало багато великих кризисних ситуацій во всіх сферах економічного та соціального життя. Складні ситуації вирішення адміністративно-воєнних питань, логістичних, енергетичних, гуманітарних, сприяли дуже швидкому та різкому падінню доходів державного бюджету, що призвело до недостатності коштів на виконання державою своїх функцій. В таких умовах уряди країн, представники міжнародних організацій та інституцій протягнули досить швидко фінансову «руку допомоги». Проте який вплив може мати фінансова допомога України на майбутню післявоєнну фінансово-економічну стабільність країни, на її платоспроможність та фінансову незалежність залишається на даний час не дослідженим, оскільки рано чи пізно частину такої фінансової допомоги, яку залучено на кредитних умовах доведеться повертати і це буде додатковим тягарем не тільки на державний бюджет, а й на плечі нації, яка буде відбудовувати свою власну незалежну державу.

Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану, схвалені Радою Національного банку України [1], та систематична допомога закордонних партнерів допомогла не втратити платоспроможність враховуючи девальвацію гривні. З початку повномасштабного російського вторгнення на території України уряд Європейського Союзу та країни, що входять до його складу постійно надають допомогу різного роду, зокрема: економічну, гуманітарну, допомогу із забезпечення цивільного захисту, підтримки української армії, розслідування військових злочинів, підтримки біженців, захисту дітей, відновлення та відбудови країни.

Економічна допомога надається переважно у вигляді фінансової допомоги від іноземних партнерів. Зокрема фінансова допомога може надходити не тільки у формі кредитів, але й ще у формі гарантій за кредитами та грантів. Найбільш необтяжливою формою для державного бюджету України, що перебуває у воєнному

стані, є гранти, оскільки тільки вони не збільшують борговий тягар. Загальна сума оголошеної двосторонньої фінансової допомоги Україні перевищує в 66 млрд євро [2], з яких 43,39% оголошено у формі грантів, 52,02% – у формі кредитів, 3,16% – у формі гарантій і 1,44% – СВОП-лінія від Польського центрального банку.

Окремої уваги слід приділити структурі державних доходів з позиції їх надходження: у вигляді податкових або неподаткових надходжень чи у вигляді коштів від закордонних країн і міжнародних організацій. Якщо до війни в державному бюджеті України обсяги коштів від закордонних країн і міжнародних організацій становили лише в межах від 0,06% до 1,51%, тобто їх частина була не значною і вони не мали значного впливу на бюджет, то під час військових дій така ситуація кардинально змінилась. У 2022 році в державному бюджеті 26,92% становлять іноземні кошти [3], які в умовах падіння активності підприємницької діяльності підтримали спроможність виконання уряду своїх зобов'язань принаймні в середні країни.

Говорячи про обтяжливість державного бюджету за рахунок зростання боргового навантаження доречно зазначити скільки щорічно Україна витрачає на його обслуговування. Так, щорічно виплачували 3,0–3,5% в розрахунку від обсягів ВВП або 12–13% в розрахунку від обсягів доходної частини державного бюджету. Тому в умовах воєнних дій та зростання боргового навантаження особливої уваги потребує середньо та довгострокове планування обслуговування боргового навантаження України, яке надасть можливість досягнути довоєнних показників за досить короткий період.

Враховуючи платежі за державним боргом, прогнозовані Міністерством фінансів України [4–5], доцільно відмітити, що найбільший їх обсяг приходить на 2023 рік за внутрішнім боргом та на 2024 рік за зовнішнім боргом (рис. 1).

Порівнюючи видатки на обслуговування державного боргу за таких обсягів платежів, зазначимо, що наразі протягом 2023 року заплановано 27,9% доходів бюджету за внутрішнім боргом та 6,7% за зовнішнім боргом, що в кілька раз перевищує аналогічні показники минулих років. У розрахунку до обсягів ВВП платежі за внутрішнім боргом становлять 10,1% ВВП та за зовнішнім боргом 2,4% ВВП. Аналогічну ситуацію можна спостерігати і протягом

2024 року, на який заплановано приблизно 14,8% бюджету (5,8% ВВП) на сплату внутрішнього боргу та 17,9% (7,0% ВВП) бюджету на сплату зовнішнього боргу.

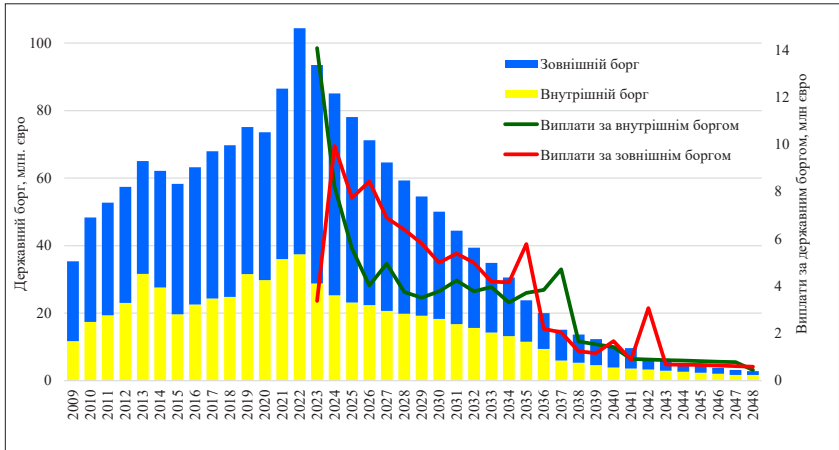

Рис. 1. Прогнозований стан державного зовнішнього та внутрішнього боргу України з урахуванням прогнозних платежів станом на 01.02.2023 р.

Примітка. Дані за 2023–2048 роки прогнозовані.

Джерело: розраховано і побудовано авторами на основі використання даних [4–5]

Отже, Україна в умовах воєнної ескалації та серйозних труднощів, пов'язаних з наповненням державного бюджету потребує виваженого та якісного управління, особливо за підтримки західних партнерів. Враховуючи воєнний стан в країні, значне скорочення ВВП та дохідної частини державного бюджету, визначено, що реальне виділення прогнозованого обсягу видатків є практично неможливим, навіть якщо строк погашення за деякими видами заборгованості наступає протягом 2023–2024 років.

Вважаємо, що доцільно було б розглянути і запланувати можливість реструктуризації державного боргу найбільш лояльним методами. Враховуючи пільгові умови (безпосередньо строковість та платність) надання кредитів міжнародними фінансовими організаціями та урядами інших країн, доцільніше

було б відтермінування частини платежів на кілька років, за які Україна хоча би частково відновила економіку і доходи державного бюджету дозволяли б їх зробити.

Таке рішення значно сприяло б скороченню видатків на обслуговування державного боргу найближчими роками та не спровокувало необхідного різкого скорочення видатків за багатьма сферами економічної діяльності, зокрема видатків на соціальне забезпечення та розвиток підприємництва, оскільки населення країни та суб'єкти підприємницької діяльності в період повоєнної відбудови потребуватимуть значної допомоги на відновлення гідного життя.

Список використаної літератури

1. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану: Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 15 квітня 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk> (дата звернення: 15.10.2023).
2. Trebesch Ch., Antezza A., Bushnell K., Frank A., Frank P., Franz L., Kharitonov I., Kumar Bh., Rebinskaya E., Schramm S. "The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?" Kiel Working Paper, No. 2218. Kiel, 2022. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/data-sets/ukraine-support-tracker-data-17410/> (дата звернення: 15.10.2023).
3. Міністерство фінансів України. Діяльність. Бюджетна політика. Бюджет. Державний бюджет. Бюджет 2022. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (дата звернення: 15.10.2023).
4. Міністерство фінансів України. Діяльність. Боргова політика. Боргова статистика. Державний борг та гарантований державою борг. Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.12.2022. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg> (дата звернення: 15.10.2023).
5. Міністерство фінансів України. Діяльність. Боргова політика. Боргова статистика. Боргові платежі та прогнози. Прогнозні щомісячні платежі за державним боргом у 2023–2048 роках за діючими угодами станом на 01.02.2023. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi> (дата звернення: 15.10.2023).

Л. О. Масіна

к.е.н., доц.

В. М. Масін

к.ю.н., доц.

ОБЛІКОВІ ТА ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ ЗАКУПІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У НАСЕЛЕННЯ

Сільське господарство є ключовою галуззю для забезпечення населення продуктами харчування. Закупівля продукції у населення сприяє розвитку місцевої економіки, стимулює підприємництво та підтримує сільські громади. Закупівля сільськогосподарської продукції від місцевих фермерів та сімейних господарств сприяє їхньому розвитку та конкурентоспроможності, а також допомагає зберегти традиції сільськогосподарського способу життя. Тому тема дослідження є актуальною.

Сільськогосподарська продукція включає в себе різноманітні товари, що відповідають групам 1–24 УКТ ЗЕД і вирощені, відгодовані, виловлені, зібрані, виготовлені, вироблені або перероблені безпосередньо виробником. Важливою умовою є те, що продукти обробки та переробки цих товарів, якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях для продажу, переробки або внутрішнього споживання, також вважаються сільськогосподарською продукцією [1, пп. 14.1.234].

При закупівлі продукції у населення використовують закупівельний акт або відомість закупівлі. Закупівельний акт використовується для фіксації факту постачання товару, його якості, кількості та ціни. Документ містить інформацію про обидві сторони угоди, а також перелік товарів із зазначенням їхніх характеристик. Відомість закупівлі може бути використана для оформлення розрахунків з кількома фізичними особами-продавцями. Вона дозволяє об'єднати інформацію про різних постачальників та суми оплати для кожного з них.

Суб'єкти господарювання при закупівлі сільськогосподарської продукції у населення можуть право розраховуватися готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами з фізичними особами – у розмірі до 50 000 грн включно [2, п. 6].

Придбана сільськогосподарська продукція може бути оприбуткована на субрахунку 201 «Сировина і матеріали», якщо планують перероблювати продукцію або на субрахунку 281 «Товари на складі», якщо мета перепродаж продукції [3].

Ситуації щодо придбання у фізичної особи продукції рослинництва для переробки при умові надання довідки ф. 3ДФ та за її відсутності наведено в табл. 1.

Операції з придбання сільськогосподарської продукції не підлягають оподаткуванню, якщо виконуються одночасно всі умови:

– всі етапи від вирощування до виготовлення чи переробки сільськогосподарської продукції повинні виконуватися фізичною особою-продавцем;

Таблиця 1

Типова кореспонденція рахунків з відображення операцій з придбання продукції у фізичної особи

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	В наявності копія довідки ф.3ДФ		
1.1.	Оприбутковано яблука для переробки	201	631
1.2.	Виплатили кошти фізичній особі на банківську картку	631	311
2.	Відсутня копія довідки ф. 3ДФ		
2.1.	Оприбутковано яблука для переробки	201	631
2.2.	Утримано ПДФО (18 %)	631	641
2.3.	Утримано ВЗ (1,5 %)	631	642
2.4.	Виплатили кошти фізичній особі на банківську картку	631	311
3.	Закупівля продукції тваринництва		
3.1.	Видано у підзвіт кошти на придбання молока	372	301
3.2.	Оплачено фізичній особі за молоко	201	372
3.3.	Відображено витрати з доставки	201	685
3.4.	Оплачено підряднику за транспортування	685	311
3.5.	Передано молоко в переробку	23	201

Джерело: сформовано на основі [3]

– за рік сума доходу від продажу сільськогосподарської продукції рослинництва не перевищує 12 розмірів мінімальної заробітної плати. Граничний розмір доходу у 2023 році складає 80 400 грн;

- за рік сума доходу від продажу сільськогосподарської продукції тваринництва не перевищує 50 розмірів мінімальної заробітної плати. Граничний розмір доходу у 2023 році складає 335 000 грн;
- наявність Довідки про наявність у фізичної особи земельних ділянок ф. ЗДФ [1, пп. 165.1.24].

Якщо копія довідки не надано покупець сільськогосподарської продукції зобов'язаний утримати податок з доходів фізичних осіб та військовий збір із суми виплаченого доходу. При наявності довідки покупець-податковий агент не утримує з виплаченого доходу податки, незалежно від суми виплаченого доходу.

При перевищенні граничного розміру доходу фізична особа зобов'язана подати річну декларацію про майновий стан і доходи до 1 травня року, наступного за звітним [1, пп. 49.18.4] і самостійно сплатити податки із суми перевищення до 1 серпня року, наступного за звітним [1, пп. 179.7].

Список використаної літератури

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 12.11.2023)
2. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Національного банку України від 29.12.2017 р. № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> (дата звернення: 12.11.2023)
3. Швець О., Сердюк О. Закупівля сільгосппродукції у населення: облік, оподаткування та документування. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7339-opodatkovumo-zakupvlyu-slgospprodukts-u-naselennya> (дата звернення: 14.11.2023).

С. В. Осадчук

к.е.н., доц.

РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Застосування інструментів податкового регулювання є ключовим викликом для бюджетної та податкової системи держави в умовах воєнного стану.

Формування доходів як державного, так і місцевих бюджетів базується на прогнозних показниках розвитку країни. Основні прогнозні показниками економічного і соціального розвитку України визначено листом Міністерства економіки України від 29.06.2023 № 3011-05/31540-03. У середньостроковій перспективі очікується висхідна позитивна динаміка економічного розвитку: зростання ВВП на 2,8 % у поточному 2023 році, на 5 % у 2024 році, збільшення на 7 % у 2025 році. Передбачається, що зростання відбуватиметься на фоні уповільнення інфляційних процесів з 14,7% у поточному році до 5,8 % у 2026 році.

Щодо місцевих бюджетів. Відповідно до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік». Показник доходів місцевих бюджетів на 2024 рік визначено в сумі 464,7 млрд грн. Основним джерелом надходжень загального фонду місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб. Надходження податку на доходи фізичних осіб за період 2020–2023 рр. розраховані за даними Міністерства фінансів [2] представлені на рис. 1.

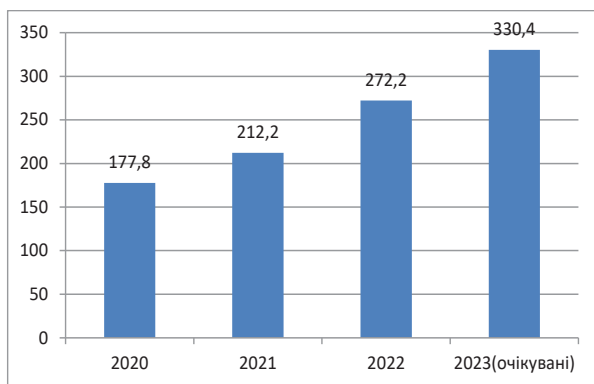

Рис. 1. Надходження ПДФО до місцевих бюджетів

Джерело: [2]

На 2024 рік показники надходжень ПДФО до місцевих бюджетів заплановано в сумі 270,1 млрд грн, що на 60 млрд грн (або на 18 %) менше в порівнянні з очікуваними надходженнями податку за 2023 рік. Факторами впливу на спад надходжень ПДФО у 2024 році

є зміна нормативу розподілу податку. ПДФО від грошового забезпечення військовослужбовців, який зараз надходить до місцевих бюджетів, в 2024 році планується спрямовувати до Державного бюджету.

Так, законопроект № 10037 передбачає вилучення з місцевих бюджетів ПДФО від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу. Для бюджетів територіальних громад це втрата порядку 65 млрд. гривень у 2024 році. Також даний законопроект передбачає зобов'язання місцевих рад спрямовувати кошти залишків місцевих бюджетів (крім власних надходжень бюджетних установ та субвенцій з інших бюджетів), у разі їх утворення на кінець бюджетного року, виключно на оборону, безпеку та захист населення, на оплату праці працівникам бюджетних установ, першочергові гуманітарні потреби, а також обслуговування та погашення місцевого боргу.

ПДФО від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу становить близько третини всіх надходжень податку до територіальних громад Одеської області і вилучення його з доходів місцевих бюджетів призведе до значного зменшення надходжень податку та зменшить можливість надання допомоги місцевими громадами Об'єднаним силам ЗСУ. Територіальні громади Одеської області за період дії воєнного стану долучилися до надання допомоги Об'єднаним силам ЗСУ. У 2022–2023 роках, за відсутності належного законодавчого врегулювання можливості надання допомоги силам безпеки та оборони, територіальні громади області на забезпечення оборони та безпеки витратили близько 2,1 трлн грн: на фінансову допомогу ЗСУ; на підтримку ЗСУ технікою, обладнанням, товарами; на облаштування ліній захисту; на обладнання укриттів, бомбосховищ, інших захисних споруд. Тобто 42% ПДФО військовослужбовців територіальними громадами області спрямовано прямо на видатки безпеки та оборони. Громади, які спрямували більше 40% ПДФО військовослужбовців на видатки безпеки та оборони: Одеська міська територіальна громада – 51%; Арцизька міська територіальна громада – 59%; Маяківська сільська територіальна громада – 94%;

Степанівська сільська територіальна громада – 65 %; Южненська міська територіальна громада – 79 %. Є такі територіальні громади, які взагалі не отримували ПДФО від військовослужбовців, проте спрямували кошти на допомогу силам безпеки та оборони: Зеленогірська та Кулевчанська територіальні громади. Багатократно перевищив розмір витрат порівняно з отриманим «військовим» ПДФО по Маразліївській сільській територіальній громаді.

Вилучення коштів із бюджетів територіальних громад не передбачає з боку держави визначення якихось джерел для фінансування передбачених законом витрат, отже, призведе до зменшення можливості систем надання життєво необхідних послуг жителям усіх територій. Вилучення військового ПДФО ослабить громади, позбавить їх можливості допомагати силам оборони та надавати якісні послуги жителям територіальних громад.

Надходження ПДФО залежить від рівня заробітних плат. У 2024 році планується підвищення заробітної плати. Планується підвищення рівня мінімальної заробітної плати з 1 січня 2024 року – до 7100 грн, з 1 липня 2024 року – до 8000 грн, що позитивно вплине на надходження доходів місцевих бюджетів. Також очікуємо на поступове зростання ділової активності суб'єктів господарювання, виходячи з можливостей в періоди дії воєнного стану.

Податок на доходи фізичних осіб є бюджетоформуючих податком місцевих бюджетів. Частка ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів становила в 2022 році 69 %. На територіальні громади в умовах дії воєнного стану покладені зобов'язання надання жителям територіальних громад життєво необхідних послуг, утримання критичної інфраструктури. Вважаємо, що ПДФО від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу, повинен залишатись в місцевих бюджетах із обов'язковим встановленням вимоги про перерахунок 70 % від нього на сили безпеки та оборони. Це дозволить військовим підрозділам й надалі отримувати забезпечення з місцевих бюджетів швидко та доступно та мати ресурс для надання життєво необхідних послуг жителям територіальних громад.

Список використаної літератури

1. Проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік. Верховна Рада України. 2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796> (дата звернення: 28.10.2023).
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. 2023/ URL: www.minfin.gov.ua (дата звернення: 28.10.2023).

О. В. Побережець

д.е.н., проф.

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Функціонування суб'єктів господарювання залежить від ефективної системи управління, яка у свою чергу, базується на результатах обліково-аналітичного забезпечення, яке включає окремі елементи, до складу яких відноситься інформаційний продукт.

Форма та сутність інформаційного продукту залежать від певного ряду факторів та чинників, що забезпечує його перманентну адаптацію до потреб стейкхолдерів, які можуть частково визначати структуру та зміст.

За результатами оцінки «наукових досліджень щодо створення інформаційно-аналітичних систем виділяють три підходи, а саме:

- глобальний підхід, при застосуванні якого впровадженню системи передують процедура розробки проекту заведеної системи;
- локальний підхід, який базується на групуванні відповідних задач і застосуванні обчислювальної техніки;
- системний підхід, який враховує створення інформаційної системи, як комплексного вивчення економічного об'єкта як єдиного цілого з представленням частин його як цілеспрямованих систем і вивчення цих систем та взаємовідносин між ними;
- результативний підхід, який стверджує, що результатом дії інформаційної системи є результат процедури отримання, обробки та передачі інформації для прийняття ефективних управлінських рішень» [1].

Враховуючи наукові системний та ситуаційний підходи, дослідження інформаційного продукту пов'язано із визначенням

процесу та технології його формування, що відбувається під впливом конкретних потреб різних груп користувачів. З точки зору задоволення потреб стейкхолдерів, інформаційний продукт представляє собою результат здійснення інформаційного процесу, який спрямований на створення форми із змістом, що забезпечує розв'язання оперативних, тактичних та стратегічних питань управління, враховуючи ендогенні та екзогенні фактори, а також можливості до прийняття інформації користувача або конкретної групи.

Підкреслимо, що ефективність управління діяльності суб'єкта господарювання напряму залежить від процесу збору, систематизації, обробки та надання нової інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень. «При цьому метою інформаційного забезпечення управлінського процесу є своєчасне надання необхідної і достатньої інформації для прийняття управлінських рішень, що забезпечують ефективну діяльність як підприємства в цілому, так і його структурних підрозділів, а також відповідних напрямків діяльності» [1].

Зауважимо, що інформаційний продукт є елементом системи обліково-аналітичного забезпечення, яка формує базис для ефективного та результативного процесу управління на всіх рівнях. Дана система адаптується під впливом контрольованих та неконтрольованих факторів, під зміною потреб користувачів даних про стан фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

На думку науковців, «інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління результатами діяльності представляє собою взаємопов'язану логічну систему відбору та систематизації інформації про стан об'єкта управління з метою оцінки та діагностики відповідних даних для прийняття своєчасних ефективних управлінських рішень» [1].

Підкреслимо, що формування системи обліково-аналітичного забезпечення на підприємстві залежить від стану комунікаційних зв'язків між структурними підрозділами, які на основі первинної інформації виконують поставлені завдання щодо виконання нормативних вимог, а також потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів. При цьому повне та своєчасне виконання поставлених завдань управлінського спрямування суттєво впливає на результат

оперативного, тактичного та стратегічного управління, особливо в умовах невизначеності.

Саме тому визначення принципів та критеріїв до окремих інформаційних продуктів забезпечує оптимальність виконання поставлених перед обліковими підрозділами завдань. Серед базових критеріїв можна виділити: адаптивність, адресність, нормативність, результативність, повноту, своєчасність, оперативність та відповідність, транспарентність, нормативність, стратегічність, інтеграційність, системність, структурованість, якість.

Змістовність інформаційного продукту залежить від завдання, яке поставлено для потреб управління, а що стосується форми, то ці питання повинні бути урегульовані в залежності від суб'єктів призначення відповідних підрозділів, від їх теоретичної та практичної підготовки, вміння зчитувати інформацію з носіїв у вигляді, наприклад, управлінської бухгалтерської, фінансової звітності підприємства. Подання інформаційного продукту не повинно ускладнювати процес розв'язання управлінських задач і формування ефективних рішень. Саме тому облікові підрозділи, які забезпечують побудову системи інформаційно-аналітичного спрямування, повинні враховувати можливості суб'єктів користування інформаційного продукту, з поглядом на вплив навколишнього середовища, можливості адаптації персоналу до умов невизначеності.

Використання сучасних адаптивних програмних продуктів при формуванні інформаційного продукту є важливим аспектом побудови системи обліково-аналітичного забезпечення.

На ринку комп'ютерних облікових програм в Україні найбільшою популярністю користуються наступні програмні продукти, а саме:

- “SMARTFIN.UA” – програма для обліку малого бізнесу. В одному акаунті можна зібрати необмежену кількість ФОП, щоб не перемикатися і не втрачати інформацію;

- “Dilovod” – об'єднує бухгалтерський та управлінський облік, товарний оборот, ПРРО й електронну звітність. У програмі можливо вести кілька ФОП та юридичну особу в одній базі, копії автоматично архівуються, весь грошовий обіг відображається у системі;

- “SAP” – це потужна система із безліччю можливостей, розробник німецька корпорація SAP, яка виробляє корпоративне програмне забезпечення та забезпечує підтримку програм для

компаній будь-якого розміру в усьому світі. “SAP Business One” – доступний спосіб керувати всім бізнесом – від бухгалтерського обліку та фінансів, закупівель, інвентаризації, продажів і відносин із клієнтами, а також управління проєктами до операцій та людських ресурсів;

– “Microsoft Dynamics” – інтегрована комплексна система управління підприємством, об’єднує можливості фінансового управління, аналізу стану бізнесу, управління виробництвом, дистрибуцією, електронною комерцією та взаємовідносинами з клієнтами;

– “Oracle Business Suite” включає в себе понад 150 інтегрованих програмних модулів, функціональні блоки програми умовно можна поділити на: “Oracle ERP”, “Oracle CRM” та “Oracle E-Hub” (електронна комерція) – призначені для організації електронних торгових площадок та включають інші галузеві блоки;

– “Odoo” – web-орієнтована all inclusive ERP, бельгійська ERP+CRM система, яка складається з різноманітних модулів для ведення бізнесу. “Odoo” – це набір програм для роботи з відкритим кодом, які охоплюють всі потреби компанії: CRM, електронна комерція, бухгалтерський облік, склад, точка продажу, управління проєктами [2].

Зауважимо, що вибір оптимального програмного забезпечення уможливорює підвищення ефективності процесу формування інформаційного продукту цільового призначення, якій орієнтований на задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів.

Таким чином, процес адаптації інформаційного продукту до сучасної системи управління пов’язаний із перманентним дотриманням вимог нормативного-правого регулювання, а також потреб користувачів обліково-аналітичного забезпечення у структурованій інформації для розробки та прийняття ефективних управлінських рішень, особливо в умовах невизначеності.

Список використаної літератури

1. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : монографія / О. В. Побережець. Херсон : Грінв Д. С., 2016. 500 с.
2. Грибовська Ю., Кононенко Ж. Застосування інформаційних систем в управлінні підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84>.

Т. Я. Продан
к.е.н., доц.

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В ДЕРЖАВНИХ БАНКАХ

Корпоративне управління в державних банках є ключовою складовою системи управління, яка розвивається в контексті банківської системи та економіки загалом. Це охоплює організаційні структури, процеси, стратегії та контроль, спрямовані на досягнення мети банку та задоволення потреб його різноманітних стейкхолдерів. Зростання усвідомлення ролі корпоративного управління як важливого інструменту управління ризиками є важливим кроком у розвитку банківської системи.

Основні напрями корпоративного управління викладені у нормативних документах Європейського Союзу, зокрема Базельського комітету Діяльність державних банків базується на законодавчих актах України у сфері корпоративного управління, що відповідає міжнародній практиці, керуючись нормативними документами та рекомендаціями провідних вітчизняних та міжнародних установ: методичними рекомендаціями Національного банку України, Міністерства фінансів України щодо вдосконалення корпоративного управління в банках; рекомендаціями Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо вдосконалення корпоративного управління в банківських установах; принципами корпоративного управління Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); принципами корпоративного управління Організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [1, ст. 619].

Відповідно до стандартів корпоративного управління, державні банки забезпечують:

- надання повної та достовірної інформації про діяльність та фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) щодо фінансового стану, економічних показників, структури власності та управління, що дає можливість приймати обґрунтовані рішення зацікавленими сторонами;
- відповідальність наглядової ради перед різними стейкхолдерами, вищого менеджменту, власниками істотних пакетів акцій,

міноритарними акціонерами банку; клієнтами та працівниками, усіх зацікавлених сторін банку суспільством у цілому.

Викладені принципи закріплені у Статуті банку та його внутрішніх положеннях. Структура корпоративного управління державного банку включає:

- загальні збори акціонерів – найвищий орган управління банку, через який реалізуються їхні права;
- спостережну раду, що контролює і регулює діяльність правління та забезпечує захист прав акціонерів;
- правління – виконавчий орган управління банку, що здійснює операційну діяльність за напрямами діяльності і розвитку банку, які затверджені на загальних зборах акціонерів;
- ревізійну комісію, що виконує контрольні функції щодо фінансово-господарської діяльності банку та складає звіти на загальні збори акціонерів та/або спостережній раді [2].

Організаційна структура банку з точки зору корпоративного управління включає ключові елементи контролю задля побудови ефективного та діючого механізму: з боку правління, незалежної ревізійної комісії, спостережної ради, управління внутрішнього аудиту, департаменту управління ризиками, акціонерів. Повноваження, компетенції, структура органів управління державного банку, їх підпорядкованість та взаємодія закріплені у Статуті банку та положеннях про органи управління.

Також у банку створено дворівневу систему управління задля забезпечення дієвого балансу повноважень та підпорядкованості, що забезпечує розподіл контрольної та управлінської функцій у структурі, між спостережною радою та правлінням.

Державні банки займають суттєву долю в банківській системі України.

За даними банківського сектору НБУ за серпень 2023 року, частка держави в банківському секторі у чистих активах, після націоналізації «Сенс Банку» («Альфа-банку»), зросла до 53,2%. «За II квартал частка державних банків знизилася на 0.7 в. п. до 50,2%. Проте враховуючи перехід системно важливого Сенс Банку до групи державних, частка цієї групи в активах сектору в липні перевищила 53%» [2].

Тому, одним з основних напрямів роботи Міністерства фінансів України є реформування державного банківського сектору.

Міністерством фінансів за участі Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації та Європейського банку реконструкції та розвитку розроблено «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору», які на даний час і впроваджуються.

Основними напрямками, що визначені в Засадах, це перегляд основних принципів та механізмів корпоративного управління державними банками та формування бізнес- та операційних моделей державних банків задля досягнення високої ефективності їх діяльності.

Запровадження засад стратегічного реформування державного банківського сектору забезпечить:

- удосконалення принципів та механізмів корпоративного управління;
 - підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності державних банків;
 - перетворення державних банків із збиткових у прибуткові.
- Тим самим зекономить кошти на щорічну докапіталізацію банків із бюджету, та натомість створить додаткове джерело надходжень до бюджету від прибутків держбанків [3].

Загалом, корпоративне управління в державних банках має враховувати особливості їхньої ролі у фінансовому секторі та вплив держави на їхню стратегію та діяльність. Це дозволяє забезпечити ефективне та стійке управління, спрямоване на досягнення ключових цілей, таких як безпека та надійність фінансової системи.

Список використаної літератури

1. Метлушко О. В. Специфіка корпоративного управління в банках. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 619–625. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/104.pdf (дата звернення: 10.11.2023)
2. Методичні матеріали з банківського нагляду. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/metodichni-materiali-z-bankivskogo-naglyadu> дата звернення: 10.11.2023)
3. Банки державного сектору. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/banki-derzhavnogo-sektoru> дата звернення: 11.11.2023)

ЗМІСТ

Розділ 1

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І СУДОЧИНСТВА, ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

П. П. Білик

ПОДАТКОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗМІСТУ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ.....	3
---	---

Ю. В. Заліпаєв

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	7
--	---

О. М. Ковальчук

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ.....	10
--	----

О. Ю. Криворучко

ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОЗОВУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	13
--	----

В. С. Куля

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ.....	15
---	----

О. О. Пузирний

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ТА ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ АДВОКАТОМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	18
--	----

Розділ 2

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

І. В. Борщевський

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ.....	25
---	----

В. С. Веремчук

ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ МОРСЬКОГО СУДНА В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	28
---	----

О. Д. Грінь

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРАВОВИХ ФІКЦІЙ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	31
--	----

С. С. Дісюк

ЩОДО ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯПОНІЇ.....	35
---	----

О. І. Донченко	
ЩОДО ПИТАННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	39
У. К. Karliuha	
SECONDARY SANCTIONS AS AN EFFECTIVE MEANS TO ENFORCE PRIMARY SANCTIONS PROGRAMS: THE CASE OF THE US	44
О. Nihreieva	
STATE RESPONSIBILITY FOR ENVIRONMENTAL HARM IN ARMED CONFLICTS: TO THE ISSUE OF ATTRIBUTION	49
С. В. Ромашкін	
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА	52
Є. Д. Стрельцова	
МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПОВНОЛІТНІХ: ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЄС	55

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

С. Ф. Гут	
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ЯК РІЗНОВИДУ ПРИМИРНИХ ПРОЦЕДУР	60
М. С. Кастрова	
ІНСТИТУТ ВІДВОДУ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ	63
А. В. Левенець	
ІНДИКАТОРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	66
Л. А. Ольховик	
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ	69
С. В. Пілюк	
РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-ЮРИСТІВ	74
О. В. Прієшкіна	
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ	78
М. О. Саракуца	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	81
В. Ю. Сопільняк	
ВІДВІД СУДДІ: УПЕРЕДЖЕНА НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ	84

Розділ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

Ю. С. Клецько ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ ОСОБИ У ПРОВАДЖЕННІ “IN ABSENTIA”	90
О. В. Нарожна ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ СУДОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОШКОДЖЕНЬ ОБ’ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	93
Б. М. Орловський ДЕТЕРМІНАНТИ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У КРИМІНОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	96
Д. С. Півнєв ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	99
Т. В. Родіонова ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	101
О. Г. Чекал ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	105
О. А. Чуваков ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА» У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД	108

Розділ 5

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ПРИВАТНОПРАВОВІЙ СФЕРІ

О. В. Байло ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ ЙОГО ГІДНОСТІ	112
Н. М. Булат ПІДХОДИ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ СХОЖОСТІ ДОМЕННОГО ІМЕНІ ТА ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ П. 4(А)(І) «ЄДИНОЇ ПОЛІТИКИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ПРО ДОМЕННІ ІМЕНА»	115
О. О. Волошкевич ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОНУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКАХ УКРАЇНИ	118

В. В. Криворучко ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ РЕКЛАМНИХ ПОСЛУГ.....	122
М. С. Федорко ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ІНСТИТУТУ ЗАПЕВНЕНЬ ПРО ОБСТАВИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	125

Розділ 6

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

А. О. Войцеховська ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ.....	130
О. В. Горняк ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	133
V. A. Kasianova IMPLEMENTION TRENDS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL PROCESS.....	135
Я. В. Котелевська НАПРЯМИ І ФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	138
N. M. Kriuchkova MACROECONOMIC ANALYSIS OF TRENDS IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....	142
І. А. Ломачинська КОНЦЕПЦІЯ БЛАКИТНОЇ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	145
Ю. О. Максимова ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ У СИСТЕМІ ОБРОБКИ ЗАПИТІВ СПОЖИВАЧІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	148
Н. В. Орлова ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	150

Розділ 7

МАРКЕТИНГ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ

І. В. Гайворонська СТВОРЕННЯ УНІКАЛЬНОЇ НАЗВИ БРЕНДУ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ.....	154
Ю. Л. Грінченко ГОЛОВНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЦІННОСТІ В БІЗНЕСОВИХ ЕКОСИСТЕМАХ.....	157
Т. І. Єгорова-Гудкова СТРУКТУРНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН.....	161
Л. М. Залюбінська РОЛЬ МАРОЧНОГО КАПІТАЛУ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	164
М. А. Кіріліна СТАНДАРТИЗАЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ МАРКЕТИНГУ: ЗНАЧЕННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ.....	171
О. В. Садченко МАРКЕТИНГОВІ РІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	173
В. В. Стоянов БАНКІВСЬКІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГУ В ІНДУСТРІЇ 5.0.....	176
Y. V. Robul DIGITAL BUSINESS STRATEGIES AND THEIR IMPLICATIONS ON MARKETING.....	180
О. О. Shkeda FUNCTIONING OF THE TRIGGER IN MARKETING COMMUNICATIONS.....	182

Розділ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙ

Е. А. Кузнєцов ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ФРЕДМУНДА МАЛІКА.....	186
Р. Г. Кіртока ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	189
К. В. Корець СИСТЕМНІ ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	191

О. Є. Мазур	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ У ФАРМАЦІЇ	194
Є. І. Масленніков	
ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	198
І. М. Ненно	
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІННОВАЦІЙ ТА ТЕХНОЛОГІЙ	200
В. В. Олійник	
ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МЕНЕДЖМЕНТУ	202
А. Є. Рябоконь	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК КЛЮЧОВОГО ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	205
Н. А. Тюхтенко	
АДАПТАЦІЙНІ КОНЦЕПТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	208
І. Є. Чуркіна	
СИСТЕМА БЮДЖЕТУВАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ	211

Розділ 9 ОБЛІК І ФІНАНСИ

А. О. Гусєв	
ІНДУСТРІЯ 4.0: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	216
М. А. Дем'янчук	
МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА ТА ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	220
Л. О. Масіна, В. М. Масін	
ОБЛІКОВІ ТА ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ ЗАКУПІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У НАСЕЛЕННЯ	224
С. В. Осадчук	
РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	226
О. В. Побережець	
ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	230
Т. Я. Продан	
КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В ДЕРЖАВНИХ БАНКАХ	234

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
78-ї наукової конференції
професорсько-викладацького складу
і наукових працівників
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

22–24 листопада 2023 року
м. Одеса

Економіко
Правовий
Факультет

ОНУ імені І.І.Мечникова

Відповідальний редактор	О. Побережець
Дизайн обкладинки	А. Юдашкіна
Технічне редагування	О. Гринюк
Верстка	Ю. Семенченко

Підписано до друку 01.12.2023 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Цифровий друк. Гарнітура Merrriweather.
Ум. друк. арк. 14,18. Наклад 300.
Замовлення № 1223-133

Видавництво та друк: Олді+
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1,
тел.: +38 (095) 559-45-45, e-mail: office@oldiplus.ua
Свідоцтво ДК № 7642 від 29.07.2022 р.

Замовлення книг:
тел.: +38 (050) 915-34-54, +38 (068) 517-50-33
e-mail: book@oldiplus.ua

ОЛДІ
ПЛЮС